KARABAŞ TECVİDİ MERKEZİNDE SON DÖNEMLERDE YAZILMIŞ TECVİDLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Salih TURANOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri

Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. Yusuf TOPYAY

2025

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KARABAŞ TECVİDİ MERKEZİNDE SON DÖNEMLERDE YAZILMIŞ TECVİDLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Salih TURANOĞLU

Danışman: Doç. Dr. Yusuf TOPYAY

BAYBURT- 2025

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Yusuf TOPYAY danışmanlığında, Mehmet Salih TURANOĞLU tarafından hazırlanan "Karabaş Tecvidi Merkezinde Son Dönemlerde Yazılmış Tecvidlerin Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma, 19.06.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. İbrahim TETİK ……

Üye : Doç. Dr. Yusuf TOPYAY ……

Üye : Doç. Dr. Numan ÇAKIR ……

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..…/..…/20… tarih ve 20…../…..-….. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Bünyamin ALIM
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Yusuf TOPYAY danışmanlığında hazırlamış olduğum "Karabaş Tecvidi Merkezinde Son Dönemlerde Yazılmış Tecvidlerin Değerlendirilmesi" başlıklı program seçin tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımı kabul edeceğimi beyan ederim.

19.06.2025

Mehmet Salih TURANOĞLU

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, Cebrail (a.s.) aracılığıyla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) 23 yılda peyderpey olarak vahyedilmiştir. Allah, Kur'ân-ı Kerîm'i insanlara rehber olarak göndermiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanların okuması, anlaması ve idrak ederek hayatına tatbik etmesi için indirilmiş bir kitaptır. Bu kitap, Cebrail (a.s.) tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.v.) öğretilmiş, o da aynı şekilde ashabına öğretmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) inen ilk ayetle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in yok olmasını engellemek için nazil olan ayetleri ashabına ezberletmiş ve eş zamanlı olarak da vahiy kâtiplerince yazıya geçirilmesini ve ezberlenmesini sağlamıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.) yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde okunmasına ve anlaşılmasına büyük bir hassasiyet göstermiştir. Kendisinden sonra bu hassasiyet aynı şekilde sahabe, tabiin ve sonraki nesiller tarafından da sürdürülmüştür. Bu bağlamda tarihi süreç içerisinde Kur'an ilimleri adı altında çeşitli ilim dalları oluşmuştur. Bu ilim dallarından birisi de "kıraat" ilmidir.

Kıraat ilmi Kur'an lafızlarının okunuş keyfiyetleriyle ilgilenen bilim dalıdır. İlk dönemlerde şifahi olarak aktarılan kıraat ilmi, hicri ikinci asrın başından itibaren yazıya geçirilmeye ve tasnif edilmeye başlanmıştır. Birincil dönemlerinde kıraat ilmi içerisinde değerlendirilen tecvid ilmi ise Kur'an harflerinin mahreçlerini ve sıfatlarını ele alan bir ilim dalıdır. Bu ilme dair ilk yazılı belgeler "Ulûmu'l Kur'an" eserleri içerisinde dağınık halde iken, hicri dördüncü asırdan itibaren müstakil eser olarak telif edilmeye başlanmıştır.

Tecvid ilmi kapsamında telif edilen ilk eserler Kur'an'ın dili olan Arapçayla yazılmıştır ve Osmanlı Dönemi'nde de Arapça olarak sürdürülmüştür. Osmanlı'nın yükselişe geçtiği dönemlerde Bursa'da tecvid otoritesi olan "İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)" kıraat ilmi alanında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu dönemden sonra tecvid ilmi üzerine Abdurrahman Karabaşî, *Karabaş Tecvidi* adlı eseri Türkçe olarak kaleme almıştır.

Çalışmamızın ana kaynağı olan *Karabaş Tecvidi* adlı eserin, son dönemin müstakil olarak telif edilen Türkçe tecvid eserleri ile mukayesesi yapılmıştır. Bu mukayesede *Karabaş Tecvidi* temel alınarak diğer eserlerdeki farklılıklar ve hatalar ortaya konmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde tecvid ilminin tarifi ve konusundan, Kur'an ve sünnette bu ilmin gerekliliğinden, tarihçesi ve son dönemde yazılan eserlerden bahsedilmiştir. İkinci bölümde, müellifimiz Abdurrahman Karabaşî'nin hayatı ve *Karabaş Tecvidi* adlı eser hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca *Karabaş Tecvidî* adlı eserin nüshaları ve latinize çalışması yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise *Karabaş Tecvidi* adlı eserdeki sıralama ile son dönemde telif

edilen müstakil tecvid eserleri kıyaslanarak hatalar ve farklılıklar tespit edilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanmasında benden yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Yusuf TOPYAY'a teşekkür ederim.

Mehmet Salih TURANOĞLU

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARABAŞ TECVİDİ MERKEZİNDE SON DÖNEMLERDE YAZILMIŞ TECVİTLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Salih TURANOĞLU

Bayburt Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yusuf TOPYAY

Bayburt-2025, Sayfa: 123

Hicri dördüncü asırdan itibaren Tecvid ilmine dair eserler telif edilerek belirli bir külliyat oluşmaya başlamıştır. İslam'ın gittiği her bölgede Kur'an eğitimi ve öğretimi hususunda önemli çalışmalar yapılmış olup bu noktada görmekteyiz ki çalışmalar uzun yıllar Arapça olarak telif edilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde tecvid ilmi alanında en önemli isimlerin başında İbnü'l-Cezerî gelmektedir. İbnü'l-Cezeri kıraat ve tecvid alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Abdurrahman Karabaşî ise Türkçe olarak *Karabaş Tecvidi* adlı eseri kaleme alarak yeni bir dönem başlatmıştır. Abdurrahman Karabaşî'nin hayatı ve ilmi kişiliği hakkında yeterli bilgiler bulunmamasına rağmen telif ettiği *Karabaş Tecvidi adlı* eseri varlığını asırla boyu devam ettirmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Eser, Türkçe olarak kaleme alınmış, eserde tecvid kaideleri kısa ve net tanımlarla aktarılmıştır. Telif edildiği dönemden itibaren en çok tercih edilen eserlerin başında gelmektedir.

Karabaş Tecvidi adlı eser özellikle son dönemde telif edilen tecvid eserlerine kaynaklık etmektedir. Bu nedenle çalışmamız kapsamında değerlendirdiğimiz eserlerde, tecvid kaidelerinin tanımlarının genellikle *Karabaş Tecvidi* adlı eserden alındığı görülmüştür. Ancak bazı eserlerde farklılıklar tespit edilirken, eserlerin bir kısmında *Karabaş Tecvidi* ne göre daha detaylı bilgiler verilmiştir.

Yapılan incelemeler neticesinde Ramazan Pakdil, İsmail Karaçam, Abdurrahman Çetin ve Demirhan Ünlü'nün telif ettikleri eserlerinde birçok kıraat imamının görüşlerine yer vermişler ancak yine bazı bölümlerde farklılıkların kime ait olduğunu zikretmemişlerdir Bu durum, tecvid kaidelerinin anlaşılmasını güçleştirmekte ve özellikle Kur'an öğrenimine yeni başlayan okuyucular açısından kavramların sağlıklı biçimde içselleştirilmesini zorlaştırarak belirli düzeyde zihinsel karışıklığa yol açabilmektedir. Yine Fikri Yatı, Ali Kemal Belviranlı, Mahi Dağdağan ve Kadir Temir'e ait eserlerde farklılıklar mevcuttur. Ayrıca Osman Pamuk, Fazilet Neşriyat, Tayyar Altıkulaç, Yusuf Tavaslı, Süleyman Doğdu, Hasan Hüseyin Varol ve Ramazan Yıldız tarafından hazırlanan *Karabaş Tecvidi*'nin farklı versiyonlarında büyük oranda *Karabaş Tecvidi* adlı eserle benzerlik görülmüştür. Çalışma kapsamında ele alınan diğer eserlerde de genel olarak farklılıklar mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur’an, tecvid, Karabaş Tecvidî, son dönem.

ABSTRACT

M. SC. THESIS

EVALUATION OF THE RECENT TAJWEEDS IN THE KARABASH TAJWEED CENTER

Mehmet Salih TURANOĞLU

Bayburt University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Yusuf TOPYAY

Bayburt-2025, Pages: 123

With the Hijri 4th century, a certain corpus of Tajweed science began to form. In every region where Islam has gone, important studies have been carried out on Qur'anic education and training. These works have been written in Arabic for many years. During the period when the Ottoman Empire was on the rise, Ibn al-Jazarî, who was the tajweed authority in Bursa, carried out important studies. After this period, Abdurrahman Karabaşî wrote the work called Karabaş Tajvidî in Turkish.

Sufficient information about the life and scientific personality of Aburrahman Karabaşî has not been found, and there are many copies of the work that have survived to the present day. In addition to being written in Turkish, the work has been one of the most used works in every period since the period it was written, due to the fact that it conveys the rules of tajweed with short and clear definitions.

Karabaş Tajweed is the source of the tajweed works written especially in the Republican period. In the works we evaluated within the scope of our study, it was seen that the definitions of tajweed rules were generally taken from Karabaş Tajweed. However, while differences were detected in some works, it was seen that more detailed information was given in some of the works.

As a result of the examinations, Ramazan Pakdil, İsmail Karaçam, Abdrrahman Çetin, Demirhan Ünlü included the opinions of many Qiraat imams in their works, but they did not mention who the differences belonged to in some sections. We think that this situation makes it difficult to understand the rules of tajweed and may cause some confusion in understanding. Again, there are differences in the works of Fikri Yatı, Ali Kemal Belviranlı, Mahi Dağdağan and Kadir Temir. In addition, the versions of Karabaş Tajweed prepared by Osman Pamuk, Fazilet Neşriyat, Tayyar Altıkulaç, Yusuf Tavaslı, Süleyman Doğdu, Hasan Hüseyin Varol and Ramazan Yıldız are largely similar to Karabaş Tajweed. There are general differences in the other works discussed in the scope of the study.

Keywords: Recitation, Qur'an, tajweed, Karabash Tajweed, last period.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY ..... **II**
BEYANNAME ..... **III**
ÖN SÖZ ..... **IV**
ÖZET ..... **VI**
ABSTRACT ..... **VIII**
İÇİNDEKİLER ..... **X**
ŞEKİLLER ..... **XII**
KISALTMALAR ..... **XIII**
GİRİŞ **1**
Araştırmanın Amacı 2
Araştırmanın Önemi 3
Araştırmanın Yöntemi 4
Araştırmanın Literatür Taraması 5
BİRİNCİ BÖLÜM **6**
1. TECVİD İLMİ VE TARİHİ **6**
1.1. TECVİD İLMİ 6
1.1.1. Konusu 8
1.1.2. Gayesi 9
1.1.3. Gerekliliği 9
1.1.4. Naklî Delilleri 10
1.1.4.1. Kur'an'dan deliller 11
1.1.4.2. Sünnetten deliller 12
1.1.4.3. İcmadan deliller 12
1.1.5. Aklî Deliller 13
1.1.6. Hükmü 14
1.1.6.1. Farz-ı' ayn 14
1.1.6.2. Farz-ı kifaye 14
1.2. TECVİD İLMİNİN TARİHİ 15
1.2.1. Tecvid İlmine Dair İlk Telif Edilen Eserler 15
1.2.2. Osmanlı Dönemi Tecvid Çalışmaları 17
1.2.3. Son Dönem Tecvid Çalışmaları 18
İKİNCİ BÖLÜM **21**
2. ABDURRAHMAN KARABAŞÎ **21**
2.1. HAYATI 21
2.2. KARABAŞ TECVİDÎ (TECVÎD-İ KARABAŞ) 23
2.2.1. Eserin Nüshaları 25
2.2.2. Eserin Latinizesi 29
2.2.3. Eserin Şerhleri 34
2.2.3.1. Şerh-i Cedid-i Karabaş 34
2.2.3.2. Mizânü'l Hurûf ve Şifâü'l-Ebdân 35
2.2.3.3. el-Virdü'l-Müfîd fî Şerh-i't-Tecvid 35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **36**

3. KARABAŞ TECVİDİ MERKEZİNDE SON DÖNEMLERDE YAZILMIŞ TECVİTLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ 36
3.1. DİŞLER 36
3.2. TECVİD ISTILAHLARI 44
3.2.1. Medd-i Tabîî 48
3.2.2. Medd-i Muttasıl 53
3.2.3. Medd-i Munfasıl 55
3.2.4. Medd-i Lazım 58
3.2.5. Medd-i Ârız 60
3.2.6. Medd-i Lîn 62
3.2.7. Tenvin ve Sakin Nûn 66
3.2.8. İhfâ 69
3.2.9. İzhar 74
3.2.10. İklab 78
3.2.11. İdğâm-ı Meal Ğunne 80
3.2.12. İdğam-ı Bilâ Ğunne 83
3.2.13. İdğam-ı Misleyn 84
3.2.14. İdğam-ı Mütecâniseyn 86
3.2.15. İdğam-ı Mütekâribeyn 89
3.2.16. İdğam-ı Şemsiyye 90
3.2.17. İzhâr-ı Kameriyye 94
3.2.18. Kalkale 96
3.2.19. Hükmü'r-Ra 99
3.2.20. Lafzatullah 106
3.2.21. Zamir 108
3.2.22. Sekte 111
SONUÇ 117
KAYNAKÇA 119
ÖZ GEÇMİŞ 123

ŞEKİLLER

Şekil 1: Karabaş Tecvidî 1. ve 2. Sayfa **25**
Şekil 2: Karabaş Tecvidî 3. ve 4. Sayfa **26**
Şekil 3: Karabaş Tecvidî 5. ve 6**.** Sayfa **26**
Şekil 4: Karabaş Tecvidî **7**. ve 8**.** Sayfa **27**
Şekil 5: Karabaş Tecvidî 9. ve 10. Sayfa **27**
Şekil 6: Karabaş Tecvidî 11. ve 12. Sayfa **28**
Şekil 7: Karabaş Tecvidî 13. ve 14**.** Sayfa **28**
Şekil 8: Karabaş Tecvidî 15. Sayfa **29**
Şekil 9: Karabaş Tecvidî Mahreç Tasviri **37**
Şekil 10: A. Celaleddin Karakılıç Mahreç Tasviri**.** **38**
Şekil 11: Osman Pamuk, Karabaş Tecvidi Adlı Eserde Dişlerin ve Mahreçlerin Tasviri**.** **38**
Şekil 12: Fatma Kahya, Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabındaki Dişler ile İlgili Görsel **39**
Şekil 13: Ebu Muhammed, Mahreçlerle İlgili Tablo**.** **40**
Şekil 14: Fatma Kahya, Medd-i Lîn Görseli**.** **63**
Şekil 15: Münif Çelebi İhfa Harfleri Şekli **72**
Şekil 16: Fatma Kahya, Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı Tam ve Nakıs İdğam Şekli **88**
Şekil 17: Ali Kemal Belviranlı Şemsi ve Kameri Harflerin Şekli**.** **92**
Şekil 18: Davut Kaya, Ra'nın Okunuş Halleri **106**

KISALTMALAR

as. : Aleyhisselam
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren/çevirmen
ed. : Editör
EÜİFD : Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Hz. : Hazreti
İFAV : İlahiyat Fakültesi Vakfı
Nr. : Numara
ö. : Ölümü/ölüm tarihi
s.a.v. : Sallallahu Aleyhi Vesellem
S.K.T. : Son kullanma tarihi
thk. : Tahkik eden
ts. : Tarihsiz/tarih yok
v.d. : Ve diğerleri
Vr. : Varak
y.y : Yayın yok

GİRİŞ

Yüce Allah, insanlara birçok uyarıcı ve kutsal metinler göndermiştir. Bu kutsal metinlerin sonuncusu hiç şüphesiz son uyarıcı olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gönderilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm nazil olmasıyla birlikte Müslümanlar tarafından ezberlenmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emriyle vahiy katipleri tarafından yazıya geçirilmiştir. Ayetlerin indirilmesi ile birlikte en iyi ve doğru şekilde anlaşılması için Hz. Peygamber, (s.a.v.) bu vahiyleri insanlara açıklamıştır.

Hz. Peygamber'in, (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarının ve manalarının doğru anlaşılması konusunda gösterdiği hassasiyet; sahabe, tâbiîn ve sonraki dönem Müslümanları tarafından da sürdürülmüştür. İslam ilim tarihi içerisinde tüm ilimlerin odak noktası olan Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılması ve yorumlanması hususunu "tefsir", okunmasını ise "kıraat" ilmi oluşturmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru, hatasız, kendine özel bir üslupla telaffuz edilerek tilâvet edilmesi gerektiği için kıraat ilmi bu açıdan büyük önem arz etmektedir. Kıraat ilminin ana gayesi, Kur'an lafızlarının doğru bir şekilde telaffuz edilmesidir. Ayrıca Kıraat ilmi, vahyin indirilmesinin temel hedefi olan Allah'ın mesajlarının doğru anlaşılması hususunda önemli bir işlev görmektedir.[1]

Tarih boyunca Kıraat ilmi içerisinde tecvide dair birçok eser telif edilmiştir. Tecvid, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Cebrail (a.s.) ile karşılıklı olarak birbirlerine okuduğu, sahabeye öğrettiği, sahabeden bütün tabîîn halkasına ve onlardan da kıraat imamları vasıtasıyla nesilden nesile intikal ettiği şekilde; Kur'ân-ı Kerîm'in hatasız, düzgün ve en güzel şekilde okunmasını sağlamıştır.[2]

Erken dönemlerde kıraat ilmi içerisinde kendisine yer bulan tecvid ilmi, Kur'an harflerinin mahreç ve sıfatlarını incelemektedir. Tecvid ilmine dair ilk yazılı kaynaklar; tefsir, hadis, dil bilimi gibi Kur'an ilimleri içerisinde dağınık halde olduğu görülmüştür. Hicri dördüncü asır ile birlikte Ebû Müzâhim Musa b. Ubeydullah b. Yahya b. Hakânî (ö. 325/936) elli bir beyitten oluşan "*Kasidetü'r-Raiyye*" adlı manzum eserde tecvid konularını bir araya getirmeye çalışmıştır.[3]

---

[1] Mahmut Ayyıldız, "İbn Âşûr'a Göre Kur'an'ın Arapça Oluşu ve Evrensel Mesajı" *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10*(19), (2021), 70.
[2] Rahmi Tuğral, *Ana Hatlarıyla Kur'an Tecvidi* (İzmir: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009), 1.
[3] Yunus Delibaş, *Üslup ve Konuları Bakımından Osmanlı Dönemi Tecvid Eserlerinden Cühdü'l-Mukill ve El Kavlü's-Sadid Fî İlmi't-Tecvîd (Tecvid-i Cedid) Eserlerinin Karşılaştırılmalı İncelenmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 6-7.

Osmanlı Dönemi'nde de Kur'an eğitimine önem verilmiştir. Kur'an eğitim süreçlerini oluşturan yüzünden okuma, ezberleme, talim ve tashih-i hurûf, kıraat-ı seb'a okuma, kıraat-ı aşere okuma ve kıraat-ı takrib okuma aşamalarının birincisinde "elif be" kitapçıkları, ikinci ve üçüncüsünde ise Kur'an metni ve *Karabaş Tecvidi* takip edilmiştir.[4] Tecvid ilmine dair telif edilen eserlerin çokluğu konunun değerini göstermektedir. Bu çalışmamızın da bu alana katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Çalışma bir giriş ile üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, önemi, yöntemi ve literatür taraması hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde tecvid ilmi ve tarihi hakkında bilgiler sunulurken ikinci bölümde Abdurrahman Karabaşî ve eseri hakkında bilgiler verilmektedir. Üçüncü bölümde ise *Karabaş Tecvidi* ve son dönemde yazılan çalışma kapsamındaki eserlerde yer alan tecvid kaideleri incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Kur'ân-ı Kerîm'in dili Arapçadır.[5] Bu kapsamda okunan ayetlerin manasının anlaşılabilmesi ve vahyin mesajının doğru bir şekilde aktarılabilmesi için, Arapça harflerin ve kelimelerin okunurken doğru bir şekilde telaffuz edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu noktada tecvid ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in kurallarına uygun biçimde okunmasını konu edinmiştir.

Tecvid ilmine dair ilk çalışmalara kıraat ve Arapça gramer eserlerinde rastlanılmaktadır. Müstakil olarak ilk tecvid eserlerinde tecvid kavramı doğrudan kullanılmamış, eserlerde dağınık hallerde tecvid kaidelerine kısa bir şekilde yer verilmiştir. Tecvid ilminin konusunu teşkil eden harflerle bunların mahreç ve sıfatları Arap dilcileriyle kıraat alimlerinin ilgi alanlarına girdiğinden onlar tarafından, müstakil tecvid ilmi oluşuncaya kadar eserlerinde yer vermişlerdir.[6]

Bu eserlerin en önemli örneklerinden birisi ed-Dânî, *et-Tahdîd* adlı eserde tecvid ilminin genel hatlarını belirlemiş ve şu şekilde tarif etmiştir: "Kur'an harflerini aslî mahreçlerinden hakkını vererek çıkarmak, harflerin hakkını verirken aşırıya kaçmadan, rahat bir şekilde harflerin telaffuzunu tam doyurmak suretiyle okumaktır."[7]

Osmanlı tecvid literatürü içerisinde en önemli tecvid eserlerinin başında, birçok matbu ve yazma eserlerin muhtevasına konu olan Abdurrahman Karabaşî'nin *Karabaş Tecvidi* adlı

[4] Recep Akkuş, *Tarihsel Boyutlarıyla Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi ve Reisü'l-Kurralık* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2008), 18-19.
[5] Ez-Zuhruf, 43/3.
[6] Fatih Çollak, "Tecvid İlmi, Ortaya Çıkışı ve Gelişimi" Tarihten Günüümüze Kıraat İlmi, Uluslararası Kıraat Sempozyumu 16-18 kasım 2012, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021, 365-386.
[7] Abu Amr Osman b. Said b. Osman el-Ümevi ed-Dânî, *et-Tahdid fil-tkan vet-Tecvid* (Amman: Daru Amar, 2010), 68.

eseri gelmektedir. On beş sayfayı geçmeyen kısa hacimli eserde; sırasıyla mehâric-i hurûf, medd-i tabîî ve diğer medler (muttasıl, munfasıl, lâzım, ârız, lîn), tenvin ve sakin nûn, ihfa, izhâr, iklâb, idğâm çeşitleri (meal ğunne, bilâ ğunne, mütecâniseyn, mutekâribeyn, şemsiye), izhâr-ı kameriye, kalkale, hükmü'r-ra lafzatullah, zamir ve son olarak da sekte konularına yer verilmiştir. Binaenaleyh eser bu haliyle Osmanlı toplumu tarafından hüsnü kabul görmüştür. Otuzdan fazla yazma ve matbu nüshası bulunan eserin ilk baskısı tespit edildiği kadarıyla İstanbul'da yirmi dört sayfa halinde 1260/1844 yılında yayımlanmıştır. Daha sonra on bir ila on beş sayfaya kadar çeşitli baskıları da çıkarılmıştır.[8]

Karabaş Tecvidi her ne kadar asırlardır kıraat eğitiminde temel bir kaynak olarak kullanılsa da modern eğitim yaklaşımları açısından bazı eksiklikler barındırmaktadır. Öncelikle eser, Arapça olarak manzum biçimde yazıldığı için, Arapça bilgisi zayıf olan öğrenciler açısından anlamın kavranması güçleşmektedir. Bu durum, tecvid kurallarının ezberlenmesini kolaylaştırsa da, kavranmasını ve içselleştirilmesini zorlaştırabilir. Ayrıca, metin günümüzde kullanılan kavramlara ve açıklamalara yer vermediğinden, özellikle yeni başlayanlar için soyut ve yoruma açık kalabilir. Bu nedenle, *Karabaş Tecvidi*'nin kıymeti korunmakla birlikte, günümüz öğrenme ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi önem arz etmektedir.

Bütün bunlarla birlikte *Karabaş Tecvidî,* Osmanlı ve son dönemlerde telif edilen Türkçe tecvid eserlerine kaynaklık etmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda eser üzerine yapılacak çalışmalar eserin değerine katkı sağlayacaktır. Çalışmamızda *Karabaş Tecvidî* üzerine yapılacak olan çalışmalara katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda Abdurrahman Karabaşi'nin yazmış olduğu tecvid kitabının Asım Kıraati'ndeki otoritesini ortaya koyup bunun üzerine özellikle son dönemde yazılan tecvid kitaplarındaki *Karabaş Tecvidi*'ne aykırı yapılan tarif ve tanımlamaları belirlemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın Önemi

Kur'ân-ı Kerîm'in nasıl okunacağı, indirildiği günden bugüne dek en önemli konulardan ve tartışmalardan birisi olmuştur. Bu bağlamda kıraat ilmi içerisinde birçok tecvid çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar ilk dönemde genellikle Arapça telif edilmiş olsa da Osmanlı Dönemi'nde Türkçe tecvid eserleri kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların başında alanının ilklerinden sayılabilecek olan Abdurrahman Karabaşî'nin *Karabaş Tecvidi* adlı eseri gelmektedir.

[8] Ali İpek - Güler Alioğlu, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Tecvid ve Usûl-i Fıkıh Eserler Kataloğu* (Erzurum: y.y., 1987), 6-8.

Kur'ân-ı Kerîm hem lafzen hem de manen ilahi bir kitaptır. Bu bağlamda anlamı kadar lafzı da önem arz etmektedir. Kur'an tarihi incelendiğinde onun kayıt ve yazıya geçirilmeden önce, tilavet edilmek suretiyle muhataba aktarıldığı görülmektedir. Nitekim Kur'an önce tilavet edilmiş, sonra vahiy katipleri tarafından yazıya geçirilmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın tilaveti, yazılması kadar önemlidir.[9]

Hz. Peygamber, (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'i Cebrail'den (a.s.) aldığı gibi okumuş ve sahabelerine de bu şekilde okumalarını tavsiye etmiştir.[10] Nitekim Kur'an yazılmak, hıfzedilmek/ezberlenmek ve tilavet edilmek suretiyle eksiksiz bir şekilde hiçbir değişikliğe uğramadan bugüne kadar gelmiş ve böyle de devam etmektedir.

İslam'a yeni giren Türk toplumu, Arapça eserlerden yeterince faydalanamadığı içindir ki bu alanda Türkçe eserlerin yazılması ihtiyacı hasıl olmuş ve *Karabaş Tecvidi* adlı eser de bu ihtiyacı büyük oranda karşılamıştır. Eser genel tecvid kaidelerini kısa ve öz bir şekilde aktardığı için olsa gerek eserin üzerine yazılmış birçok şerh mevcuttur.

Kur'ân-ı Kerîm'in hem lafzî hem de manevî yönünün muhafazası, onu doğru okuma ve aktarma geleneğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu açıdan tecvid ilmi, Kur'an'ın anlamını bozmadan, doğru telaffuzla okunmasını sağlayan temel bir ilim olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı'dan itibaren özellikle Türkçe telif edilen eserler, Arapçaya vâkıf olmayan Müslümanlar, özellikle Türkler için önemli bir eğitim boşluğunu doldurmuştur. Bu çalışmanın önemi ise, Karabaş Tecvidi gibi klasik ve köklü bir eseri referans alarak, son dönemde kaleme alınan Türkçe tecvid eserlerindeki hatalı veya farklı yaklaşımları ortaya koymasıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu tez çalışmasında Abdurrahman Karabaşî'nin *Karabaş Tecvidi* adlı eseri temel alınarak son dönemin tecvid eserleri ile karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmada kullanacağımız tüm tecvid kitapları araştırmamızın materyali olmuştur. Araştırmada kullanılan eserlerin içerik analizleri yapılarak temel meseleler bakımından *Karabaş Tecvidi* ne göre hatalar ve farklılıklar tespit edilip ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında *Karabaş Tecvidi* ve son dönemde telif edilen tecvid eserleri belgesel gözlem metodu ile analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada literatür taraması, istifade

[9] Muhammed Abdulmelik İbn Hişam, *Siretü'n-Nebi*, ed. Thk.: Muhammed b. Muhyiddin Abdulhamid (y.y.) Daru'l-Fikr, 1981), 1/366; Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi* (İstanbul: y.y., 1993), 43; M. Kemal Atik, "Ayet ve Surelerin Tevkifiliği Meseleleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 (1989), 201-205.

[10] Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail Buhâri, *Sahih-i Buhari* (İstanbul: Polen Yayınları, 2009), Tevhid, 52; Fezailu'l-Kur'an, 7, 8.

edilecek eserlerin belirlenmesi, bu eserlerden ilgili verilerin toplanması, bu veriler ışığında konuların irdelenmesi ve öz bir şekilde ifade edilmesi, ortaya çıkan sonuç ve verilerin tespiti, analizi ve değerlendirilmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Araştırmanın Literatür Taraması

Araştırmanın ana kaynağı Abdurrahman Karabaşî'nin *Karabaş Tecvidi* adlı eseridir. Bu tecvid eseri temel alınarak Türkçe kaleme alınmış son dönem tecvid eserleri ile karşılaştırılmıştır. Bu eserler: Tayyar Altıkulaç'ın *Tecvîd'ul-Kur'an*; Zeycan Aydın'ın, *İzahlı Tecvid Kitabı*; Nurettin Başyiğit'ın, *Tecvîd Tâ'lim ve Tashîh-i Hurûf*; Kemal Belviranlı'nın, *Tecvid*; Muharrem Bozkaya'nın, *En Kolay Tecvid Dersleri*; Münif Çelebi'in, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*; Abdurrahman Çetin'in, *Kur'an Okuma Esasları*; Mahi Dağdağan'ın, *Tecvid*; Debreli Abdülkerim b. İbrahim'in, *Mîzânü'l-Hurûf ve Şifâü'l-Ebdân*; Süleyman Doğdu'nun, *Tatbikatlı Karabaş Tecvidi*; Ebu Muhammed'in, *Tecvid Kitabı*; Sıtkı Gülle'nin, *Tecvid Dersleri*; Yakub İskender'in, *Sualli Cevaplı Tecvid*; Fatma Kahya'nın, *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı*; Mustafa Kara'nın, *Tecvid Uygulamalı Kur'an Eğitimi*; İsmail Karaçam'ın, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*; Ayşe Karakaya – Mehmet Akın'ın, *Kur'an Okuma ve Tecvid*; A. Celaleddin Karakılıç'nın, *Büyük Tecvid İlmi*, *Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kaideleri*; Davut Kaya'nın, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*; Mehmet Ali Kurt'un, *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri (Tecvid)*; Ahmet Okutan'ın, *Özet Olarak Tecvid; Ra*mazan Pakdil'in, *Ta'lim tecvid ve Kıraat*; Ramazan Pakdil vd., *İlaveli Tecvid Ders Notları*; Osman Pamuk'un, *Sualli ve Cevaplı Tam Karabaş Tecvidi*; Alırıza Sağman'ın, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*; M. Salih Tanrıbuyruğu'un, *Kur'an Tecvîdi*; Nihat Temel'in, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*; Kadir Temir'in, *Tecvid*; Rahim Tuğral'ın, *Ana Hatlarıyla Kur'an Tecvîdi*; Demirhan Ünlü'nün, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*; Demirhan Ünlü vd., *Kur'an Okuma ve Tecvîd Bilgisi Ders Kitabı*; Mustafa Varlı'nın, *Kur'ân-ı Kerîm ve Tecvid Bilgisi*; Hasan Hüseyin Varol'un, *Yeni Karabaş Tecvidi*; Fikri Yatı'ın, *Açıklamlaı Tecvid*; Hatice Yıldız'ın, *Hazırlık ElifB sı*; Hilmi Yıldız'ın, *Tecvid*; Ramazan Yıldız'ın, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidî*; Mustafa Yılmaz'ın, *Uygulamalı, Tecvidli Kur'an ElifBâsı*; Fazilet Neşriyat'ın, *Neşriyat Karabaş Tecvidî*'dir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TECVİD İLMİ VE TARİHİ

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru ve anlamına uygun şekilde okunması, İslam ilimleri arasında müstesna bir yere sahip olan tecvid ilmiyle mümkündür. Bu bölümde, tecvid ilminin tanımı, konusu, gayesi ve gerekliliği gibi temel meseleler ele alınarak, bu ilmin hem teorik hem de pratik yönleriyle nasıl teşekkül ettiği ortaya konulacaktır. Bölümün ikinci kısmında ise, tecvid ilminin tarihsel gelişimi ele alınarak, klasik dönemden Osmanlı'ya ve günümüze kadar geçirdiği evreler detaylı biçimde ortaya konulacaktır.

Tecvid ilmi, Kur'an'ın nazil olduğu ilk andan itibaren fiilen varlık göstermiş, ancak zamanla sistematik bir yapıya bürünerek müstakil bir ilim dalı hâline gelmiştir. Bu alt bölümde, tecvid ilminin tarihî seyri; ilk sözlü uygulamalardan yazılı eserlere geçiş süreci, ilk müstakil eserler ve bu ilmin kurumsallaşmasında önemli rol oynayan âlimler çerçevesinde incelenecektir. Ayrıca, Osmanlı döneminde verilen tecvid eserleri ile bu eserlerin klasik ilim geleneği içindeki yeri değerlendirilecek, Cumhuriyet dönemiyle birlikte gelişen Türkçe tecvid literatürüne de yer verilecektir. Böylece, tecvid ilminin tarihî birikimi ve ilmî sürekliliği bütüncül bir şekilde ortaya konulmuş olacaktır.

1.1. TECVİD İLMİ

Tecvid kelimesi "tef'il" vezninden türemiş "د, و, ج" harflerinden meydana gelen bir mastardır. Tecvid lügatte "bir şeyi güzel ve sağlam yapmak, onu süslemek" anlamlarına gelmektedir.[11] Halil b. Ahmed (ö. 175/791) *Kitâbü'l-'Ayn* adlı eserinde "Herhangi bir nesnenin iyi ve güzel olması anlamına geldiğini, sülasi mezid olarak جَوَّد - يُجَوِّد - تَجْوِيد" kullanıldığında ise iyi olma vasfının perçinleşmesi" anlamı içerdiğini ifade etmiştir.[12]

Istılahi olarak kaynaklarda çeşitli tanımları yapılmıştır. Muhammed İbnü'l-Cezeri *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*'de tecvidi şöyle tarif etmiştir: "هُو إعطاء الْحُروفِ حَقَّها مِنْ كُلِّ صِفَةٍ ومسْتَحَقَّا" O (yani tecvid) harflerin sıfatları yönünden hakkını ve müstehâkkını vermektir."[13] Burada

[11] Abdurrahman Çetin, "Tecvid", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011b), 40/23.
[12] Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî Ebû Abdirrahmân b. Amr b. Temîm, *Kitâbü'l-'Ayn*, ed. Thk: Davud Sallum Süleyman el-Anbekî (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 2004), 272.
[13] Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvid*, ed. Thk: Ganim Kadduri el-Hamed (Beyrut: Resalah Publishers, 1986), 59.

"حَقَّها"den maksat harflerin sıfat-ı lazimeleri; "مستَحَقَّها"den maksat ise harflerin sıfat-ı arızalarıdır.[14]

Istılahi olarak Arapça tariflerin yanında Türkçe tarifler de yapılmıştır. Tecvid üzerine yapılan tarifler birbirine benzer şekildedir. Tecvid ilmi teorik ve pratik yönü olan bir ilim dalı olduğundan, tecvidin belirlenmiş hüküm ve kaidelerinin bilinmesinin yanında bunların uygulanış yönlerini de bulundurmaktadır.[15] Bu ifadeden yola çıkarak tecvid tariflerinin bir kısmı pratik yani uygulanış yönünü esas alırken, bir kısmı ise teorik yönünü ele almaktadır. Saçaklızâde el-Mar'aşi (ö. 1145/1732) tecvidi şöyle tarif etmiştir: "*Kendisinde harflerin mahreçlerinden ve sıfatlarından bahsedilen ilimdir*."[16] Bu tanımda tecvidin teorik kısmı üzerinde durulmuştur. Yine İbnü'l-Cezerî tecvidin teorik yönünü ele alarak şöyle tarif etmiştir: "*Tecvid, tilavetin süsü, kıraatin ziynetidir. Harflerin hakkını vermek, derecelerini düzenlemek, harfi çıkış yerine ve aslına döndürmektir*."[17]

Tecvid ilminin tariflerini yaparken hem teorik hem de pratik yönüne değinen tanımlar da yapılmıştır. Bu meyanda İmam Birgivî (ö. 981/1573) tecvidin tanımını şöyle yapmaktadır: "*Tecvid her bir harfin hakkını (sıfatı lazimesini) ve müstehakkını (sıfatı arızasını) yerine getirmeye muktadir olunan bir melekedir*."[18] Yine tecvid kelimesini ilk kullanan kişinin Hz. Ali olduğu aktarılmaktadır. O, Müzzemmil Suresi'nde geçen "tertil" kelimesinin manası sorulduğunda; "*Tertil; harfleri güzel bir şekilde çıkartmak, vakf yapılacak yerlere riayet etmektir*"[19] buyurmuştur. Tecvid ilmi üzerine yapılan tariflerden yola çıkarak, harflerin mahreç ve sıfatlarını göz önünde bulundurarak vakf ve sekte gibi tilavet kurallarına riayet ederek, Kur'ân-ı Kerîm'i usulüne uygun ve hatasız okumaya yarayan bir ilim dalıdır, diyebiliriz.[20]

Tecvid ve kıraat ilimlerinin konu bakımından birbirine yakın olması hasebiyle kıraat ilmi üzerine yazılan eserlerde tecvid ilmine dair konulara da yer verilmiştir. Ancak Kur'an ilimlerinin gelişmesi ile tecvid ilmi müstakil bir hal almıştır. Bu bağlamda, tecvid ilmine dair telif edildiği bilinen ilk eser Hâkânî'nin (ö. 325/937) *el-Kasîdetü'l-Hâkâniyye* adlı eseridir.[21]

---

[14] Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el- el-Herevî, *el-Minehü'l-Fikriyye fi şerhi'lMukaddimeti'l-Cezeriyye*, ed. Thk.: ʿUsâme ʿAtâyâ (Dımaşk: Dârü'l-Ğavsânî, 2012), 120.
[15] Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2011a), 78.
[16] Saçaklızâde Mehmet Efendi el-Mar'aşi, *Cühdü'l-Mukil*, ed. Thk.: Salim Kadduri Hamed (Umman: Dâru Ummar Li'n-Neşr, 2008), 39.
[17] İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvid*, 59.
[18] İmam Birgivî, *Dürr-i Yetîm* (İstanbul: Mektebe-Amire, 1280), 2.
[19] Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr*, ed. Thk.: Celaleddin Muhammed Şeref (Tanta: Dâru's-Sahabe, 2002), 1/170.
[20] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 78.
[21] İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr*, 1/321.

Netice olarak tecvid ilmi üzerine yapılan tanımları göz önünde bulundurduğumuzda şu tanımı yapabiliriz: Kur'an lafızlarının usulüne uygun doğru bir şekilde telaffuz edilmesi için gerekli kaidelerin öğretildiği bir ilim dalıdır ve bu özelliğiyle Kur'an ilimlerinin hepsi ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple bu ilme gereken önem verilmelidir. Ayrıca Tecvid ve kıraat ilimleri, konu bakımından birbirine yakın olduğu için, kıraat ilmine dair eserlerde tecvid konularına da yer verilmiştir.

1.1.1. Konusu

Tecvid ilminin konusu, Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarının doğru ve güzel bir şekilde telaffuz edilmesini sağlayan kurallardır. Ve şunu çok rahatlıkla söyleyebiliriz ki; Tecvid ilminin konusu Kur'an'dır. İlmin içeriğine bakıldığında Kur'an harflerinin mahreç, sıfat, lâm-ı tarif, tenvin, sâkin nûn, sâkin mîm'in okunuşuyla alakalı kuralları, idğam, med ve hükümleri, ra nın okunuşuna dair kurallar, kalkale, zamir, lafzatullahın okunuşu, sekte, Kur'an okunuşu sırasında oluşabilecek hatalar (Lahn), vakf ve ibtida, vasl'ın kuralları, Kur'an lafızlarının manalarına uygun şekilde sesin yükseltilip alçaltılması ve tilâvet âdâbı gibi temel konular tecvid ilmi içerisinde ele alınmaktadır.[22]

Aynı zamanda "*Tecvid ilminin konusu Kur'an'dır*"[23] ifadesini bazıları bunu hadis olarak ifade etmişlerdir. Bu görüşün temelinde; tecvid teriminin, ilk olarak hadis ilmi içerisinde kullanılan bir kavram olması vardır. İlk dönemlerde hadis ilmi alanında tecvid kavramı; senet zincirinde ve hadis metninde herhangi bir hata ya da kopukluğun olup olmaması, diğer hadislere nazaran hadisin manasının ekmel şekilde sunulması anlamına gelmekteydi. Yine hadis ilminde sika ravilerin oluşturduğu senet zincirine sahip olan rivayetlere yönelik bir vasıflandırma olarak da kullanılmaktaydı.[24] Bu ilminin konusunun Kur'an olduğunu savunanlar, bu alana hadis ilmini dahil etmemişlerdir. Yukarıda zikrettiğimiz üzere tecvidin konusunu Kur'an lafızları ile ilgili kaideler ve kurallara riayet ederek okuma şeklinde ifade etmişlerdir.[25]

Bütün bu tanım ve tariflerden şunu anlıyoruz ki; Tecvid, özellikle Arap harflerinin mahreçlerini ve sıfatlarını esas alarak, tilavet sırasında yapılması gereken durak ve başlangıç yerlerini, harflerin birbirleriyle olan etkileşimlerini ve ses düzenlemelerini inceler. Aynı zamanda harflerin asıllarına uygun şekilde çıkarılmasını sağlamak suretiyle hem lafzın

[22] Çetin, "Tecvid", 40/253.
[23] Ebû Muhammed Mekkî Ebî Tâlib b. Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfid*, ed. Thk: Ahmed Ali Hasan (Kahire: Mektebetü'l-Adab, 2011), 24.
[24] İbrahim Tetik, "Tecvid Kelimesinin Semantik Analizi", *Universal Journal of Theology* 2/3 (ts.), 181; İbrahim Tetik, *Tecvid İlmi: Tarihsel Evveliyatı, Doğuşu ve Gelişim Süreci* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 41-47.
[25] Ali Rıza Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidî* (İstanbul: Ahmed Sait Matbaası, 1958), 5.

korunmasını temin etmek hem de mananın bozulmasını önlemektir. Bu yönüyle tecvid, sadece bir telaffuz meselesi değil; aynı zamanda Kur'an'ın anlamına ve ruhuna sadık kalmayı sağlayan ilmî bir teminattır.

1.1.2. Gayesi

Tecvid ilminin gayesi; kıyamete kadar Allah c.c tarafından korunacağı teminat edilen Kur'an'ın, Hz. Cebrail'in (a.s.) Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve Hz. Muhammed'in de (s.a.v.) ashâbına okuduğu gibi okunmasını sağlamaktır. Buna binaen tecvid ilminin ana gayesi Kur'an lafızlarını en doğru ve güzel şekilde telaffuz etmektir. Çünkü Kur'an lafızlarının hatasız okunması, okunan ayetlerin doğru bir şekilde anlaşılması ve tefsir edilmesinde önemli bir husustur. Müfessirler, bilhassa tecvid konusuna özen göstermişlerdir. Kur'an eğitmenleri de aynı şekilde talebelerine tecvid kaidelerini titizlikle öğretmişlerdir.[26]

Tecvid ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'i okurken, okuyucunun lisanını hata yapmaktan korumakta ve Kur'an'ı hem tertil hem de hatasız bir şekilde okunmasını sağlamaktadır. Bu konuda Mekkî (ö. 437/1045) şunları ifade etmiştir: *"Kur'ân-ı Kerîm okurken dilin hatadan korunması, okuyanların da dünya ve ahiret sorumluluğundan kurtarılmasıdır."*[27] Tecvid ilminin gayesi hakkında ifade ettiklerimizden yola çıkarak bu ilmin, şer'i ilimlerin en değerlilerinden birisi olduğu ve bizzat Kur'an ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür.[28]

Bu bölümde, tecvid ilminin amacına ve gayesine odaklanılmıştır. Tecvid ilminin en önemli amacı, Kur'ân-ı Kerîm'in, Hz. Cebrail'in (a.s.) Hz. Muhammed'e (s.a.v.) okuduğu gibi, hatasız ve doğru bir şekilde okunmasını sağlamaktır. Çünkü tecvid ilmi, Kur'an okurken dilin hatalardan korunmasına yardımcı olur ve okuyucunun sorumluluklarını doğru bir şekilde yerine getirmesini sağlar. Bu bağlamda, tecvid ilminin şer'i ilimler içinde önemli bir yeri olduğu belirtilmiştir

1.1.3. Gerekliliği

Tecvid ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in lafzî ve manevî bütünlüğünü koruyarak okunmasını sağlayan temel bir disiplindir. Kur'an'ın nazmı ilâhî olduğu için, harflerin mahreç ve sıfatlarına riayet edilmesi, anlamın bozulmadan muhafazası açısından zorunludur. Tecvidsiz okuma,

---

[26] Çetin, "Tecvid", 40/253.

[27] Muhammed Mekki Nasr el-Cüreysi el-Mekkî, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfid fi İlmi Tecvidi*, ed. thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer (Beyrut: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 2003), 13; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 166.

[28] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 80.

lafzın tahrifine ve bazen anlamın tamamen değişmesine yol açabileceği için, bu ilmin ihmal edilmesi Kur'an'a karşı saygısızlık olarak değerlendirilmiştir.

Osmanlı'dan günümüze ulaşan ve bu tezde de merkeze alınan Karabaş Tecvidi gibi eserler, tecvid ilminin sadece teorik bir alan olmadığını, aynı zamanda tatbikî bir eğitimi de gerektirdiğini göstermektedir. Müelliflerin kaleme aldıkları metinlerle sesli Kur'an eğitimini desteklemeleri, bu ilmin yazılı ve sözlü aktarım geleneğiyle nasıl yaşatıldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, tecvid ilmi kıraatin sıhhatini garanti altına alır. Bu sebeple her dönemde olduğu gibi bugün de tecvid, Kur'an eğitiminin vazgeçilmez bir parçasıdır.

Yüce Allah (c.c.) Kur'an'ın tecvid ile okunması hususunda "Kur'an-ı açık açık, tane tane oku!"[29] şeklinde emir buyurmuştur. Burada hususi bir emir olması, hükmün umumi olmasına engel olmamakla birlikte, tüm Müslümanları da kapsamaktadır. Tecvid, Kur'an'ın ayrılmaz bir vasfıdır.[30] Kur'an'ın inzalinden itibaren tecvid ilmi uygulamalı olarak varlık göstermiştir. Nitekim Cebrail (a.s.), vahyi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirdiğinde gelen vahyi tecvid kaidelerine uygun bir şekilde okumuştur.[31]

Kur'an'ın doğru telaffuzu sadece güzel bir sesle okumayı değil, aynı zamanda harflerin mahreçlerinden düzgün çıkarılmasını ve sıfatlarının hakkıyla yerine getirilmesini zorunlu kılar. Bu yönüyle tecvid, Kur'an'ın anlaşılması kadar doğru okunmasının da bir ibadet sorumluluğu olduğunu ortaya koyar. Tecvid ilmine dair müstakil eserler dördüncü asırda telif edilmiş olsa da öncesinde Kur'an okunurken tecvid kaidelerinden taviz verilmemiştir. Nitekim tecvidin gerekliliğine dair naklî ve aklî deliller bulunmaktadır. Bu bölümde aklî ve naklî deliller üzerinde duracağız.

1.1.4. Naklî Delilleri

Tecvidin gerekliliği konusunda Kur'an ve Sünnet'te açık veya dolaylı olarak yer alan ifadeler, naklî deliller kapsamında değerlendirilir. Bu deliller, Allah'ın kelâmını gereği gibi okuma sorumluluğunu emreden ayetler ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kıraat tarzını açıklayan sahih hadisleri içerir. Tecvidin temelini teşkil eden bu naklî deliller, lafzın korunması, anlamın bozulmaması ve Kur'an'ın tilavetinde huşû ve saygının gözetilmesi açısından büyük önem arz eder.

[29] Müzzemmil, 73/4.
[30] Arlind Salihu, *Tecvid Ahkâmının Arka Planı* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2024), 7.
[31] Muhammed İbnü'l-Cezeri, *Mukaddime-i Cezeri*, çev. Mehmet Talu - Hüseyin Harputlu (İstanbul: Tereke Yayınları, ts.), 4.

1.1.4.1. Kur'an'dan deliller

Bu bölümde, ilgili ayetler ve hadisler ışığında tecvidin dinî temelleri ortaya konacaktır. Kur'ân-ı Kerîm, Allah tarafından Cebrail (a.s.) vasıtasıyla Hz. Peygamber'e(s.a.v.) gönderilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, "makrû" yani okunan kitap anlamında olduğundan, Allah (c.c) indirdiği bu kitabın okunmasını istemiştir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Biz Kur'an'ı insanlara dura dura okuyasın diye ayet ayet ayırdık ve onu sindire sindire okuman için (ayet ayet), peyderpey indirdik*."[32]

Kur'an'ın Arapça dil kurallarına göre okunması gerekmektedir. Tecvid ise bu dil kurallarının toplamı ve Kur'an tilavetinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kur'an lafızlarının anlaşılmasını amaçlayan bu ölçülü okuyuşa "tertil" denilmiştir.[33] Bizzat Allah'ın, Kur'an'ın tertil üzere okunmasını[34] bildirmesi konunun ehemmiyetine dikkat edilmesinin gerekliliğine vurgu gayesi taşımaktadır. Bu meyanda tertil; Kur'an'ın lafızlarını vurgulayarak telaffuz etmek, harflerin arasını açmak,[35] yavaş yavaş okumak, mana ve hikmetlerini düşünerek huzur duyacak şekilde vakf ve tecvid kurallarını gözetmek,[36] Kur'an'daki her harfin hakkını vermek, belli etmek ve acele etmeden okumaktır[37]. Sözü tane tane, yavaş yavaş, ara vererek ve güzel sıralama ile ifade etmeye "tertil-i kelam" denir.[38] Kur'an'ın tertil üzere tilavet edilmesi de bu şekilde her harfinin edasının, nazımının ve manasının hakkını doyura doyura verilerek okunmasıdır.[39] gibi manalara gelmektedir. Nitekim tariflerden ve tanımlardan anlıyoruz ki bir kelamın usulüne göre etkili ve güzel okunması muhatabında önemli izler bırakır.

Tertil konusuna bir başka açıdan değinecek olursak; tertil , Kur'an'ı ağır ağır, anlamını düşünerek ve hakkını vererek okumayı ifade eden daha genel bir kavramdır; tilavetin hem ses hem de anlam boyutunu kapsar. Tecvid ise Kur'an harflerini mahreç ve sıfatlarına uygun biçimde, kurallar çerçevesinde doğru okumayı hedefleyen daha teknik ve özel bir disiplindir. Bu bağlamda tecvid, tertil in bir parçası olarak değerlendirilir. Ancak tertil sadece tecvid kurallarını uygulamakla sınırlı olmayıp, aynı zamanda okuma sırasında huşû, tefekkür ve edeple birlikte manaya yönelik bir bilinç hâlini de içerdiğinden, tertil kavramı tecvidi aşan bir anlam genişliğine sahiptir. Bu nedenle her tecvid uygulaması tertil kapsamına girer.

---

[32] İsra, 17/106.
[33] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 167.
[34] Müzzemmil, 73/4; Furkan, 25-32.
[35] Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır b. Abdullah Zerkeşî, *el- Bürhân Fi Ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 1391), 1/449.
[36] Abdülkayyûm b. Abdülğafûr Sindi, *et-Teshîl fî Kavâidi't-Tertîl* (Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 1427), 21.
[37] Tayyib Okiç, *Tefsîr ve Hadîs Usûlünün Bazı Meseleler* (İstanbul: Nûn Yayınları, 1995), 87.
[38] Ali Öge, "Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyaat Fakültesi Dergisi* 25 (2015), 36.
[39] Demirhan Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 24.

Burada ilk olarak, Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından Cebrail aracılığıyla Peygamberimize indirildiği ve bu kitabın okunmasının Allah tarafından istenmiş olduğuna vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte Kur'an'ın nasıl okunması gerektiği hususunda da "tertil" üzere okunması gerektiği, yani her harfin doğru bir şekilde telaffuz edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

1.1.4.2. Sünnetten deliller

Tecvide dair delillerden birisi de sünnette yer alan delilleridir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) birçok hadisinde Kur'an'ın tecvid kaidelerine göre okunmasını tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber, (s.a.v.) "Kur'an'ı seslerinizle süsleyiniz"[40] buyurmuştur. Katâde'den rivayetle "Enes'e Peygamber'imizin (s.a.v.) kıraatini sordum;' (Usulüne uygun olarak) uzatılması gereken harfleri iyice uzatırdı' dedi. Sonrasında ise' Besmeleyi uzatarak okurdu' diye cevap verdi."[41] Zeyd b. Sabit'in rivayetine göre de Hz. Peygamber: (s.a.v.) "Şüphesiz ki Allah, Kur'an'ın indirildiği şekilde okunmasını sever" buyurmuştur.[42]

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen birçok hadiste tecvid kaidelerine dair bilgiler yer almaktadır. Ümmü Seleme, vakıf ve ibtida konusunda, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Fatiha Suresi'ni ayet sonlarında durarak okuduğunu aktarmıştır.[43] Başka bir hadiste ise Hz. Peygamber: (s.a.v.) "Kur'an okurken makam (tecvid, talim, teğanni) yapmayan bizden değildir."[44] diyerek tecvid ve talime riayet etmenin önemine vurgu yapmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en büyük mucizesi olan Kur'an'ın doğru ve anlaşılır bir şekilde okunmasına gösterdiği özen ve bu konudaki tavsiyeleri, tecvid ile okumanın en önemli delillerindendir.

1.1.4.3. İcmadan deliller

Tecvidin uygulanmasının gerekliliği konusunda icma (ümmetin görüş birliği) delil olarak gösterilmiştir. Zira sahabe döneminden itibaren Kur'an'ın düzgün, tecvid kurallarına uygun biçimde okunması gerektiği hususunda bir görüş birliği oluşmuştur. Kur'an'ın tecvid ile okunuşu nazil olduğu günden günümüze kadar ihtilafsız bir şekilde ulaşmıştır.

Hz. Peygamber, (s.a.v.) kendisine indirilen tilavet üzerine ashâbına da okumuş ve okutmuştur. Sahabe-i kiram efendilerimiz de Hz. Peygamber'den(s.a.v.) öğrendikleri şekilde Kur'an-ı okumuş ve okutmuşlardır. Hatta sahabeden Abdullah b. Mes'ud, Ebu Musa el-Eş'âri

[40] Ebû Dâvûd, "Vitir", 20; İbn Mâce, "İḳāmetü'ṣ-ṣalât", 176.
[41] Ebu Davud, Kitabu's-Salat, 353/1465.
[42] İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-Kıraâti'l-'Aşr*, 1/08.
[43] Ebu Davud, Kitabü'l-Huruf, 4001.
[44] Ebu Davud, Kitabü's-Salat, 353/1469.

ve Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Salim gibi isimler Kur'an'ı tecvidli ve güzel okuyarak Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından takdir ve iltifatına mazhar olmuşlardır.[45]

Abdullah İbn Mes'ud, bir rivayetinde tecvid hakkında şunları söylemiştir: "*Kur'an'ı tecvid ile okuyun. O'nu güzel seslerle süsleyin. O'nu Arapça kurallarına uygun bir biçimde tilavet edin. Çünkü Kur'an Arapçadır ve Allah O'nu Arapçaya muvafık olarak okuyanları sever.*"[46] Zemahşerî (ö. 538/1144) Müzzemmil Suresi dördüncü ayetinde geçen "ترتيلا" mastarıyla emrin sabit olmasını ve Kur'an okuyana tecvidin gerekli olduğunu vurgulamaktadır.[47] Kur'an tilaveti sırasında uyulması gereken kurallar bulunmaktadır. Sahabenin bu konuda ittifakları söz konusu olup, günümüze kadar onlardan ya da başka alimlerden bu konuya dair bir zıt görüş ileri sürülmemiştir.[48]

Tüm bu rivayetler bize gösteriyor ki; Bu konuda ashâb-ı kiram, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) okuyuşunu titizlikle takip etmiş, sonraki nesillere de bu kıraat şekliyle öğretmişlerdir. Bu durum, ümmetin Kur'an'ın hem lafzını hem de anlamını korumaya dair ortak bir hassasiyet geliştirdiğini ortaya koyar. Dolayısıyla tecvid, sadece bireysel bir tercih değil, ümmetin ortak ilmi ve ameli sorumluluğu haline gelmiştir.

1.1.5. Aklî Deliller

Tecvid ilmi, temel itibarıyla naklî esaslara dayansa da özellikle harflerin doğru telaffuzu ve lafızların mahreçlerine uygun şekilde çıkarılmasının gerekliliği aklî delillerle de desteklenebilir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'in lafızları, anlamı doğrudan etkileyen yapılar içerdiğinden, bir harfin başka bir harf gibi okunması anlam kaymalarına ve hatta tevhid inancı gibi temel esaslarda yanlış anlamalara sebebiyet verebilir. Mesela "halaka (خلق)" fiilini yanlışlıkla "herake (حركة)" şeklinde okumak, "yarattı" anlamındaki ayeti "hareket etti" manasına çevirebilir. Bu durum hem manayı hem de murad-ı ilahiyi bozacağı için akıl, tecvid kurallarının uygulanmasını zorunlu kılar.

Kur'an, Allah'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirdiği şekilde korunması ve okunması gereken bir kitaptır. Yine Cebrail (a.s.) ve Hz. Peygamber (s.a.v.) nasıl tilavet etti ise öylece muhafaza etmek müminlerin en önemli görevidir. Bunun için tecvid ilmini ve tecvid kaidelerini

[45] Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail Buhâri, "Fedâilü'l-Kur'an" *Sahih-i Buhari* (İstanbul: Polen Yayınları, 2009), 23.
[46] İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr*, 1/120.
[47] Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf* (Riyad: Mektebetü'l-Abikan, 1998), 1/348.
[48] Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidî*, 7; Zeycanyüddin Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Çev. İ. K. Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 104-106.

iyi bir şekilde öğrenmek ve doğru uygulamak gerekmektedir. Tecvid ilmi ancak bu şekilde muhafaza edilebilir.[49]

İslam'da din eğitimi genellikle bir eğiticinin talebesine öğretmesi, sonrasında talebenin de öğrendiklerini bir başkasına aktarması şeklinde varlığını sürdürmüştür. Nitekim Kur'an tilaveti hususunda Hz. Peygamber (s.a.v.) ashâbına nasıl Kur'an okumayı öğretmişse, ashâbıda kendisinden sonra gelen tabiin nesline aynı şekilde öğretmiştir. Onlar da kendilerinden sonra gelen nesillere eksiksiz şekilde aktarmaya devam etmişlerdir.[50] Bu yöntem ile Kur'an lafızları doğru bir şekilde günümüze kadar okunarak aktarılmıştır. Bu yöntemde Kur'an'ı okuyan ve ezberleyen kimselerin kıraatleri delil niteliğindedir.

Aklî olarak düşünüldüğünde, herhangi bir ilahi metnin, özellikle Kur'ân'ın, gelişi güzel veya telaffuz hatalarına açık bir şekilde okunmasına müsaade edilmesi düşünülemez. Bu nedenle tecvid, yalnızca dini bir vecibe değil, aynı zamanda aklî ve mantıkî bir gerekliliktir. Kur'an'ın tilavetinde maksat hem lafzın hem mananın korunması olduğuna göre, akıl sahibi her insan, harflerin doğru şekilde telaffuz edilmesini gerekli görmelidir.

1.1.6. Hükmü

Genel kabule göre tecvid kurallarını öğrenmek farz-ı kifâye, uygulamak ise farz-ı ayn kabul edilmiştir. Ancak bu farz oluş, fıkhî değil, kıraat ve tilâvet ahkâmı çerçevesindedir. Dolayısıyla tecvidin ihlâli, doğrudan günah sayılmasa da, yanlış anlamaya veya lafzın bozulmasına neden olabileceği için ciddi sonuçlar doğurabilir. Bu yönüyle tecvidin hükmü, daha çok Kuran'a karşı edebe ve doğruluğa dair bir sorumluluk taşır.

1.1.6.1. Farz-ı' ayn

Yüce Allah Müslümanlara ilim ve hikmet dolu bir kitap göndermiştir. Gönderdiği bu kitabı okumalarını da emretmiştir. Kur'an'ın indirildiği dilin özelliklerine göre doğru ve güzel okunması gerekmektedir. Bu da ancak tecvid ilmini iyi bilmek ve uygulamak ile mümkündür. Harflerin lazımi sıfatlarına riayet ederek doğru okumak farz-ı' ayn, arızi sıfatlara riayet ederek okumak ise vaciptir.[51]

1.1.6.2. Farz-ı kifaye

Tecvid öğrenmek Müslümanların üzerine farz-ı kifayedir. Toplum içerisinde belirli bir kesim Müslümanların öğrendiği takdirde, diğer Müslümanların üzerinden bu sorumluluk

[49] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 80.
[50] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 80.
[51] Tuğral, *Ana Hatlarıyla Kur'an Tecvidi*, 2. Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 84.

kalkar. Şayet yapılmaz ise tüm toplum bundan sorumlu ve cezaya müstehak olur.[52] Sacaklızâde, tecvid bilmenin farzı kifaye, amel etmenin da farz-ı' ayn olduğu görüşündedir. Buradaki farz-ı' ayn'dan kasıt Kur'an lafzını lahn-ı veliden korumaktır. Ona göre tecvid ilmine tam manasıyla vâkıf olmak için "kıraat", "resm-i hat" ve "vakf ve ibtida" olmak üzere üç temel ilmi bilmek gerekmektedir.[53]

Sonuç itibari ile ilahi kelamın doğru anlaşılması için onu doğru okumak gerekmektedir. Bir metin doğru bir şekilde telaffuz edilmediği zaman farklı manaların ortaya çıkma ihtimali kaçınılmazdır. Bu kapsamda ilahi mesajların yanlış anlaşılması gibi olumsuz bir durumda istenmeyen sonuçlar doğacaktır. Böyle durumlarla karşılaşmamak için tecvid ilmini iyi bilip uygulamak gereklidir.

1.2. TECVİD İLMİNİN TARİHİ

Tecvid ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulüyle birlikte fiilen varlık göstermeye başlayan, zamanla sistemleşerek müstakil bir ilim haline gelmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tilavetiyle şekillenen bu ilim, sahabe ve tâbiîn vasıtasıyla sonraki nesillere aktarılmış, özellikle Kur'ân'ın farklı coğrafyalarda okunmasıyla birlikte birçok İslam beldesinde eserler telif edilmiş, Osmanlı döneminde ise hem manzum hem de mensur birçok Türkçe ve Arapça eserin ortaya çıkmasıyla kurumsallaşmıştır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte yaşanan sosyal değişimlere rağmen, tecvid ilmine olan ilgi devam etmiş hem klasik metinler şerh edilmiş hem de yeni metinler telif edilerek bu ilmin günümüze taşınması sağlanmıştır. Bu bölümde, tecvid ilminin tarihsel gelişimi; klasik dönemdeki ilk örneklerden başlayarak Osmanlı ve son dönem çalışmalarına kadar ele alınacaktır.

1.2.1. Tecvid İlmine Dair İlk Telif Edilen Eserler

Tecvid ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in lafzi yapısını muhafaza etme gayesiyle doğmuş ve bu sebeple İslamî ilimler arasında erken dönemlerden itibaren ayrı bir önem arz etmiştir. Başlangıçta sözlü olarak aktarılan bu ilim, zamanla çeşitli İslam coğrafyalarında gelişerek yazılı eserler halinde teşekkül etmiştir. Bu bölümde, tecvid ilminin tedvin süreci, ilk yazılı örnekleri ve bu eserlerin ilmi değerleri ele alınarak, tecvidin müstakil bir disiplin haline gelme süreci tahlil edilecektir.

Tecvid ilmi, Kur'an'ın harflerinin ses farklılıklarını konu edindiğinden, Kur'an'ın inzali ile birlikte varlık gösteren bir ilim dalıdır. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) müşâhede yoluyla

[52] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 80.
[53] el-Mar'aşi, *Cühdü'l-Mukil*, 109-110.

tecvidli okumayı öğrenen sahabe, aynı yöntemle bu ilmi tâbiîn nesline öğretmiştir. Ancak ilk dönemlerde müstakil bir tecvid ilmi bulunmadığından, bu ilme dair eserler sonraki dönemlerde telif edilmiştir. Tecvid ilmi yazıya aktarıldığı ilk dönemlerde genellikle Ulûmu'l-Kur'an içerisinde özellikle kıraat, tefsir ve dil bilimi eserlerinde dağınık halde verilmiştir. Kur'an ilmine dair eserlerde tecvid kaidelerinden harf mahreçleri ve sıfatları, vakıf ve ibtida, idğam, lahn konusu gibi münferit konulara yer verilmiştir.[54]

İlk dönemlerde Araplar arasında yayılan İslam dininin zamanla farklı millet ve kültürler arasında varlık göstermesiyle, Kur'an ilimlerinin daha ayrı olarak vücut bulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum özellikle tecvid ilmine dair müstakil çalışmaların hızlanmasında etkili olmuştur. Nitekim Bağdat, Endülüs, Musul, İskenderiyye gibi önemli İslam beldelerinde tecvid ilmiyle alakalı muhtelif eserler telif edilmiştir.

Tecvid ilmine dair müstakil olarak ilk telif edilen eser hicri dördüncü asırda Ebû Müzâhim Musa b. Ubeydullah b. Yahya b. Hakan el-Hakânî'nin "*Kasidetü'r-Raiyye*"dir. 51 beyitten meydana gelen eserde, tecvid kaideleri dağınık halde verilmiştir. Bu eser ile birlikte 4. ve 5. asırlarda müstakil tecvid eserleri telif edilmeye başlanılmıştır. Yine bu dönemde yazılmış Mekkî b. Ebû Tâlîb'in (ö. 437/1045) *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kıra'e ve tahkîki lafzi't-tilâve*'si, Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*'i, İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) *Mehâricü'l-hurûf*'u ve Ebü'l-Fazl er-Razî'nin (ö. 454/1062) *Kitâb fi't-tecvîd*'i gibi eserler örnek olarak verilebilir.[55] Bu girişimlerin, tecvid ilminin kıraat ilmi içerisinden ayrılarak müstakil bir ilim haline getirilmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Kıraat ve Tecvid ilminin kökenlerinin nüzul asrına ve hatta Arap dilinin telaffuz özelliklerini içermesi bakımından daha önceki dönemlere dayandığı söylenebilir. Pratik düzeyde Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe döneminde temellerini bulabildiğimiz bu ilimlerin, hicri ilk asırdan itibaren tedvin edilmeye başlandığını ve sonraki asırlarda da müstakil bir ilim haline geldikleri ve nihayet İbnu'l-Cezerî ile olgunlaştıkları anlaşılmaktadır. Kıraat ve Tecvid ıstılahlarının da bu doğrultuda gelişim gösterdiği izahtan varestedir [56]

Sonuç olarak Tecvid ilmine dair ilk telif edilen eserler, bu ilmin kıraat ilminden ayrılarak müstakil bir ilim haline geliş sürecini açıkça ortaya koymaktadır. Başta Ebû Müzâhim el-Hakânî'nin manzum eseri olmak üzere, IV. ve V. hicrî asırlarda kaleme alınan birçok eser,

[54] Emrullah Tuncel, "İlk Dönem Tecvid Eserlerinin Teşekkülünde Lahn Olgusunun Etkisi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59 (Aralık 2020), 125-126; Delibaş, *Üslup ve Konuları Bakımından Osmanlı Dönemi Tecvid Eserleri*, 7.
[55] Tuncel, "İlk Dönem Tecvid Eserlerinin Teşekkülünde Lahn Olgusunun Etkisi", 125-126.
[56] Bilal Atik vd., "Kıraat ve Tecvid Terminolojisi", *İlahiyat Terminolojisi*, ed. Ersin Kabakcı (Ankara: İdeal Kültür Akademisi Yayınları, 2024), 2/2/94-95.

hem sistematik bilgi sunmaları hem de sonraki kaynaklara öncülük etmeleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Böylece tecvid, Kur'an'ın sahih ve düzgün okunmasını temin eden vazgeçilmez bir ilim dalı olarak kıraat ilmi içerisinde yerini almıştır.

1.2.2. Osmanlı Dönemi Tecvid Çalışmaları

Tecvid ilmine dair eserler İslam'ın yayılma gösterdiği her bölgede telif edilmiştir. Nitekim İslam'ı Batı dünyasına kadar ulaştıran Türkler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de tecvid ilmini devam ettirmiştir. Bu da Osmanlı alimlerinin tecvid ilmine verdikleri önemin bir göstergesidir. Bu dönemde tecvid ilmine dair manzum ve mensur eserler telif edilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde telif edilen bu eserlerden bazılarından hem bulunduğu dönemde hem de sonraki dönemlerde istifade edilmiştir. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*: Manzum olarak kaleme alınan eser, Osmanlı Dönemi'nde telif edilen en önemli çalışmalardandır. Eser Arapça olarak telif edilmiş olup yedi bölüm, yüz dokuz beyitten oluşmuştur. Eser üzerine İslam beldelerinde sayısız tercüme ve şerh yapılmıştır.

İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî' ilmi't-tecvid*: Eserde tecvid konuları bir mukaddime ile on bölümde ele alınmıştır.

Abdurrahman Karabaşî, "*Karabaş Tecvîdi"*: Çalışmamızın ana kaynağını oluşturan Karabaş Tecvîdi, Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan ilk eserlerden olup telif edildiği dönemden günümüze kadar bu alanda en çok okunan ve üzerine çalışmalar yapılan eserlerdendir.

Muhammed b. Ali Birgivî, *Dürru'l-yetîm*: Osmanlı tecvid geleneğinde mensur tarzda telif edilmiş ilk ve önemli eserlerdendir. Eser Âsım kıraatini esas almış, tecvid ilmi ile alakalı muhtelif sorulara cevap vererek konuları açıklamaya çalışmıştır. Eser Arapça olup üzerine birçok şerh yapılmıştır.

Açıkbaş Mahmud Efendi (ö. 1077/1666), *Kitâb-ı güzide fî-ilmi't-tecvid*: Eser Türkçe telif edilen önemli tecvid eserlerindendir. Eserde yirmi dokuz başlıkta tecvid konuları izah edilmiştir.

Darendeli Hamza Efendi (Hamza Hüdâî), (ö. 1105/1694), *Tecvîd-i edâiyye*: Müellif tecvid ilminin önemli kaynaklarından görüşleri vererek konuları izah etmiştir. Özelikle İbnü'l-Cezerî ve Saçaklızâde gibi önemli alimlerin görüşlerine yer vermiştir.

Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö. 1145/1732), *Cühdü'l-mukil*: Kıraat alanında yazılmış önemli eserlerden birisidir. Eserin birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Oldukça hacimli bir eser olup, mukaddime ile 5 muhtelif başlıklı bir giriş yapılmıştır. Eserin devamında "maksad"

başlığı altında muhtelif tecvid konularına 11 alt başlıkta yer verilmiştir. Son bölümde ise "Hâtime" adı verilen bölümde, harfler, Fatiha'nın Tecvid Bahsi ve ya ât Risalesi başlıkları altında izahlarda bulunulmuştur.

Süleymâb b. Muhammed Cemzûrî (ö. 1198/1783*), Tuhfetü'l-etfâl*: Manzum olarak telif edilen eser, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimesi*'nin devamı niteliğindedir. Özellikle tecvid eğitimine yeni başlayanlar için hazırlanan bu manzumenin ismi "Çocuklara Hediye" anlamına gelmektedir.

Ahmed Ziyaeddin Efendi (ö. 1914), *Vesîletü'l gufran*: Eser toplamda 38 başlıktan meydana gelmektedir ve her bölüm kendi içinde üç kısma ayrılmaktadır. Eserde tevcid kaidesi izah edildikten sonra, tatbikat bölümü konularak konunun üzerine örnekler vermiştir. Son olarak da konuyla alakalı soru bölümü yer almaktadır.

Mehmed Zihni Efendi (ö. 1913), *el-Kavlü's-sedîd fi' ilmi't-tecvîd* (*Tecvîd-i cedîd*): Eser mukaddime ile muhtelif 24 tecvid konusundan oluşmaktadır. Eserde muhtelif tecvid konularının başlıklarının altında "Temrînât" adlı alıştırma bölümüne yer verilmiştir.[57]

Yukarıda verilen eserler incelendiğinde Osmanlı devrinde 15. asırdan itibaren tecvid çalışmaları yapılmış ve çeşitli eserler telif edilmiştir. Bu dönemde telif edilen tecvid eserleri, Kur'an ilimlerine gösterilen önemin ve ilmin tedrisine verilen değerin açık bir tezahürüdür. Bu dönemde kaleme alınan eserler, yalnızca kendi zamanlarında değil, sonraki asırlarda da ilmî gelenek içerisinde temel kaynaklar olarak kabul görmüştür. Bu çalışmalar, tecvidin sadece bir ses bilgisi değil, aynı zamanda Kur'an'a saygının ve onu doğru okuma gayretinin ilmî bir tezahürü olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Osmanlı tecvid literatürü, hem tarihî hem de ilmî açıdan derinlikli bir birikimi günümüze taşımaktadır.

1.2.3. Son Dönem Tecvid Çalışmaları

Son dönem, özellikle Ulûmu'l-Kur'an açısından, Osmanlı döneminden kalan mirası muhafaza etmiştir. Her ne kadar bazı dönemlerde din eğitimi alanında yaşanan zorluklar olsa da alimler, geçmişten gelen bu ilmî birikimi devam ettirmeye gayret göstermişlerdir. Nitekim Kur'an'a olan ilgi ve alakadan dolayı bu dönemde de Tecvid ilmine dair eserler telif edilmiştir. Telif edilen bu eserler Kur'an eğitimi veren kurumlarda da kullanılmıştır. Bu döneme ait önemli tecvid eserleri şunlardır:

1. Münif Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri* 1952.
2. Ali Rıza Sağman, *Sağman Tecvidi* 1955.

[57] Ayrıntılı bilgi için bkz.: Delibaş, *Üslup ve Konuları Bakımından Osmanlı Dönemi Tecvid Eserleri*, 6-7.

3. Ali Kemal Belviranlı, *Tecvid* 1965.
4. M. Salih Tanrıbuyruğu: *Kur'an Tecvîdi* 1965.
5. Yakup İskender, *Sualli Cevaplı Tecvid* 1971.
6. Demirhan Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi* 1971.
7. Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi* 1972.
8. Fikri Yatı, *Açıklamalı Tecvid* 1976.
9. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* 1976.
10. A. Celaleddin Karakılıç, *Büyük Tecvid İlmi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kaideleri* 1977.
11. Tayyar Altıkulaç, *Tecvid'ul-Kur'an* 1983.
12. Demirhan Ünlü vd., *Kur'an Okuma ve Tecvid Bilgisi Ders Kitabı* 1985.
13. Süleyman Doğdu, *Tatbikatlı Karabaş Tecvidi* 1987.
14. Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* 1987.
15. Rahim Tuğral, *Ana Hatlarıyla Kur'an Tecvidi* 1989.
16. Mustafa Varlı, *Kur'ân-ı Kerîm ve Tecvid Bilgisi* 1995.
17. Ayşe Karakaya – Mehmet Akın, *Kur'an Okuma ve Tecvid* 2001.
18. Sıtkı Gülle, *Tecvid Dersleri* 2006.
19. Ramazan Pakdil vd., *İlaveli Tecvid Ders Notları* 2007.
20. Ahmet Okutan, *Özet Olarak Tecvid* 2008.
21. Fazilet Neşriyat, *Neşriyat Karabaş Tecvidî* 2010.
22. Zeycan Aydın, *İzahlı Tecvid Kitabı* 2012.
23. Mahi Dağdağan, *Tecvid* 2012.
24. Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* 2013.
25. Nurettin Başyiğit, *Tecvid Tâ'lim ve Tashîh-i Hurûf* 2014.
26. Mustafa Kara, *Tecvid Uygulamalı Kur'an Eğitimi* 2015.
27. Fatma Kahya, *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı* 2016.
28. Hilmi Yıldız, *Tecvid* 2016.
29. Muharrem Bozkaya, *En Kolay Tecvid Dersleri* 2017.
30. Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları* 2018.
31. Mehmet Ali Kurt, *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri (Tecvid)* 2023.
32. Hatice Yıldız, *Hazırlık Elifbâsı* 2024.
33. Mustafa Yılmaz, *Uygulamalı, Tecvidli Kur'an Elifbası* 2024.
34. Kadir Temir, *Tecvid* Trs.
35. Osman Pamuk, *Sualli ve Cevaplı Tam Karabaş Tecvidi* Trs.
36. Ramazan Yıldız, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidî* Trs.
37. Davut Kaya, *Delilleriyle Açıklamalı Kur'an Öğretmeni* Trs.

38. Ebu Muhammed, *Tecvid Kitabı* Trs.
39. Alican Dağdeviren, *Kuran Okuma Sanatı*
40. H. İbrahim Çoraklı, *Kur' an tilaveti: mahreç: tecvid: tilavet hataları ve çözüm önerileri.*
41. *Tecvid ilmi (Türkçe-Arapça-Osmanlıca)*, Hazırlayan Mehmet Talu.

Tez çalışması için yaptığımız araştırmalar neticesinde yaklaşık 41 esere ulaşılmıştır. Ulaşılan eserler detaylı bir şekilde incelenmiş ve eserlerde *Karabaş Tecvidi*'ne göre yanlışlık ve farklılıklar belirlenmiştir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde bu eserlerin tahlili yapılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ABDURRAHMAN KARABAŞÎ

Tecvid ilminin Osmanlı'daki gelişim sürecinde önemli bir yer edinen Abdurrahman Karabaşî, özellikle eğitim ve öğretim sahasında uzun yıllar boyunca etkisini sürdüren Karabaş Tecvidi adlı eseriyle öne çıkmıştır. Yazdığı risâle, kısa ve özlü anlatımıyla medrese eğitiminde yaygın olarak okutulmuş; sonraki dönemlerde üzerine yapılan şerhlerle birlikte tecvid ilminin temel kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan ilmî mirasında önemli bir yere sahip olan Abdurrahman Karabaşî, yetiştiği dönemin ilmî atmosferi içinde şekillenmiş ve özellikle Kur'an kıraati alanında kaleme aldığı eseriyle tanınmıştır. Hayatı hakkında sınırlı bilgi bulunmasına rağmen, yazdığı *Karabaş Tecvidi* adlı eseri, klasik tecvid usulünü sistemli ve öğretici bir biçimde ele alması bakımından dikkat çekmektedir. Bu bölümde, Osmanlı'da 15. asır ve sonrasında tecvid ilmi içerisinde ayrı bir öneme sahip olan Abdurrahman Karabaşî'nin hayatı ve *Karabaş Tecvidî* adlı eseri içerik bakımından ele alınmıştır.

2.1. HAYATI

Osmanlı döneminde tecvid alanında kaleme alınan eserler arasında müstesna bir yere sahip olan *Karabaş Tecvidi*, hem medrese müfredatlarında hem de halk arasında uzun yıllar boyunca okutulmuştur. Bu kıymetli eserin müellifi olan Abdurrahman Karabaşî hakkında kaynaklarda yeterli ve açık bilgiler bulunmamakla birlikte, eserinin yaygınlığı ve etkisi onun ilmî şahsiyetini ortaya koymaktadır. Bu bölümde, Abdurrahman Karabaşî'nin hayatı, eseri ve eserinin sonraki dönemlerde telif edilen eserler üzerindeki etkileri ve yansımaları ele alınacaktır.

Abdurrahman Karabaşî, Osmanlı Devri'nde tecvid alanında en çok kullanılan *Karabaş Tecvidi* adlı eserin müellifidir. Müellif hakkında çok fazla bilgi bulunmamasına rağmen kendisinin eseri son dönemde en çok kullanılan eserler arasındadır.[58] Abdurrahman Karabaşî'nin bilinen tek eseri *Karabaş Tecvidi*'dir.' Abdurrahman Karabaşî'nin ismine dair birtakım rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birisi müellifin öğrencisi olduğu anlaşılan Muhammed Hamdi Efendi, onun "Karabaş" isminin nereden geldiğini şu beyitte aktarmaktadır:

[58] Ali Çiftçi, "Kur'an Okuyucularının Uygulamasında İttifak Sağlayamadıkları Bir Konu Olan İklâb'ın Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2011), 243.

"Bir hocam var idi mektebde meğer,

Başına kara sarardı idi ekser,

Kimden okun derse bir kimse bana,

Karabaş'dan der idim ben de ona.

Duyup incinmiş o pâkize edeb,

O sebebden bize kaldı bu lâkab.

Kabe'ye çünkü siyah oldu libas,

Karabaş olsaydı nola ekser nâs"[59]

Bu beyitten anlaşıldığı üzere başına taktığı kara sarıktan dolayı "Karabaş" olarak tanınmıştır. Bu lakap zamanla yaygınlık kazanmış ve müellifin şahsî adı ile birleşerek "Abdurrahman Karabaşî" şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu isimlendirme hem şahsını hem de kaleme aldığı eseri ifade eden ayırıcı bir vasıf hâline gelmiştir. Eserin adı olan "Karabaş Tecvidi" ifadesi de bu lakaptan hareketle ortaya çıkmış ve özellikle Osmanlı medreselerinde yaygın olarak kullanılmıştır.

Ayrıca hocası ile mektepte karşılaştığını ifade etmesi Karabaşî'nin muallimlik yaptığına işaret etmektedir. Ayrıca günümüzde olduğu gibi döneminde de çokça tanınan bir zât olduğu "Kimden okun derse bir kimse bana, Karabaş'tan der idim ben de ona." sözlerinden anlaşılmaktadır. Tüm bunlara rağmen kendisi hakkında pek az bilgi bulunması onun mütevazı bir hayat yaşadığı, vaktinin çoğunu ders okutma ile geçirdiği düşüncesi oluşmaktadır.

Abdurrahman Karabaşî, 904/1498 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Yapılan araştırmalar sonucu Mehmet Paşa mevkii olarak bilinen bir yerdeki mescidin avlusuna defnedildiği rivayet edilmektedir.[60] Burada bahsi geçen Mehmet Paşa mevkiinin tam olarak nerede olduğu bilgisine ulaşılamamıştır.

Farklı bir kaynakta Abdurrahman Karabaşi'nin Pir Ahmed Edirnevî Türbesi'ne defnedildiği aktarılmaktadır. Burada Pir Ahmed Edirnevî, Sultan II. Selim ve Sultan III. Murat dönemi din adamlarındandır. Bayramiyye tarikatı şeyhidir. Pir Ahmet Aksarayî'den el almıştır. *Karabaş Tecvidi*'ni yazdığı için kendisi Karabaş Ahmet Efendi olarak da bilinir. Vefat tarihi

[59] A. Celaleddin Karakılıç, *Büyük Tecvid İlmi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kaideleri* (Ankara: Kendi Yayını, 1977), 87.
[60] Tahir Efendi Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, thk. A. Fikri Yavuz- İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 1/138.

1592'dir.[61] Bu bilgiler ile daha önce zikrettiğimiz bilgiler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde ölüm tarihi 1498 gösterilirken, diğer bilgide 1592 olarak aktarılmaktadır. İki tarih arasında neredeyse bir asırlık fark bulunmaktadır. Aynı şekilde isimler konusunda da farklılıklar bulunmaktadır. Netice olarak Abdurrahman Karabaşî'nin hayatı hakkında çok fazla bilgi elde edilememiştir.

15. asırdan sonra Osmanlı içerisinde Kıraat ve Tecvid ilmine dair yapılan çalışmalar ve telif edilen eserlerde Abdurrahman Karabaşî'nin takip edildiği görülmektedir. Nitekim Osmanlı alimlerinden olan Mehmed Zihni Efendi'nin (ö. 1332/1913) *el-Kavlü's-sedîd fî' ilmi'-t-tecv'id* adlı eserindeki tecvid kaidelerinin tanımlarını doğrudan *Karabaş Tecvidî*'nden aldığı görülmektedir.[62] Son dönemdeki bazı eserlerde tecvid kaideleri ile ilgili kaideler *Karabaş Tecvidî* temel alınarak hazırlanmıştır. Ali Rıza Sağman'ın telif ettiği *Kur'an Nasıl Okunur/Sağman Tecvidî* (1955) adlı eserin ikinci bölümünde yer verdiği tecvid konuları *Karabaş Tecvidî'ne* göre hazırlanmıştır.[63]

Araştırma kapsamında birçok kaynak taranmış, çağdaşı Molla Güranî (ö. 893/1488), Ebû Yahya Zekeriya b. Muhammed el-Ensârî (ö. 926/1de520) ve Molla Niksârî Muhammed b. İbrahim (ö. 901/1496) gibi alimlerin hayatları incelenmiş ancak herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ayrıca Milli Kütüphane ve diğer bir takım kütüphanede araştırmalar yapılmasına rağmen herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2.2. KARABAŞ TECVİDÎ (TECVÎD-İ KARABAŞ)

Karabaş Tecvidi, Osmanlı Dönemi'nin önemli eserlerinden biri olup günümüzde de değerini korumaktadır. Eser, Kıraat-i Âsım ve Rivayet-i Hafs üzere tecvid kurallarını ele alır. Ayrıca, konuların daha kolay hatırlanması için bazı bölümler şiirsel bir şekilde sunulmuştur. Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan bu eser, kısa fakat öz bir şekilde tecvidin temel ilkelerini anlatmaktadır. Ancak, eserin bazı bölümlerinin açıklamalara ihtiyaç duyduğu için, eser üzerine bir dizi şerh çalışması yapılmıştır. Ayrıca eserle ilgili yapılan araştırmalarda şu şekilde değerlendirmeler yapıldığını görmekteyiz.

Osmanlı dönemi kıraat eğitiminde önemli bir yere sahip olan, Abdurrahman Karabaşî'nin *Karabaş Tecvidî* adlı eseri, günümüzde de önemini sürdürmektedir. Bunu içindir ki yazıldığı tarihten itibaren Osmanlı Dönemi ve son dönemde en çok istifade edilen eserlerin

[61] https://www.eyupsultan.bel.tr. SKT: 11.02.2025 22:17.
[62] Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavlu's-sedîd fî ilmi't-tecvîd yahud tecvîd-i cedîd* (İstanbul: Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, 1328), 45-26, 77-78.
[63] Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidî,* 7-10.

başında gelmektedir. Eser, *Kıraat-i Âsım ve Rivâyet-i Hafs* üzere tecvid kaidelerini ele almıştır.[64]

Karabaş Tecvîdî olarak bilinen bu eser, mehâric-i hurûf, medd çeşitleri, tabîî, muttasıl, munfasıl, lâzım, ârız, lîn, tenvin ve sakin nûn , ihfa, izhâr, iklâb, idğâm çeşitleri meal ğunne, bilâ ğunne , mütecâniseyn, mutekâribeyn, şemsiyye, izhâr-ı kameriyye, kalkale, hükmü'r-ra, lafzatullah, zamir ve sekte konularını ele almaktadır. Müellifin kısa fakat öz olarak yazdığı bu risalede, ilgili tecvid konusunun tanımı verilmekte, ardından örnekler sunulmaktadır. Hatırda kalması için bazı konuların şiirsel tarzda verildiği de görülmektedir.[65]

Eser Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Mezkûr tecvidin muhtasar olmasından dolayı ve bazı yerlerinin birtakım izahlara ihtiyaç duyduğu düşüncesiyle eserle alakalı birçok şerh çalışması kaleme alınmıştır. Bu şerhlere örnek olarak Hasan b. Muhammed'in (ö. 1136-1723-24) *Şerhi Cedîd-i Karabaş*'ı adlı eserdir. Ancak eser tecvidin bir kısmını şerh etmiştir. Yine Debreli Abdülkerim Efendi'nin (ö. 1305/1887) *Mîzânü'l-hurûf ve şifâü'l-ebdân* adlı eseri tecvidin önemli şerhlerindendir. Eserde tecvidin tamamını şerh etmektedir. Şerhte, mezkûr tecvidde bulunmayan tecvidin tarifi, mevzusu ve gayesinin yanında harflerin sıfatları ve mahreçleriyle tecvidin fazileti ve Kur'an öğrenen-öğreten kimselerin dikkat etmesi gereken hususları eklemektedir. Şerh ayrıca *Karabaş Tecvidi*'nde yer almayan secâvend, lahn, meşhur hatalar ve manayı bozan okuyuşlar meselelerine yer vermiştir.[66]

Eserin müellifi Molla Abdurrahman Karabaşî olarak bilinmektedir. Ancak bazı kaynaklarda eserin Şeyh Yakub Çelebî (ö. 957/1550), Mehmed Efendi (ö.?) veya Şeyh Ali Efendi'ye (ö. 1097/1686) aidiyeti hususunda bilgiler bulunmaktadır.[67] Eserin çeşitli kütüphanelerdeki nüshaları incelendiğinde özellikle yazma nüshalarının baş kısmında yer alan "*Karabaş Tecvidî*" veya "*Tecvid-i Karabaş*" ifadesi eserin Abdurrahman Karabaşî'nin dışında Karabaş Veli olarak bilinen Şeyh Ali Efendi[68] tarafından yazıldığı izlenimi vermektedir. Ancak eserin Abdurrahman Karabaşî'ye aidiyeti daha çok kabul görmektedir.[69]

---

[64] Karakılıç, *Büyük Tecvid İlmi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kaideleri*, 87.
[65] Mustafa Can, *Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kırâat ve Tecvîd İlmine Dair Yazma Eserler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 68.
[66] Ahmet Gökdemir, *Osmanlı Tecvîd Risâleleri* (Ankara: Son Çağ Akademi, 2020), 16.
[67] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 485.
[68] Alâaddin Ali el-Atvel Karabaş Veli (ö. 1097/1686), Halvetiyye Tarikatı Şa'bâniyye şubesinin Karabaşiyye kolunun kurucudur. Halvetiyye'nin kollarının birinin de öncüsü olmasından anlaşılacağı üzere tasavvufî derinliği ve fikirleriyle önemli bir şahsiyettir. İdris Türk, "Karabaş Velî ve Esâsü'd-dîn Adlı Eseri'nin Edisyon Kritiği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54 (Haziran 2013), 236.
[69] Kadir Taşpınar, *"Türkçe Tecvid Eserleri üzerine Bir Değerlendirme -Karabaş Tecvidi Örneği-"Yunus Emre ve Türkçe Yılı'nda Türk Dili Araştırmaları* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2021), 241.

Telif sebebi hakkında çok fazla bilgi bulunmasa da tecvid konularının kısa ve öz bir şekilde ele alınmış olduğu görülen eserin Kur'an öğreniminde kullanılmak maksadıyla hazırlanmış olması muhtemeldir. Eserin telif edildiği tarih hususunda ise birçok görüş öne sürülmektedir. Müellifinin 1498'de vefat ettiği bilindiğinden eserin daha erken bir tarihte kaleme alınmış olması gerekmektedir. Bir rivayete göre, Candaroğulları Beyliği'nde kaleme alındığı düşünülen *Risâle-i Münciye'*nin İsmail Bey'in hükümdarlığı döneminde (1443-1431) telif edildiği göz önünde bulundurulduğunda, *Karabaş Tecvidî* bu tarihlerde veya daha öncesi bir tarihte telif edilmiş olabilir.[70]

Eserin yazılış amacı olarak, Kur'an öğreniminde kullanılmak üzere kısa ve öz bir tecvid rehberi olarak değerlendirilmektedir. Ancak günümüz akademik eğitim anlayışındaki gelişmelere göre *Karabaş Tecvîdi* adlı eserin zamanın gerisinde kaldığını söylemek mümkündür. Çünkü son dönemlerde telif edilen tecvid eserleri daha kapsamlı ve akademik yönden daha zengindir. Yine de tecvid öğrenimine yeni başlayanlar için kullanılabilir seviyede bir eserdir.

2.2.1. Eserin Nüshaları

Bu bölümde, çalışmamızda ana kaynağımız olan *Karabaş Tecvidî* adlı eserin elimizde bulunan nüshasının sayfaları şekil olarak verilmiştir. Bu başlık altında sadece eserin görselleri verildiğinden herhangi bir numaralandırma yapılmamıştır.

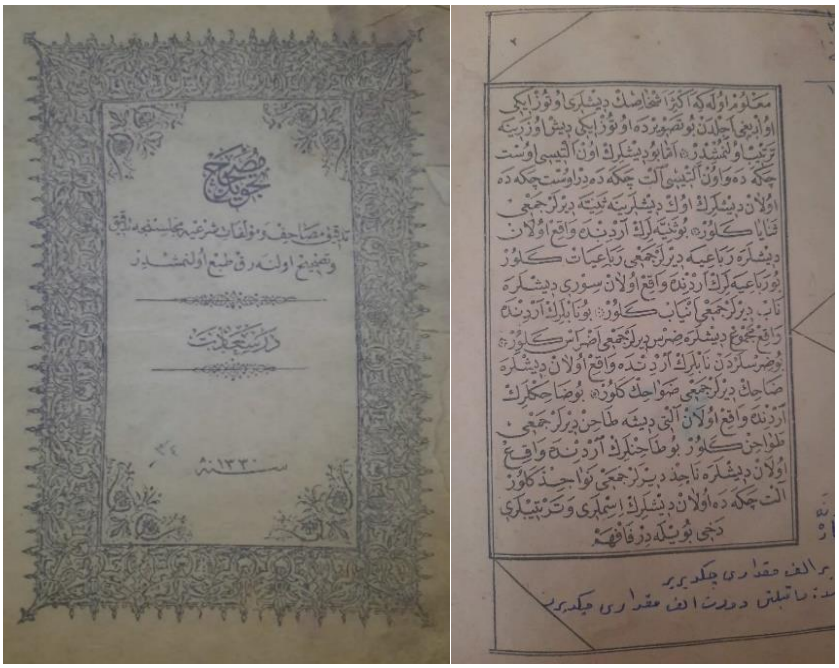

Şekil 1: *Karabaş Tecvidî* 1. ve 2. Sayfa

[70] Ömer b. Ahmed Kastamonî, *Risâle-i Münciyye (Yazma Eser)* (Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyye Bölümü Nr. 119, ts.), vr. 1b-52a.

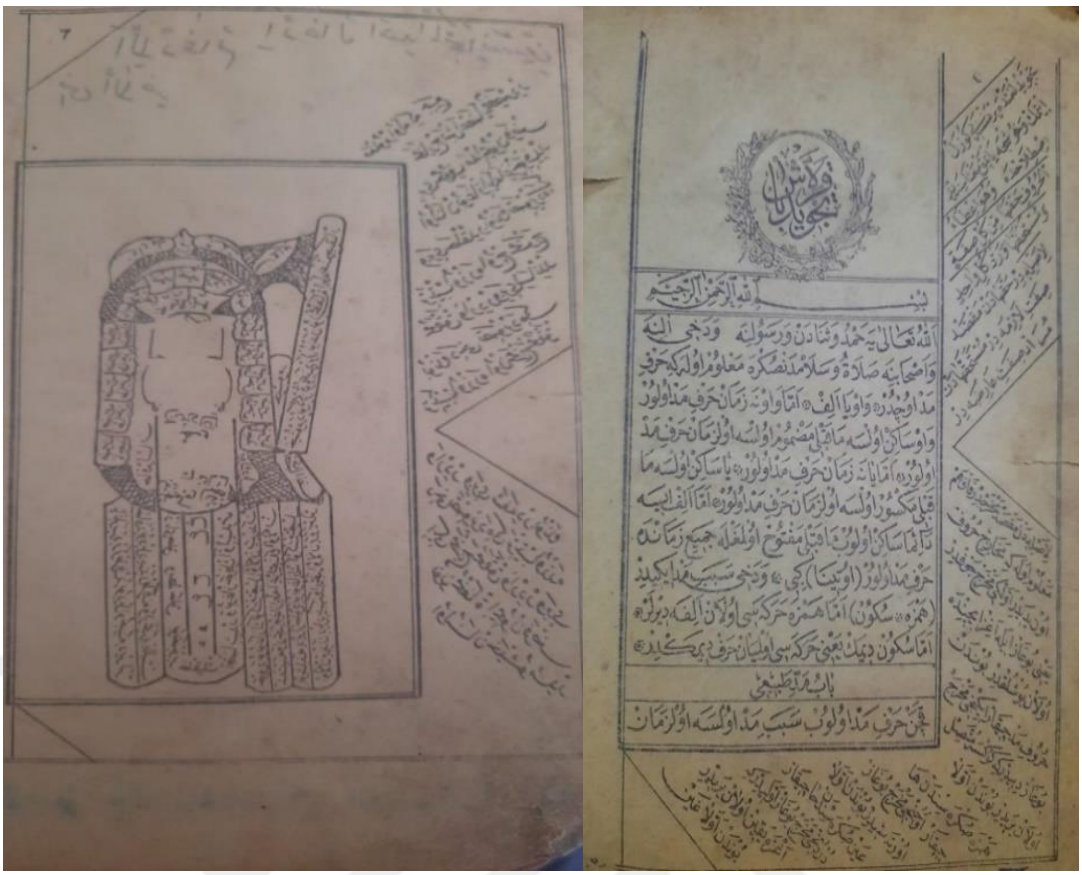

Şekil 2: *Karabaş Tecvidî* 3. ve 4. Sayfa

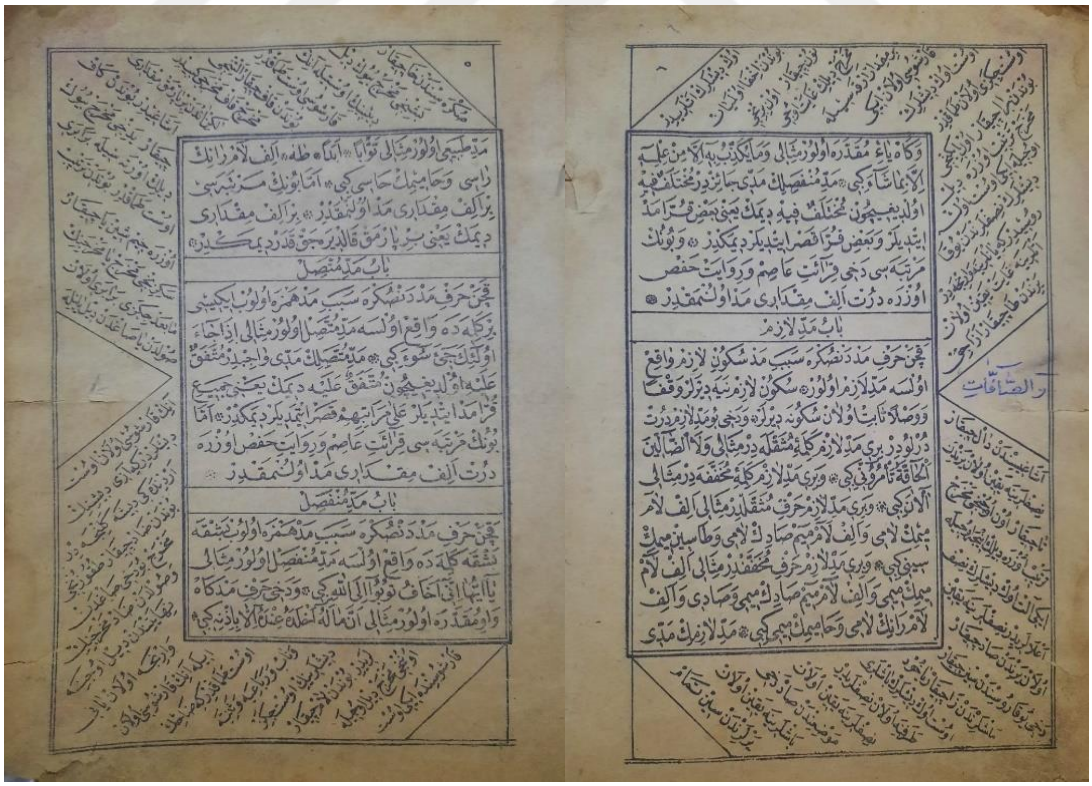

Şekil 3: *Karabaş Tecvidî* 5. ve 6. Sayfa

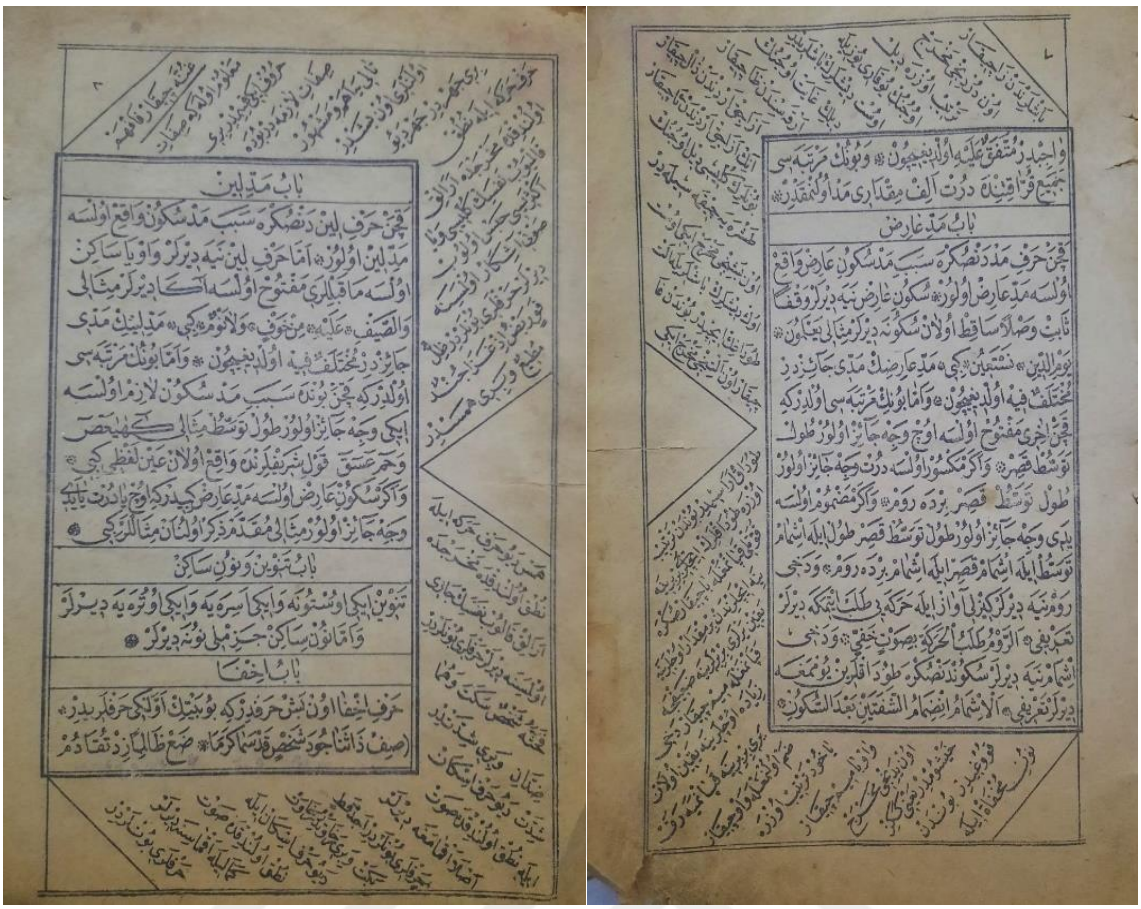

Şekil 4: *Karabaş Tecvidî* 7. ve 8. Sayfa

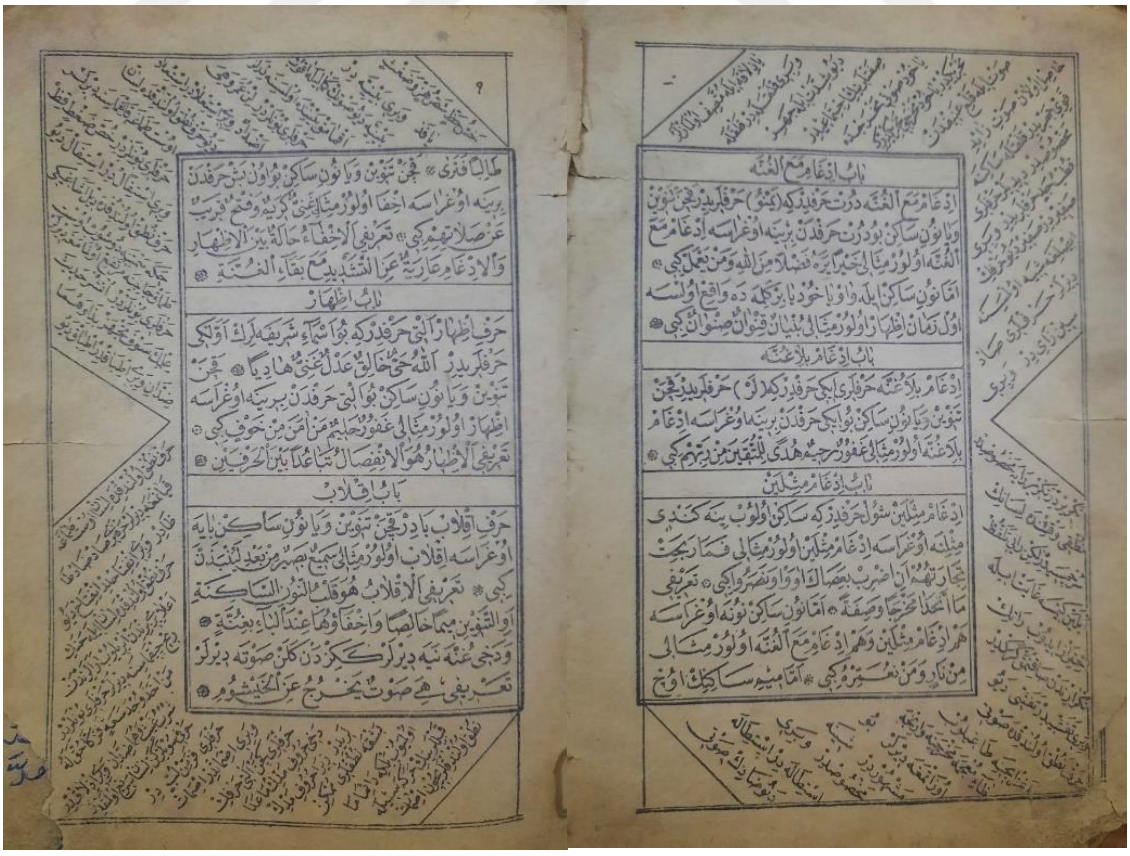

Şekil 5: *Karabaş Tecvidî* 9. ve 10. Sayfa

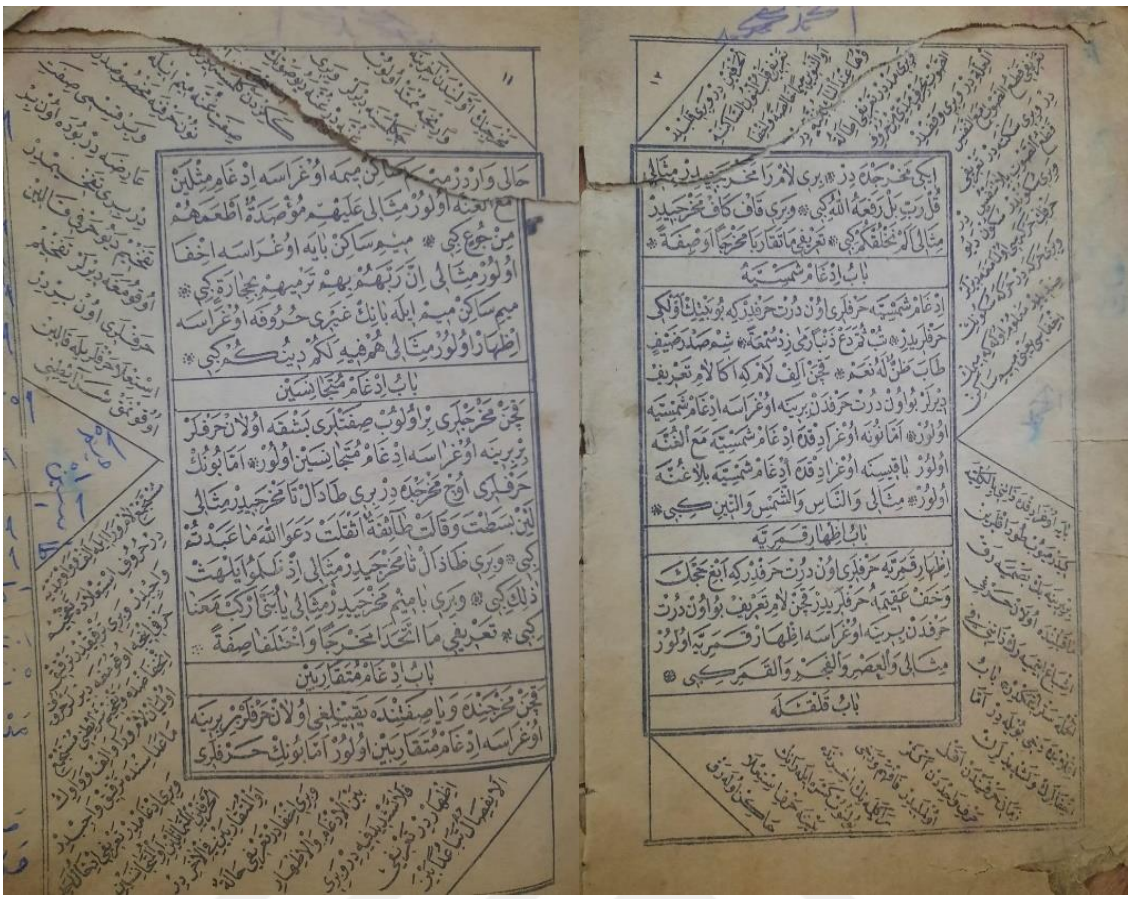

Şekil 6: *Karabaş Tecvidî* 11. ve 12. Sayfa

Şekil 7: *Karabaş Tecvidî* 13. ve 14. Sayfa

Şekil 8: *Karabaş Tecvidî* 15. Sayfa

2.2.2. Eserin Latinizesi

Bu bölümde eserin günümüz Türkçesine çevrilmiş haline yer verilmiştir. Çeviri yapılırken Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan terimler ve sözcükler okunduğu halde çevrilmiştir. Eserde verilen Arapça örnek ve tanımlar Arapça olarak verilmiştir.

Malum ola ki ekseri eşhasın dişleri otuz iki olduğu ecilden bu tasvir de otuz iki diş üzerine tertib olunmuştur. Amma bu dişlerin on altısı üst çenede ve on altısı alt çenededir. Üst çenede olan dişlerin ön dişlerine "seniyye" derler cemî senâyâ gelir. Bu seniyyelerin ardından vaki olan dişlere "rabâıyye" derler cemî rabâıyyât gelir. Bu rabâiyyelerin ardından vaki olan sivri dişlere "nâb" derler cemî enyâb gelir. Bu nâbların ardından vaki mecmu dişlere "dırs" derler cemî edras gelir. Bu dırslardan nabların ardından vaki olan dişlere "lâhık" derler cemî levâhık gelir. Bu "dâhık"lerin ardında vaki olan altı dişe "tâhin" derler cemî tavâhin gelir. Bu tavâhinlerin ardından vaki olan altı dişlere "nâciz" derler cemî nevâciz gelir. Alt çenede olan dişlerin isimleri ve tertibleri dahi böyledir. Fefhem.

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla

Allahu Teâlâya hamdu senadan rasulüne ve dahi aline ve ashâbına salatü selamdan sonra malum ola ki harf-i med üç dür; vav, (و) ya (ى) elif (ا). Amma vav ne zaman harf-i med olur?

Vav sakin olsa makabli mazmum olsa ol zaman harf-i med olur. Amma ya ne zaman harf-i med olur. Ya sakin olsa makabli meksûr olsa ol zaman harf-i med olur. Amma elif ise daima sakin olup, makabli meftuh olmakla cemii zamanda harf-i med olur. (أُوتِينَا) gibi. Ve dahi sebebi med ikidir. Amma hemze harekesi olan elif'e derler. Amma sükûn demek, yani harekesi olmayan harf demektir.

Babu Medd-i Tabîî

Kaçan harf-i med olup sebebi med olmasa ol zaman medd-i tabîî olur. Misali: أَبَدًا, تَوَّابًا, طٰهٰ' الام ر ' nın' ر sı ve حا ميمك 'nin حا'sı gibi. Amma bunun mertebesi bir elif miktarı olunmakdır. Bir elif miktarı demek yani bir parmak kadar kaldırılacak demektir.

Babu Medd-i Muttasıl

Kaçan harf-i medden sonra sebeb-i med hemze olub ikisi bir kelimede vaki olsa medd-i muttassıl olur. Misali; إِذَا جَاءَ, أُولَٰئِكَ, جَاءَ, سُوءَ gibi. Medd-i muttasılın medd-i vaciptir müttefekûn aleyh olduğu için. Müttefekûn'aleyh demek yani cemi kurra med etdiler ala meratibihim kasr etmediler demektir. Amma bunun mertebesi kıraati Âsım ve rivayeti Hafs üzere dört elif miktarı med olunmaktır.

Babu Medd-i Munfasıl

Kaçan harf-i medden sonra sebeb-i medden hemze olup ve başka başka kelimede vaki olsa medd-i munfasıl olur. Misali; تُوبُوا الله ا,إِنِّى اَخَافُ, يٰاَيُّها gibi. Ve dahi harfi med gah vav-ı mukaddera olur. Misali; اَنّ مٰالَهُ اَخْلَدَهُ, عِنْدَهُ الّابِاِذْنِهِ gibi ve gah ya-ı mukaddera olur. Misali; بِمَا شٰاءَ وَمَا يُكَذِّب بِهِالّا مِن عَلْمِهِ, الّا gibi. Medd-i munfasılın medd-i caizdir muhtelefun fihi olduğu için muhtelefun fihi demek yani bazı kurra med etdiler ve bazı kurra kasr etdiler demektir. Ve bunun mertebesi dahi kıraati Âsım ve rivayeti Hafs üzere dört elif miktarı med olunmaktır.

Babu Medd-i Lâzım

Kaçan harfi medden sonra sebebi med sükûn lazım vaki olsa medd-i lazım olur. Sükûnu lazım neye derler? Vakfen ve vaslen sabit olan sükûna derler. Ve dahi bu medd-i lazım dört türlüdür. Biri medd-i lazım kelime-i müsakkaledir. Misali: وَلَاالضَّالِّينَ gibi. Ve biri medd-i lazım kelime-i muhaffefedir. Misali :آلْآنَ gibi. Ve biri medd-i lazım harfi müsakkaldir. Misali: الام'in lam'ı, الَمصّ'ın lam'ı, طٰسٓمٓ'in سيني' gibi. Ve biri medd-i lazım harfi muhaffefedir. Misali: الام'in mîm'i, الَمصّ'dın mîm'i ve sad'ı, الٓرٰ'nın lam'ı ve حا ميمك'in mîm'i gibi. Medd-i lazımın medd-i vaciptir, müttefekun aleyh olduğu için. Ve bunun mertebesi cemii kurra kıraatında dört elif miktarı med olunmaktır.

Babu Medd-i Ârız

Kaçan harfi medden sonra sebebi med sükûnu arız vaki olsa medd-i arız olur. Sükûnu arız neye derler? Vakfen sabit, vaslen sakıt olan sükûna derler. Misali: (يَعْلَمُونَ) يَعْلَمُونْ, يَوْمِ الدِّينْ (يَوْمِ الدِّينِ), (نَسْتَعِينُ) نَسْتَعِينْ gibi. Medd-i ârızın medd-i caizdir muhtelefun fih olduğu için. Ve amma bunun mertebesi oldur ki, kaçan ahiri meftuh olsa üç vecih caiz olur tûl, tevassut, kasr. Ve eğer meksûr olsa dört vecih caiz olur tûl, tevassut, kasr, bir de revm. Ve eğer mazmum olsa yedi vecih caiz olur tûl, tevassut, kasr, tûl ile işmam, tevassut ile işmam, kasr ile işmam, bir de revm.

Ve dahi revm neye derler? Gizli avaz ile harekeyi talep etmeye derler.

Tarifi: اَلرَّومُ طَلَبُ الْحَرَكَة بِصَوْتٍ خَفِيٍ. Ve dahi işmam neye derler? Sükûndan sonra dudakları yummaya derler. Tarifi: اَلْإِ شْمامُ اِنْضِمامُ الشَّفَتَينِ بعد اسُّكُونِ.

Babu Medd-i Lîn

Kaçan harfi lînden sonra sebeb-i med sükûn vaki olsa medd-i lîn olur. Amma harf-i lîn neye derler? Vav veya ya sakin olsa mâkablileri meftuh olsa ona derler. Misali: (وَالصَّيْفِ) وَالصَّيْفْ, (مِنْ خَوْفٍ) مِنْ خَوْفْ, (وَلاَ نَوْمٌ) gibi. Medd-i lînin medd-i caizdir muhtelefun fih olduğu için. Ve amma bunun mertebesi oldur ki kaçan bunda sebeb-i med sükûn lazım olsa iki vecih caiz olur. Tul, tevassut. Misali: كهيمص,حم عسق kavli şeriflerinde vaki olan "عَيْنْ" lafzı gibi. Ve eğer sükûnu arız olsa medd-i arız gibidir ki üç ya dört ya yedi vecih caiz olur. Misali mükaddem zikrolunan misaller gibi.

Babu Tenvin ve Nûn'i Sakin

Tenvin (ً-ٌ-ٍ), iki üstün ve iki esreye ve iki ötreye derler. Ve amma nûn u sakin cezimli "nûna derler.

Babu İhfâ

Harfi ihfa on beş harftir ki bu beytin evvelki harfleridir.

صِفْ ، ذَا ، ثَنَا ، جُودَ ، شَخْصٍ ، قَدْ ، سَمَا ،كَرَمَا ،ضَعْ ، ظَالِمًا، زِدْ ، ثُقَا ، دُمْ ، طَالِبًا ، فَتَرَي)

Kaçan tenvin veya nûn u sakin bu on beş harften birine uğrarsa ihfa olur. Misali: غَنِيٌّ اَلْإِخْفَاءُ : حَالَةٌ بَيْنَ الْإِظْهَارِ وَ الْإِدْغَامِ عَارِيَةٌ عَنِ التَّشْدِيدِ مَعَ بَقَاءِ الْغُنَّةِ :Tarifi. عَنْ صَلَاتِهِمْ ,وَفَتْحٌ قَرِيبٌ ,كَرِيمٌ

Babu İzhâr

Harf-i izhâr altı harftir ki bu esmâi şerifelerin evvelki harfleridir.

اَللهُ, حَيٌّ, خَالِقٌ, عَدْلٌ, غَنِيّ, هَادِيًا. Kaçan tenvin veya nûn u sakin bu altı harften birine uğrarsa izhar olur. Misali: مِنْ خَوْفٍ, مَنْ اَمَنَ, غَفُورٌ حَلِيمٌ. Tarifi: اَلْإِظْهَارُ : هُوَ الْإِ نْفِصَالُ تَبَاعُدًا بَيْنَ الْحَرْفَيْنِ

Babu İklâb

Harf-i iklâb' be (ب)'dir. Kaçan tenvin veya nûn u sakin be'ye uğrarsa iklab olur. Misali: لَيُنْبَذَنَّ ,مِنْ بَعدِ ,سَمِيعٌ بَصِيرٌ. Tarifi: اَلْإِقْلَابُ: هُوَ قَلْبُ النُّونِ السَّاكِنَةِ اَوِ التَّنْوِينِ مِيماً خَالِصًا وَاِخْفَاؤُهَا عِنْدَالْبَاءِ بِغُنَّةٍ. Ve dahi ğunne neye derler? Genizden gelen savte derler. Tarifi:, هِيَ صَوْتٌ يَخْرُجُ عَنِ الْخَيْشُومِ

Babu İdğâm-ı Meal ğunne

İdğam-ı meal ğunne dört harftir ki: (يَمْنُو) harfleridir. Kaçan tenvin veya nûn u sakin bu dört harften birine uğrarsa idğâm-ı meal ğunne olur. Misali: وَمَنْ يَعْمَلْ ,فَضْلًا مِنَ اللهِ ,خَيْرًا يَرَهُ gibi. Amma nûn u sakin ile vav yahut ya bir kelimede vaki olsa ol zaman izhar olur. Misali: بُنْيَانٌ, قِنْوَانٌ, صِنْوَانٌ, اَلدُّنْيَا gibi.

Babu İdğâm-ı Bilâ Ğunne

İdğâm-ı Bilâ ğunne harfleri iki harftir ki lam (ل) ve ra (ر) harfleridir. Kaçan tenvin veya nûn u sakin bu iki harften birine uğrasa İdğâm-ı bila ğunne olur. Misali: غَفُورٌ رَحِيمٌ, هُدً لِلْمُتَّقِينَمِنْ gibi.

Babu İdğâm-ı Misleyn

İdğâm-ı misleyn şol harftir ki, sakin olup yine kendi misline uğrarsa idğâm-ı misleyn olur. Misali: فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ, اَنِ اضْرِبْ بَعَصَاكَ, آوَوْا وَ نَصَرُوا gibi. Tarifi: مَااتَّحَدَا مَخْرَجًا وَصِفَةً Amma nûn'u sakin nûn â uğrarsa hem idğam-ı misleyn ve hem idğam-ı meal ğunne olur. Misali: مِن نَارٍ وَمَنْ نُعَمِّرْ هُ gibi. Amma mîm'i sakinin üç hali vardır. Mîm'i sakin mîm'e uğrarsa idğam-ı misleyn meal ğunne olur. Misali: عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ, اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ gibi. Mîm'i sakin' be'ye uğrarsa ihfa olur. Misali: اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ, تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ gibi. Mîm'i sakin mîm ile' be' nin gayrı huruf'a uğrarsa izhar olur. Misali: هُمْ فِيهِ, لَكُمْ دِينُكُمْ gibi.

Babu İdğâm-ı Mütecâniseyn

Kaçan mahreçleri bir olup sıfatları başka olan harfler birbirine uğrarsa idğâm-ı mütecaniseyn olur. Amma bunun harfleri üç mahreçtedir. Birisi tı (ط), dal (د), te (ت) mahrecidir. Misali: لَئِنْ بَسَطْتَ ,وَقَالَتْ طَائِفَةٌ ,اَثْقَلَتْ دَعَوُاللهَ ,مَاعَبَدْتُمْ gibi. Birisi Zı (ظ), zel (ذ), se (ث) mahrecidir. Misali: اِذْظَلَمُوا, يَلْهَثْ ذَلِكَ gibi. Birisi be, mîm mahrecidir. Misali: يَابُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا gibi.

Tarifi: مَااتَّحَدَا مَخْرَجًا وَاخْتَلَفَا صِفَةً

Babu İdğâm-ı Mütekâribeyn

Kaçan mahrecinde veya sıfatında yakınlığı olan harfler birbirine uğrasa İdğâm-ı Mütekâribeyn olur. Amma bunun harfleri iki mahrecidir. Biri lam (ل), ra (ر) mahrecidir. Misali:

بَل رَفَعَهُ اللهُ ,قُلْ رَب, Ve biri kaf (ق), kef (ك) mahrecidir. Misali: اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ gibi. Tarifi: مَاتَقَارَباَ مَخْرَجًا اَوْصِفَةً

Babu İdğam-ı Şemsiyye

İdğâm-ı Şemsiyye harfleri on dört harftir ki, bu beytin evvelki harfleridir.

تُبْ ثُمَّ دَعْ ذَنْبًا رَمَي زِدْ سُمْعَةً شِمْ صَدْرَ ضَيْفٍ طَابَ ظَنًّ لَهُ نِعَم. Kaçan elif lam (ال) ki ona lamı tarif derler. Bu on dört harften birine uğrarsa İdğâm-ı şemsiyye olur. Amma nûn'a uğradıkta İdğam-ı şemsiyye meal ğunne olur. Bâkisine uğradıkta idğâm-ı şemsiyye bile ğunne olur. Misali: وَالنَّاسِ وَالشَّمْسِ, وَالتِّينِ gibi.

Babu İzhâr-ı Kameriyye

İzhâr-ı Kameri harfleri on dört harftir ki, اَبْغِ حَجَّكَ وَخَفْ عَقِيمَهُ harfleridir. Kaçan lamı tarif (ال), bu on dört harften birine uğrarsa izhar-ı kameriyye olur. Misali: اوَالْعَصْرِ, وَالْفَجْرِ, وَالْقَمَرِ gibi.

Babu Kalkale

Harfi kalkale beştir ki, قُطْبُ جَدٍ harfleridir. Kaçan bu beş harften biri kelimenin ortasında veya ahırında sakin olsa kalkale olur. Misali: بِالْحَقِّ, اَحَدْ, يَدْخُلُونَ gibi. Kalkale:، اَلتَّحرُّكَ والإِضْطِرابُ ve ıstılahta تَقَلْقُلُ الْمَخْرَجِ حَتّى يُسْمَعَ لَهُ نَبْرَةٌ قَوِيَّةٌ.

Babu Hükmü'r-Ra

Kaçan ra meftuh veya mazmum olsa kalın okunur. Misali اَلرَّحْمَنُ, اَلرَّحِيمُ, نَصْرُاللهِ gibi. Ve eğer meksur olsa ince okunur Misali: بِالْبِرِّ gibi. Ve dahi ra sakin olup makablî meftuh veya mazmum olsa kalın okunur. Misali: بِالنُّذُرْ, مَنْ شَكَرْ, وَانْحَرْ gibi. Ve dahi ra sakin olup makablî meksûr olursa ince okunur. Misali وَاسْتَغْفِرْهُ, وَاصْطَبِرْ gibi. Amma bu surei ahirede ra' nın ma'ba'dinde huruf-u istiladan biri vaki olsa ol zaman kalın okunur. Huruf-u istila yedi harftir ki خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ harfleridir. Misali: مِرْصَادًا, وَقِرْطَاسٍ, وَفِرْقَةٍ gibi. Amma huruf-u istila meksur olsa ol zaman ince ve kalın okunmak caiz olur. Misali: كُلُّ فِرْقٍ gibi. Ve dahi ra sakin olup makablinin kesresi arız olsa ol zaman yine kalın okunur. Misali: اِرْجِعِي, لِمَنِ ارْتَضَي gibi. Ve dahi ra sakin olup makabli dahi sakin olsa sakine itibar edilmez makabline itibar olunur. Eğer makabli meftuh veya mazmum olsa kalın okunur. Misali: بِالصَّبْرْ, مِنْ كُلِّ اَ مْرْ, فِي الصُّدُورْ gibi. Ve eğer meksur olsa ince okunur. Misali: قَدِيرْ, بَصِيرْ gibi. Ve dahi ra sakin olup makabli harfi lîn olsa ol zaman dahi ince okunur. Misali: خَيْرْ, سَيْرْ gibi.

Babu Lafzatullah

Kaçan lafzatullahın makabli meftuh veya mazmum olsa kalın okunur. Misali: نَصْرُاللهِ, هُوَاللهُ gibi. Ve eğer meksur olsa ince okunur. Misali: بِاللهِ, لِلهِ gibi.

Babu Zamir

Kaçan zamirin makabli müteharrik olsa med olunur. Misali: إِنَّهُ, بِهِ, وَلَهُ gibi. Amma وَمَانَفْقَهُ, لَمْ يَنْتَهِ med olunmaz. Zira zamir değildir, nefsi kelimedendir. Ve eğer makabli sakin olsa kasr olunur. Misali: عَلَيْهِ, إِلَيْهِ, فِيهِ gibi. Amma sure-i furkanda فِيهِ مُهَانَ med olunur.

Babu Sekte

Sekte Kur'an-ı Azîmuşşanda dört yerdedir. Biri sure-i Kehf'de عِوَجًا قَيِّمًا ve biri sure-i yasîn'de مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا ve biri sure-i Kıyame'de وَقِيلَ رَاقٍ ve biri de sure-i Mutaffifine'de كَلَّابَلْ رَان Tarifi: اَلسَّكْتَةُ قَطْعُ الصَّوْتُ دُونَالنَّفْس. Malum ola ki ha-i sekte ile kıraat olunan kelimatın haleti vasıllarında yani لَمْ يَتَسَنَّهْ، وَاقْتَدِهْ، وَكِتَابِيَهْ، وَحِسَابِيَهْ، وَمَالِيَهْ، وَسُلْطَانِيَهْ، وَمَاادْرَاكَ مَاهِيَهْ de ha-yi isbat eden kurra için bir ha-i sakine ilhak lazımdır. Hazreti asım cemi mevazı'da vaslında ha-i isbat eyledi. Eimme-i kurradan bazıları كِتَابِيَهْ, حِسَابِيَهْ lafızlarının gayrisinde isbat etmediler. Amma vakıf halinde ha-i sektelerin isbatı müttefekun aleyhdir.

2.2.3. Eserin Şerhleri

Karabaş Tecvidî adlı eser 15. asır ile birlikte Osmanlı'daki Kur'ân-ı Kerîm eğitiminde ilk akla gelen ve kullanılan eserdir. Dolayısıyla bu eser üzerine birçok şerh yazılmıştır. Eser Osmanlı'dan itibaren tecvid eğitiminde temel kaynaklardan biri haline gelmiş, özlü ve sistemli yapısı sayesinde medreselerde yaygın şekilde okutulmuştur. Eserin eğitim-öğretim hayatında bu denli yer bulması, onun daha iyi anlaşılması ve açıklanması için pek çok şerhin kaleme alınmasına vesile olmuştur. Bu bağlamda Karabaş Tecvidi üzerine yazılan şerhler, klasik metin şerh geleneği içinde değerlendirilebilecek kıymetli açıklamalardır. Bu şerhler genellikle eserde yer verilmeyen açıklamaları içermektedir. Şimdi çalışmamızın bu bölümünde geçmişte neşredilen bu şerhleri ele alacağız.

2.2.3.1. Şerh-i Cedid-i Karabaş

Hasan Efendi (ö. 1136/1723-24): *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, *Karabaş Tecvidi* adıyla bilinen eser üzerine yazılmış bir şerhtir. Müellif, *Karabaş Tecvidî*'nin muhtasar bir eser olması sebebiyle insanlar tarafından anlaşılmadığını düşünerek bu şerhi kaleme aldığını ifade etmiştir. Eserin başlangıcında müellif; kıraatin rükünleri, kıraat ve tecvidin hükmü ile tilavet, eda ve kıraat kavramlarını ele almıştır. Ayrıca asıl metnin de bir kısmını ele alarak açıklamalar yapmıştır. Kitap, harflerin mahreçleri ve sıfatlarının açıklandığı zeyl bölümüyle bitirilmektedir.[71]

[71] Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, 1/2/29; Hasan b. Ahmed Hocapaça İmamı, *Şerhi Cedîdi Karabaş (Yazma Eser)* (Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü Nr. 11, ts.), vr. 1b-2a.

2.2.3.2. Mizânü'l Hurûf ve Şifâü'l-Ebdân

Debreli Abdülkerim Efendi (ö. 1305/1887): *Mîzânü'l-Hurûf ve Şifâü'l-Ebdân*, *Karabaş Tecvidi* üzerine yapılan bir şerh çalışmasıdır ve 1305/1887-88 yılında tamamlanmıştır. Eser; giriş, mukaddime, maksat ve hatime bölümlerinden oluşmakta olup 1305/1887-88 yılında İstanbul'da basılmıştır.[72]

2.2.3.3. el-Virdü'l-Müfîd fî Şerh-i't-Tecvid

Şeyhizâde Mehmed Esad el-Hüseynî (ö. 1264/1848): *el-Virdü'l-Müfîd fî Şerh-i't-Tecvid,* eserinin giriş bölümünde Esad Efendi (1313), *Karabaş Tecvidî*'nden ve müellifinden, "Marûf olup mekteplerde okunan *Türkî ve latîf tecvid-i* meşhurun müellifi olan fâzıl merhum" şeklinde ifadeye yer verilmiştir. Besmele, hamdele ve salvele ifadelerini açıkladıktan sonra *Karabaş Tecvidî*'nin muhtasar olmasından dolayı teferruata dair bazı meseleleri içermediğini hatırlatan şârih, Birgivî'nin *Dürrü'l-Yetîm*'ine müracaat edip mahreç ve sıfatlarla ilgili hususları ele alacağını belirtmiştir. Eserin son kısmında *Karabaş Tecvidi*'nde olmayan bazı tecvid kurallarına yer verilmiştir.[73]

Karabaş Tecvidî adlı eser incelendiğinde genel olarak tecvid kaideleri hakkında kısa açıklamalar verildiği ve bu nedenle üzerine şerhler yazıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bazı tecvid kaidelerine değinmemiş olması ya da ayrıntıya girmeden kısa tanım ve örnekler vermesi eser üzerine şerhler yazılmasında etkili olmuştur.

[72] Debreli Abdülkerim b. İbrahim, *Mîzânü'l-Hurûf ve Şifâü'l-Ebdân* (Erzurum: Ömer Nasuhi Bilmen Dini İhtisas Merkezi Yayınları, 2013), 4.
[73] Muhammed Esad Efendi, *el-Virdü'ş-Müfîd fi şerhi't-tecvîd* (İstanbul: Şirket-i Safahiye-i Osmaniye Matbaası, 1311); Taşpınar, *"Türkçe Tecvid Eserleri üzerine Bir Değerlendirme -Karabaş Tecvidi Örneği- "Yunus Emre ve Türkçe Yılı'nda Türk Dili Araştırmaları*, 243.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARABAŞ TECVİDİ MERKEZİNDE SON DÖNEMLERDE YAZILMIŞ TECVİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde *Karabaş Tecvidi*'ndeki tecvid kaideleri hakkında verilen bilgilerin, son dönemde telif edilen Türkçe tecvid eserlerindeki hatalar ve farklılıklar kıyaslanmıştır. Çalışmamızda, *Karabaş Tecvidi*'nde ele alınan temel konuların içerik ve sistematik açıdan değerlendirilmesi yapılacaktır.

Çalışmamıza müellifin eserine paralel olarak med, ğunne, idğam, iklab gibi tecvidin ana kuralları üzerinde durulacak; konuların sunum şekli, kullanılan terminoloji ve öğretim yöntemi yönünden tahliller gerçekleştirilecektir. Ayrıca Karabaşî'nin eserinde öne çıkan bazı özgün yaklaşımlar ile klasik tecvid geleneğiyle olan bağı ortaya konacaktır. Böylece, eserin ilmî değeri, didaktik yapısı ve tecvid eğitimine katkısı çok yönlü olarak incelenecektir.

3.1. DİŞLER

Karabaş Tecvîdi adlı eserde müellif tecvid ıstılahlarına geçmeden önce dişerler bahsine yer vermiştir. Genel olarak bakıldığında tecvid eserlerinde dişlerle ilgili hususlara harfler veya mahreç bahsinde yer verilmiştir. Bundan dolayı çalışmamıza Karabaş tecvidinde olduğu gibi dişler bahsine yer vererek başlayacağız.

Dişler, birçok harfin oluşmasında önemli rolü olan bir organdır. Alimler dişlerin sayısı üzerinde durmadan, adras, dâhik, nâb, rabâiyye ve seniyye şeklinde sıralamışlardır. Genel kabule göre otuz iki dişin on altısı üst çenede, on altısı da alt çenede olacak şekilde aktarılmıştır.[74] Sözlükte bir şeyin çıkış yerine mahreç denir. Terim olarak mahreç, her bir harfin oluşup çıktığı yere verilen isimdir.[75]

[74] Ğanim Kaddûrî Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye inde Ulamâi't-Tecvîd* (Amman: Yay. Y., 2003), 93-94.
[75] ed-Dânî, *et-Tahdid fil-tkan vet-Tecvid*, 102.

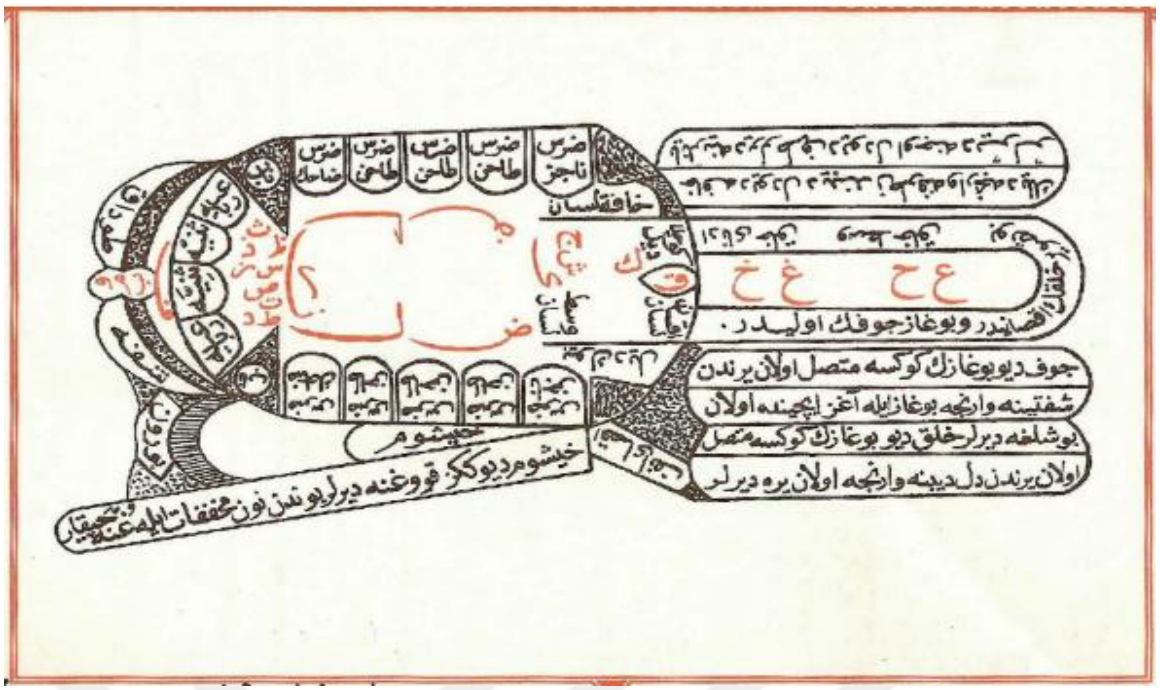

Şekil 9: *Karabaş Tecvidî* Mahreç Tasviri

Abdurrahman Karabaşî eserinde ilk olarak dişler konusuna değinmiştir. Bu konuda şunları aktarmıştır: "Malum olan ekseri görüşe göre şahısların dişleri otuz iki olduğundan ilim sahipleri bu tasvir de otuz iki diş üzerine tertip olunmuştur. Amma bu dişlerin on altısı üst çenede ve on altısı alt çenededir." Dedikten sonra sırasıyla;

Seniyye: Üst çenede olan dişlerin ön dişleridir. Cemî senayâdır.

Rabâıye: Üst çenedeki ön dişlerden sonraki dişlerdir. Cemî rabâıyyâttır.

Nâb: Üst çenede bulunan sivri dişlerdir. Cemî enyâbtır.

Dırs: Neb dişlerinden sonra gelen mecmu' dişlerlerdir. Cemî adrastır.

Lâhık: Dırs dişlerinden sonra gelen dişlere denir. Cemî levâhıktır.

Tâhın: Dahiklerin ardından gelen dişlere denir. Cemî tavâhındır.

Neciz: Tevâhın dişlerinden sonra gelen altı dişe denir. Cemî nevâcizdir.

Alt çenedeki dişlerin isimleri ve tertipleri bu şekildedir.[76]

Karabaş Tecvidî adlı eserde ilk sayfada harflerin mahreçleri ile ilgili şekil resmedilerek anlatılmıştır. Detaylı bir anlatımla harflerin çıkış yerleri şema üzerinden gösterilmiş ve açıklamalarda bulunulmuştur. Çalışma kapsamında incelenen bir kısım eserde harflerin mahreçleri konusunda detaylı bir şema kullanılmamışken, belirli bir kısmında ise kullanılmıştır. Ancak *Karabaş Tecvîdi*'nde dişler bahsinde dataya gidilmemesi, konunun anlaşılmasında eksik

[76] Abdurrahman Karabaşî, *Karabaş Tecvidî* (Dersaadet: Şerh Cemiyeti, 1330), 1.

kaldığını söylemek mümkündür. Nitekim son dönem tecvid kitaplarında dişler bahsi mahreçlerle birlikte detaylandırılarak yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında incelediğimiz eserler içerisinde bazılarında *Karabaş Tecvidî'*ne yakın bir tertip yapılmıştır. Nitekim *Karabaş Tecvidi*'nde içten dışa doğru "ف ب م و" şeklinde iken, A. Celaleddin Karakılıç *Büyük tecvid İlmi* adlı eserinde "ب ف م و" şeklinde verilmiştir.[77]

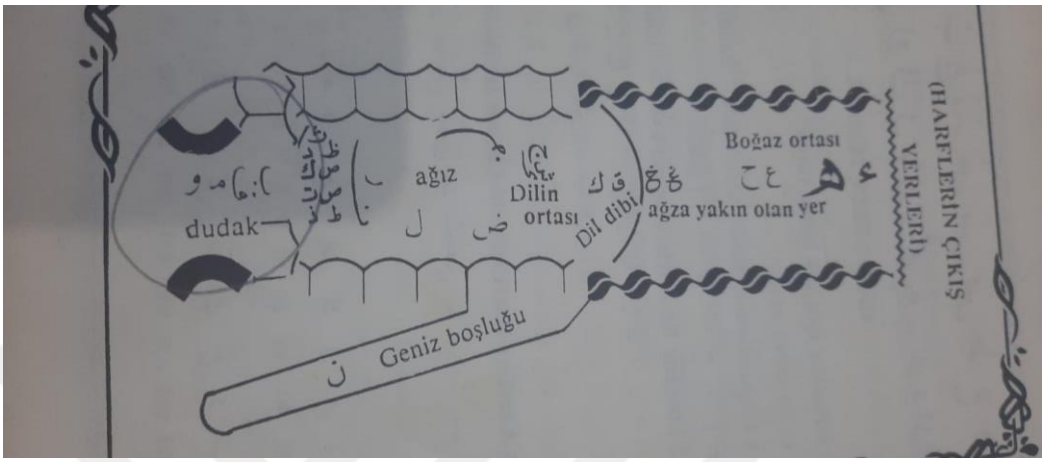

Şekil 10: A. Celaleddin Karakılıç Mahreç Tasviri

Osman Pamuk, Karabaşî'nin tertibinin aynısını vermiştir. Osman Pamuk, şemada yer alan Hafa-i Lisan ve Hayşûm terimlerinin açıklamalarını vermiştir. Şemada yer alan diğer kısımları ve harfleri Arapça olarak bırakmıştır.[78]

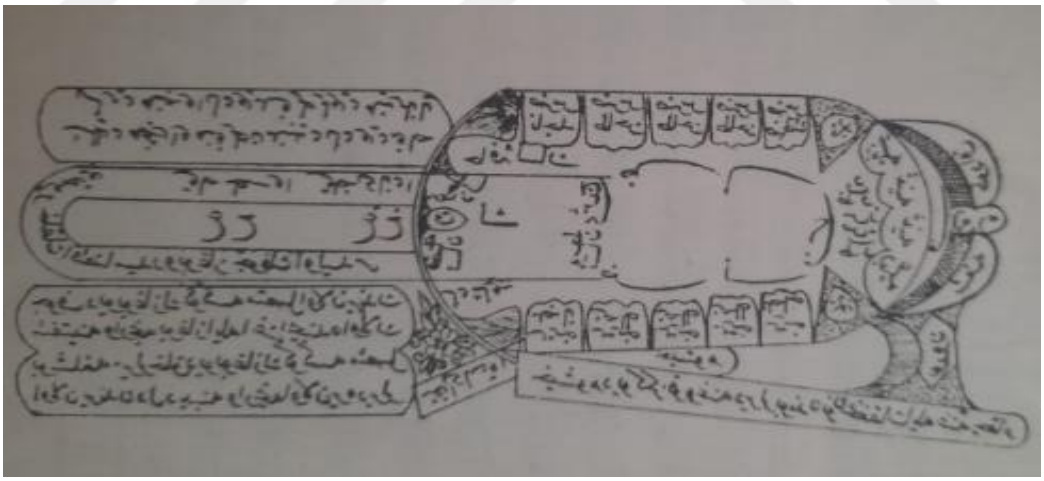

Şekil 11: Osman Pamuk, *Karabaş Tecvidi* Adlı Eserde Dişlerin ve Mahreçlerin Tasviri

[77] Karakılıç, *Büyük Tecvid İlmi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kaideleri*, 40.
[78] Osman Pamuk, *Sualli ve Cevaplı Tam Karabaş Tecvidi* (İstanbul: Pamuk Yayıncılık, Trs.), 3.

Fatma Kahya, *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı* adlı eserde harflerin mahreçleri konusunda *Karabaş Tecvidi* ve diğer eserlere göre kısa ve farklı bir şekil ile şemalandırmıştır.[79]

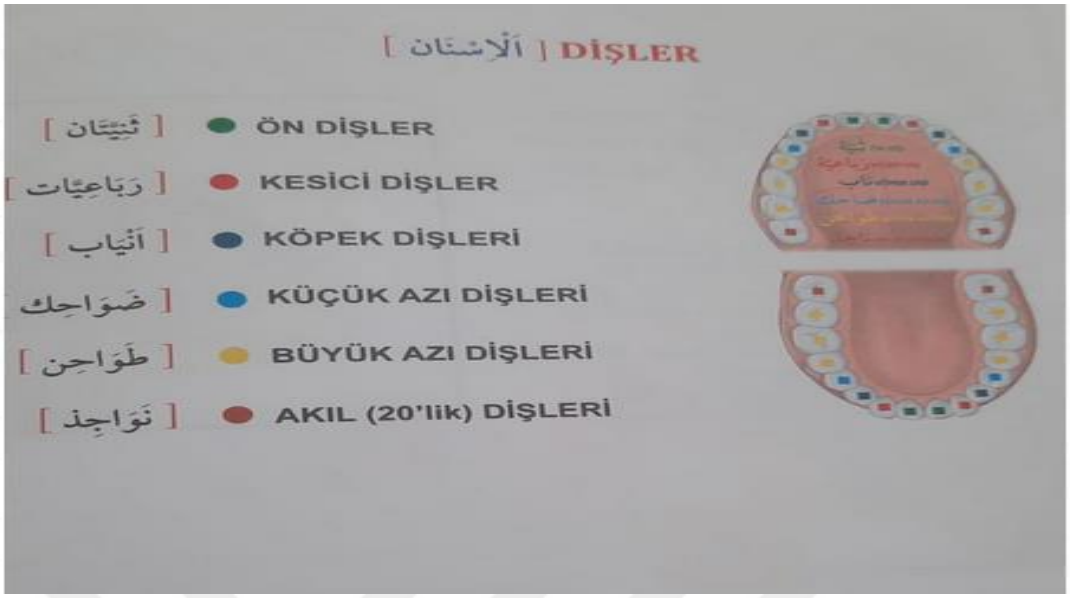

Şekil 12: Fatma Kahya, Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabındaki Dişler ile İlgili Görsel

Nurettin Başyiğit *tecvid Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf* adlı eserinde dişlerle ilgili tertibi şu şekildedir:

1- Kesici dişler: Ağzın önündeki, ikisi üstte ve ikisi altta bulunan diştir.
2- Rabâiyyât: Kesici dişlerin altındaki ikisi üst, ikisi alt diştir.
3- Köpek dişleri: Rabâiyyât dişlerinin arasındaki ikisi üst, ikisi alt diştir.
4- Ed-Davâhık: Köpek dişlerini takip eden ikisi üst, ikisi alt dört diştir.
5- Et-Tavâhin: Üstte altı, altta altı olmak üzere, davâhık dişlerini takip eden öğütücü oniki diştir.
6- En-Nevâciz: İki üst iki alt olmak üzere sondaki kalan dört diştir.

Davâhık, tavâhin, nevâciz dişlerinin hepsi "adras "olarak isimlendirilir. Üstte on, altta on tanedir.[80]

Nurettin Başyiğit, dişlerin tertibinde *Karabaş Tecvidî*'nin ön dişlere verdiği seniyye ismini kullanmamış, bu dişleri kesici dişler şeklinde ifade etmiştir. Yine, *Karabaş Tecvidi*'nde "Nâb" şeklinde isimlendirilen dişler, köpek dişleri olarak aktarılmıştır. Karabaşî'nin "dırs" olarak bahsettiği dişler ise ed-Davâhık olarak isimlendirilmiştir. Son sıradaki dişler nevâciz olarak adlandırılmıştır. Bu iki eser dışında bu şekilde tertip yerine, harf konusunda genellikle harflerin mahreçleri ayrı ayrı aktarılmıştır. Günümüz tecvid eserlerinde dişlerle ilgili meseleler

[79] Fatma Kahya, *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2016), 19.
[80] Nurettin Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf* (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 7.

mahreç konusu üzerinden harfler bahsinde aktarılmıştır. Bu eserlerde arka dişler "adras" olarak adlandırılmıştır. Yine dâhik, nâb, rabâiyye, seniyye şeklinde tertipler ile her harfin mahreci hususuna değinilirken parantez içinde kullanılmıştır.[81]

Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* adlı eserinde bölgeleri yönünden mahreçleri iki kısma ayırmıştır: Küllî Mahrec: Bir grup harfin çıktığı mahreç bölgesine denir. Cüz'î Mahrec: Külli mahreç içinde her harfin ya da bazı harfler grubunun çıktığı yere denir.[82]

Mehmet Talu, harflerin mahreçleri şemasında "fe" harfini dudakların kenarında göstererek farklı bir mahreç yeri vermiştir.[83] Çalışma kapsamında ele aldığımız bazı eserlerde kalın ve ince harfler konusunda Karabaş tecvidine göre hatalar yapıldığını görmekteyiz. Zeycan Aydın kalın harflere "ع غ ح خ ص ض ط ظ ر ق" şeklinde yer verirken, ra (ر) harfinin hem kalın hem ince okunduğu hususunu belirtmiştir. Ve yine ayn (ع) ve he (ح) harflerini de kalın harf olarak nitelemiştir.[84] Bu iki harf *Karabaş Tecvidî* ve genel kabule göre ince harflerdir.

Ebu Muhammed, *Tecvid Kitabı* adlı eserde mahreçleri farklı bir tablo halinde vermiştir.

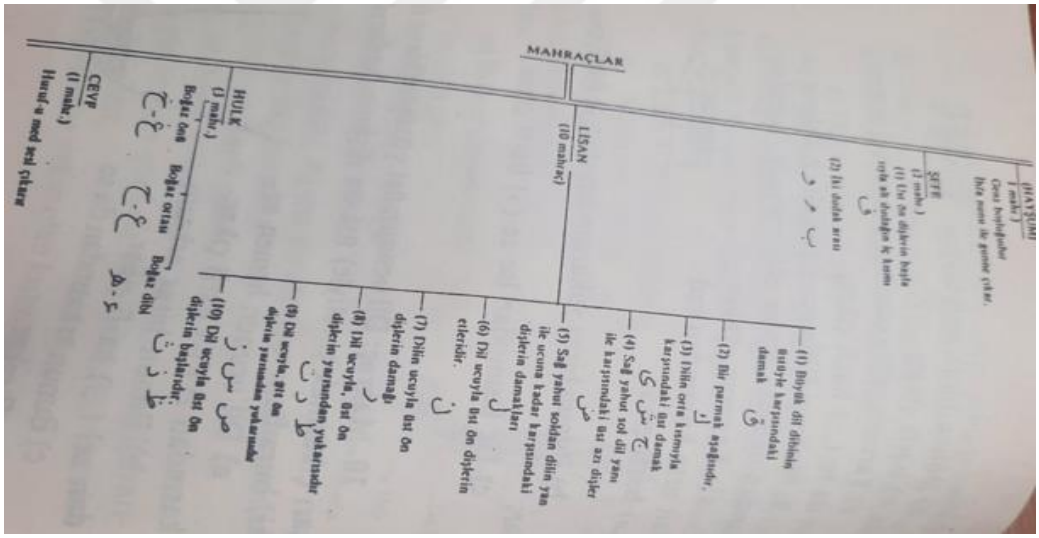

Şekil 13: Ebu Muhammed, Mahreçlerle İlgili Tablo

Münif Çelebi, eserinde harflerin mahreçleri ile ilgili verdiği tablolarda kalın ve ince okunan yerleri örneklerle tablo halinde vermiştir.[85]

Davut Kaya harflerin mahreçlerinden bahsederken;

[81] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 194-195; Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 62; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 59; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 101.
[82] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 59.
[83] Mehmet Talû, *Türkçe, Osmanlıca, Arapça Tecvid*, (İstanbul: Kitaş Yayınları, 1995), 14.
[84] Zeycan Aydın, *Tecvid Kitabı* (İstanbul: y.y., 2012), 18-19.
[85] Münif Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri* (Ankara: Yeni Matbaa, 1952), 30-31.

(Ẕ) ذ : "Dil ucunun, iki üst kısmının, üst ön dişlerin başlarına değerek çıkar. Peltektir ve ince okunur. Dil ucu (Ẓ) ظ harfinden daha az çıkarılır."

(Ẓ) ظ: "Dil ucunun üstünün, üst ön dişlerin başlarına değmesiyle çıkar. Peltektir ve kalın okunur. Peltek okunan harflerde dilin en az dışarı çıkarıldığı harf budur." ifadelerine yer vermiştir.[86] Burada birbiriyle çelişen farklı iki tanım yapmıştır.

Ali Kemal Belviranlı harflerin mahreçlerden bahsederken; "Dil ucunun biraz dışarıya çıkarılması ve dişlerin dil ucuna basmasıyla (ظ ث ذ) harfleri çıkar. Zel harfinde dil ucu en az çıkar ve dişler dil ucuna çok hafif baskı yapar. Se (peltek) harfinde dil ucu, biraz daha fazla çıkar ve dil ucuna, birazcık kuvvetli basar. Zı harfinde ise, dil ucu fazlaca çıkar ve dişler dil ucuna kuvvetlice basar. Hatta bu esnada dil ucunun sağ kanadı da yardıma koşar." ifadelerine yer vermiştir.[87] *Karabaş tecvidi* ne göre burada doğru olan tarifin en fazla çıkan zel, en az çıkan ise zı harfi şeklinde olması gerekmektedir.

Mahi Dağdağan *Tecvîd* adlı eserinde harflerin mahreçlerinden bahsederken:

(S) ث: Dilin ucunu ön dişlerin arasından hafifçe dışarıya çıkarıp, üst ön dişlerin ucunu dilin üst kısmına değdirmek suretiyle çıkarılır. İnce ve peltek bir harftir.

(Ḥ) ح: Boğazın ortası içerden hafifçe sıkılarak, ağız açılarak ve hafif akıtılarak çıkarılan ince sıfatlı bir harf olmasına rağmen Türkçede kalına yakın bir sesle okunur.

(Ẕ) ذ: Dilin ucu, üst ön dişlerin ucundan hafifçe dışarıya çıkartılarak okunan ince ve peltek bir harftir.

(Ẓ) ظ: Dilin ucunu ön dişlerin uçlarına hafifçe dokundurmak suretiyle çıkarılan kalın ve peltek harftir.

(ʿ) ع: Boğazın ortasını hafifçe sıkarak, ağız biraz açılıp ses akıtılarak okunan ince sıfatlı bir harf olmasına rağmen Türkçede kalına yakın bir sesle okunur.

(M) م: Dudakların normal bir şekilde hafifçe kapanmasıyla çıkarılan ince ve yumuşak bir harftir. Mîm harfi genizden gelen bir sesle okunur."[88] ifadelerine yer vermiştir.

Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* adlı eserinde harflerin mahreçlerinden bahsederken se (peltek)dil ucu ile ön dişlerin uçlarından çıkarılır. Bu harf okunurken dil, dişlerin arasından hafifçe dışarıya çıkarılır. İnce ve yumuşaktır. Türkçede karşılığı yoktur.

[86] Davut Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Trs.), 42-43.
[87] Kemal Belviranlı, *Tecvid* (İstanbul: Nedve Yayınları, 1965), 11.
[88] Mahi Dağdağan, *Tecvid* (İstanbul: Şadırvan Yayınları, 2012), 21-23.

(Ẕ) ذ: Dil ucu ve ön dişlerin uçlarından çıkarılır. Bu harf okunurken dil, dişlerin arasından hafifçe dışarı çıkarılır. İnce ve yumuşak bir harftir. Türkçede yoktur.

(Ẓ) ظ: Dil ucu ile ön dişlerin uçlarından çıkarılır. Bu harf okunurken, se (peltek) ve zel harflerinde olduğu gibi, dil dişlerin arasından hafifçe dışarıya çıkarılır. Kalın seslidir. Türkçedeki kalın "(Za) sesinden farklıdır,"[89] ifadelerine yer vermiştir.

Konuyla ilgili olarak incelediğimiz çeşitli eserlerde şu şekilde değerlendirmeler yapılmıştır. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* adlı eserinde harflerin sıfatlarının adedi hususunda 14'ten başlayıp 44 ve daha fazlası olduğuna dair rivayetlere yer vererek konunun ihtilaflı olduğunu vurgulamıştır.[90]

Kadir Temir, eserinde harflerin mahreçleri bahsinde mahreci dil olan harflerden bahsetmiştir. Kef (ك) harfinin mahreci hususunda kâf harfinin mahrecinden bir parmak uzakta ve dudaklar istikametinde bulunan yerden kef harfi çıkar. Bu iki harfe, büyük dilin kök kısmının üstü, üst damak ve bilhassa küçük dilin yaptığı vazife neticesinde çıktığı yer için' lehevi' harfler denir." şeklinde bir açıklama yapmıştır. Buna müteakip "Yine büyük dilin ortası ile üst damaktan çıkan (ya, şın ve cim) harfleri birbirine yakın mahrece sahiptir. Bu harflerin çıkış yerlerinin iki çene arasında tesadüf etmesi sebebiyle' şecerî' harfler denir." açıklamasında bulunmuştur. Ra harfinin mahreci hususunda "Dilin tam ucunun bir miktar arkası ile iki üst ön dişlerin hemen üstündeki damaktır. Ayrıca (ر ن ل) harflerinin mahreçleri diş etleri ile yakından ilgili olduğundan bu harflere' lisevî' harfler denilir." beyanında bulunmuştur. Temir'e göre, (د ط) harfleri ise dil ucu ile iki üst ön dişlerin yanlarından diş etlerine doğru olan kısımdır. Tı harfi dişlerine yakın olan yerden çıkarken biraz daha aşağısından "dal" harfi çıkar. Dişlere en yakın yerden ise "te" harfi çıkmaktadır. Bu harflere "huruf-u nıt'î" denir. Ayrıca dil ucunun katkısıyla çıkan harflere "eselî" harfler ve dil yanının katkısıyla çıkan harflere de "zevlekî" harfler denir.[91] Burada görüyoruz ki müellif, Karabaş tecvidine göre farklı bir anlatımla huruf-u meharici, kitabında epeyce detaylandırmıştır.

Muharrem Bozkaya, alfabetik sırayla harflerin mahreçlerini vermiştir. Bu bilgiler içerisinde bazı harflerin mahreçleri şu şekildedir:

(T) ث: dilin ucunun yukarı yüzü ile üst ön dişlerin başlarından dil ucunu biraz dışarı çıkartmak suretiyle çıkar, ince, çok yumuşak peltek ve akıcı bir sesle okunur.

[89] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 101-103.
[90] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 197.
[91] Kadir Temir, *Tecvit* (İstanbul: Yasin Yayınevi, Trs.), 28-30.

(Ẕ) ذ: dil ucunun yukarı yüzü, üst, ön dişlerin başlarından biraz dışarı çıkartmak suretiyle çıkar, ince, yumuşak ve peltek bir sesle okunur.

(Ẓ) ظ: dil ucunun üst, ön dişlerin, diş etlerine gayet yakın olan yerine bir miktar dışarı çıkartmak suretiyle okunur. Yumuşak, kalın, aşikâr ve akıcı bir sesle okunur. Burada müellif tanımlarda miktarlardan tam olarak bahsetmemiştir.[92]

Demirhan Ünlü "Beyyine: Şiddet sıfatı ile rihvet sıfatı arasında bir sıfattır. Mahrecinden çıkan harfin sesinin tamamen akması ile akmaması arasında olmasıdır. Bu sıfat ل ن ع م ر و ى harflerine mahsustur." ifadelerine yer vermiştir.[93] Ayrıca eserde buhha (harfi söylerken sesin sıkışması), harûra (harfi söylerken sesin, boğazı sıkılan bir kimsenin sesi gibi çıkması), nebr (sesi düşükken yükseltmek), nefs/nefh (harfi söylerken arı sesi gibi bir vızıltısının olması), hafâ (sesin gizli ve zayıf olması ve harfin lafızda gizlenmesi), hâvî (harf mahrecinden çıkarken dilin herhangi bir yere değmemesi ve hava ağız boşluğundan çıkması) gibi sıfat isimlerine yer verilmiştir. Bu sıfatlara başka tecvid eserlerinde rastlanmamıştır.[94]

Harflerin mahreçleri hususunda telif edilen eserlerde genel olarak ağız, diş, dil, boğaz şeklinde ayrıntılı bilgiler verilirmiştir. Ama Fazilet Neşriyat tarafından hazırlanan *Karabaş Tecvidi* adlı eserde sade bir şekilde ayrıntıya girilmeden izahlar yapılmıştır.[95]

Ayşe Karakaya ve Mehmet Akın tarafından hazırlanan *Kur'an Okuma ve Tecvid* adlı eserde harflerin mahreçleri hususunda harfler farklı şekilde tasnif edilmiştir. Mahreç bahsinde mahreçleri aynı ya da birbirine yakın olan harflerin telaffuz edilirken birbirine karıştırılmaması gerektiğine vurgu yapılarak bu harfler sırasıyla verilmiştir. Bu sıralama "ا-ع", "ع-غ", "غ-ق", "ح-ه-خ", "ط-د-ت", "ص-س-ث", "ظ-ز-ذ" ve "د-ظ-ض" şeklindedir.[96]

Hatice Yıldız, *Hazırlık Elifbâsı* adlı eserde harflerin sıfatlarını, farklı şekilde isimlendirmiştir. Bunları hems-cerh, şiddet-rihve-beyyine, müstaliye-müstefil, mütbeka-münfetih ve müzleka-musmeteh şeklinde ifade etmiştir.[97]

Yapılan incelemeler neticesinde bazı eserlerin doğrudan dişleri ön plana çıkararak mahreç konusunu ele aldıkları görülürken bazı eserlerde ise mahreç bahsinde sıfatlar hususuna değinilerek konuya açıklama getirilmiştir. Genel olarak eserler arasında kalın ve ince okunan harfler hususunda farklılıklar yer almaktadır. Ayrıca hem kalın hem de ince okunan harfler

[92] Muharrem Bozkaya, *En Kolay Tecvit Dersleri* (İstanbul: Fatih Yayınları, 2017), 45-58.
[93] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 52.
[94] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 54-55; Kavramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Adem Yeşildağ, *Kur'ân-ı Kerîm Kırâati Çerçevesinde Arap Harflerinin Fonetiği* (Ankara: İlâhiyat Yayın, 2022), 37-78.
[95] *Karabaş Tecvidi* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2010), 9-12.
[96] Ayşe Karakaya - Mehmet Akın, *Kur'an Okuma ve Tecvid* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2001), 39-40.
[97] Hatice Yıldız, *Hazırlık Elifbâsı* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2024), 15.

hususunda da kısmen farklılıklar bulunmaktadır. Bunun yanında peltek harfler konusunda bazı eserlerde dil ucunun az ve çok çıkması hususunda farklı değerlendirmeler yapıldığı görülmüştür.

Çalışmanın bu kısmı *Karabaş Tecvidi'*nin dişler ve mahreç konularına dair açıklamalara ve diğer önemli tecvid eserleriyle karşılaştırmalar yaparak detaylı bir şekilde ele alıyor. Karabaş Tecvidi'nde yer alan harflerin mahreçlerine dair açıklamalar, diğer eserlere kıyasla daha kısa ve öz bir şekilde sunulmuştur. Diğer eserlerde ise bazı harflerin mahreçleri, *Karabaş Tecvidi*'nden farklı bir sıralamayla ele alınmıştır. Bu tür karşılaştırmalar, farklı eserlerdeki benzerlikleri ve farklılıkları gözler önüne sererken, tecvid ilminde kullanılan terminolojilerin zamanla gelişip değiştiğini de göstermektedir. Bu bilgiler, tecvidin doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayan önemli detaylardır.

3.2. TECVİD ISTILAHLARI

Tecvid ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru ve güzel okunmasını sağlamak amacıyla geliştirilmiş önemli bir disiplindir. Bu ilmin temelini oluşturan unsurlardan biri de tecvid ıstılahlarıdır. Her biri özel anlamlar taşıyan bu terimler, zamanla ilmî gelenekte yerleşmiş ve klasik tecvid eserlerinde sistematik olarak kullanılmıştır Bu bölüme, Karabaş Tecvidi başta olmak üzere med harfleri ve med çeşitleri konusu ile başlanarak incelenecek; ayrıca ıstılahların kullanımı ve anlamları arasındaki farklılıklar karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Bu çerçevede, Karabaşî'nin katkıları ile diğer müelliflerin yaklaşımları bir arada ele alınarak, tecvid ıstılahlarının gelişimi ve uygulamadaki yeri ortaya konulacaktır.

Istılah, sözlükte ittifak anlamındadır. İlim dilinde; ilk konulduğu yerden nakledilen şeyin ismi ile bir şeyin adlandırılmasında âlimlerin (belli bir topluluğun, bir meslek erbabının) ittifak etmesinden ibarettir. Başka bir ifadeyle, bir bilim veya sanata mahsus kelimedir. Genel bilinen anlamından başka, özel bir anlamda kullanılan terimdir.[98] Tecvid ilminde yer alan kaidelerde belirli ıstılah terimleri ile kabul görmüş ve eserlerde bu ıstılahlar asırlardır kullanıla gelmiştir.

Abdurrahman Karabaşî, *Karabaş tecvidi* adlı eserinde ilk olarak med konusuna değinmiştir. Eserde med harflerini şu şekilde ifade etmektedir: "Med harfleri üç tanedir. Bunlardan vav ne zaman med harfi olur? Vav sakin kendisinden önceki harf zamme olursa o zaman med harfi olur. Bunlardan ya ne zaman med harfi olur? Ya sakin olursa ve kendinden önceki kesra olursa o zaman harfi med olur. Bunlardan elif ise daima sakin olup kendinden

[98] es-Seyyid eş-Şerif Cürcânî, *Tarifat (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 23-24.

önceki hareke fetha olursa harfi med olur. (أُوتِينَا). Sebebi med iki tanedir. Hemze ve Sükûn. Ancak hemze harekesi olan elif dir. Amma sükûn demek, yani harekesi olmayan harf demektir."[99] Med harfleri konusunda Karabaşî, kısa ve öz bir şekilde med harflerinden sırasıyla hangi durumlarda med olduğunu açıklamıştır. Açıklamalarının son bölümünde ise sebeb-i medd-in hemze ve sükûn olduğunu aktararak harekeli hemzenin med olmayacağına değinmiştir.

Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* adlı eserinde, "Med" konusuna giriş yaparken kavramın lügat ve terim manalarına yer vermiştir. Med harflerinin "in" harfleri olduğuna değinmiştir. Bir elif miktarı uzatma olan med için medd-i tabii ifadesini de kullanmıştır. Müellif kelimelerin altında bulunan (مد) ibaresinden bahsederek, bu ibarenin bulunduğu kelimenin birinci kısmındaki bir elif miktarı uzatma anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Med bahsinden sonra kısaca "kısaltma" anlamına gelen "قصر" ifadesinden bahsetmiştir.[100]

Pakdil, med konusunun ikinci kısmında ise *Karabaş Tecvidî* ile benzer bir şekilde med harflerinden bahsetmiştir. Bu bölümde "mukadder harf-i med" denilen med harflerinin yazılmadığı ancak var gibi uzatıldığı konusundan bahsetmiştir. Bu med türünde elif veya harflerinin varlığı (') işareti ile gösterilmektedir. Ayrıca ya harfinde ise böyle bir işaret bulunmaz. Onun varlığı zamirden çıkarılır.[101] Son dönemlerde en çok kullanılan muteber kaynak olarak başvurulan Abdurrahman Çetin'in *Kur'an Okuma Esasları* adlı eserinde, med konusu geniş bir şekilde ele alınmıştır.[102] Genel olarak bakıldığında Ramazan Pakdil'in eseri ile benzer şekilde konuyu ele almıştır.

Ramazan Pakdil, Müslim Kaban ve Ali Güven Tarafından hazırlanan *İlâveli Tecvîd Ders Notları* adlı eserde, med harfleri hususunda "Harf-i medlerin mahreçleri ağız ve boğaz boşluğudur" şeklinde uzatmanın gerçekleşeceği harfe vurgu yapmışlardır. Devamında ise sebeb-i med başlığı altında "Sükûn ve hemze" meselesine değinmişlerdir.[103]

Ayşe Karakaya ve Mehmet Akın, *Kur'an Okuma ve Tecvid* adlı eserde, med bahsinde medd-i tabi ismine yer vermeden doğrudan "aslî med" ve "fer'i med" ayrımı yaparak örneklerle konuyu açıklamıştır. Aslî med hususunda şu açıklamalara yer vermiştir: "Aslî medd-i meydana getiren med harfleri, Kur'an'da genellikle açık yazılır. Bunlara mezkûr harf-i med denir. Gerek Arapçanın gerek Kur'an'ın yazılış özelliği olarak bu med harfleri bazen yazıda bulunmadığı

[99] Karabaşî, *Karabaş Tecvidî*, 4.
[100] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 135-136.
[101] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 136-137.
[102] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 247-248.
[103] Ramazan Pakdil vd., *İlâveli Tecvîd Ders Notları* (İstanbul: Kadıköy Anadolu İmam-Hatip Lisesi Kültür Hizmeti, 2007), 22-24.

halde harf, uzatılarak okunur. Buna da mukadder harf-i med denir. Mukadder harf-i med üstün ve esrede dik hareke “ ◌ٖ” ile gösterilirken, mukadder harf-i med olan vav için özel bir işaret bulunmamaktadır. Mukadder harf-i med vav genellikle zamir ile kendinden önceki harf harekeli ise, üzerinde vakıf yapılmadan okunduğunda, önünde med harfi varmış gibi uzatılır. Bu uzatma çeşidine medd-i sıla denilmektedir.[104] Burada *Karabaş Tecvidî*'ne göre farklı isimlendirmeler kullanılmıştır. Bu farklılığın da diğer kıraat imamlarının görüşlerine de yer verilmesinden kaynaklandığı mümkündür.

Mahi Dağdağan eserinde sebeb-i medd-i “bir elif miktarından daha fazla uzatmaya sebep olan şey” şeklinde tanımlayarak konuya giriş yapmıştır. Ayrıca sebeb-i med olan hemze ve sükûn'dan bahsetmiştir. Devamında medler konusuna giriş yaparak med harflerini “medd-i tabîî” başlığı altında aktarmıştır. *Karabaş Tecvidi*'nde olduğu gibi med harflerinden ve sebeb-i medlerinden bahsetmiştir. Ayrıca elif ve ya olmadığı durumlarda kullanılan “asar” denilen “‘ ” işaretinden bahsetmiştir.[105]

İncelediğimiz tecvid eserlerinden Ramazan Yıldız tarafından hazırlanan *Tam ve Mükemmel Karabaş tecvidi* adlı eser orjinal nüsha ile aynı şekilde “med harfler” konusunu ele almıştır.[106] Ahmet Okutan ise *Özet Olarak Tecvîd* adlı eserinde *Karabaş Tecvidi* ile hemen hemen aynı şekilde med harfleri hususuna değinmiştir.[107]

Demirhan Ünlü ve İlyas Aydoğan, İmam Hatip Liselerinin orta kısmında okutulması için hazırladıkları M.E.B. ders kitabında med harfleri vav, ya, elif'in sağladığı uzatmanın aslî ve fer'î med şeklinde uzatma anlamına geldiğini ifade etmiş ve sırasıyla bu iki medd-i açıklamıştır. Ayrıca sebeb-i medden hemze ve sükûn konusu örneklerle aktarılmıştır. Bölümün sonunda asli medd-in bir elif, fer'î medd-in bir elif ten fazla uzatılacağına değinilmiştir.[108]

Fikri Yatı tarafından kaleme alınan *Açıklamalı Tecvid* adlı tecvid kitabında med konusunda *Karabaş Tecvidi* adlı eserden farklı olarak medd-in uzatma anlamına geldiğine değinilmiştir. Bununla birlikte med harfleri konusunda birebir aynı hatta tek örnek olarak *Karabaş Tecvidi*'nde bulunan “اُوتِيْنَا” örneği kullanılmıştır.[109]

Rahmi Tuğral *Ana Hatlarıyla Kur'an tecvidi* adlı eserinde med konusu içerisinde med harflerine *Karabaş Tecvidî*'ne benzer bir şekilde med harfleri ve med sebeplerinden

[104] Karakaya, Akın, *Kur'an Okuma ve Tecvid, 43*-44.
[105] Dağdağan, *Tecvid,* 26-28.
[106] Ramazan Yıldız, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidî* (İstanbul: Nursa yayınları, Trs.), 8.
[107] Ahmet Okutan, *Özet Olarak Tecvid* (Tekirdağ: Yay. Y., 2008), 24-25.
[108] Demirhan Ünlü - Mahi Dağdağan, *Kur'an Okuma ve Tecvîd Bilgisi Ders Kitabı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985), 21-23.
[109] Fikri Yatı, *Açıklamalı Tecvid* (İstanbul: Fatih Matbaası, 1976), 12-13.

bahsetmiştir. Med harflerini aktardıktan sonra bazı farklı hususlara değindiği de görülmektedir. Bu hususlar şu şekildedir:

1. Med sebebi olan harfin "sakin olması" hususunda, harflerin cezimli olma durumları harekesizlik olarak kabul edilmektedir. Nitekim vav ve ya' nın Arapçada illetli harf olmalarından dolayı, kendileri cezimli olup, vav'dan önce ötre; ya' dan önce de esre varsa yine kendileri med harfine dönüşmektedirler. Aynı durum elif harfinde farklıdır. Elif yazı itibariyle uzun dik çizgi şeklinde olup üzerinde hareke bulunmaz, hareke konulduğunda hemze olur. Tecvid literatüründe "harekeli olan elif'e hemze denir" ifadesi kullanılmaktadır. Elifin bu durumundan dolayı sadece harekesizlik ifadesi kullanılmaktadır.

2. Üstün bir harfin önüne harekesiz bir ya harfi bitiştiğinde, aynen med harfi elif gibi uzatma vazifesi görmektedir. Bu durumda olan ya harfine "Elif-i Meksûre" denilmektedir. Misal: اَوْفَى، سَجَى، جَلَّيهَا

3. Bazı durumlarda med harfi olmadan harekeler uzatılarak okunur. Bunlarda elif olmadığı halde, üstün yerine konan küçük dik bir çizgi "ٰ " uzatma vazifesi görmektedir. Burada görünüşte med harfi elif olmamasına rağmen "mukadder gizli bir elif vardır" denir. اِلٰهٌ - لِلّٰهِ - اٰمَنَ - مَاٰبٌ - اٰخِرَةٌ - اٰتِنَا - اَلرَّحْمٰنُ - اِسْحٰقَ - ayrıca الصَّلٰوةَ, الْحَيٰوةَ gibi Kur'an'da vav ile yazılan bazı kelimelerde de "gizli elif vardır" denilebilir.

Ayrıca vav harfi olmadan ötrenin, ya harfi olmadan da esrenin uzatıldığı durumlar vardır. Bunlar kelimenin sonuna bitişen zamirlerdir. Bu zamirlerden önceki harf, çekerli veya tutarlı (cezimli) değilse, zamir uzatılarak okunur. Yani ötreli zamir لَهُ gizli bir vav varmış gibi "هُو" diye, esreli zamir (بِهِ) de gizli bir ya varmış gibi (هِي) şeklinde uzatılarak okunur. Ayrıca "لَهُ، اِنَّهُ، عَبْدهُ، وَرَسُولُهُ، كُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ"[110] şeklinde farklı ve detaylı bir anlatım yapılmıştır. Burada verilen konu detaylarının okuyucunun veya öğrencinin konuyu anlaması hususunda yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Demirhan Ünlü ise, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi* adlı eserinde med harfleri üzerine *Karabaş Tecvidî*'ne benzer bir açıklamada bulunmuş olmakla beraber *Karabaş Tecvidî*'nden ayrı olarak "med harfleri olan elif, vav ve ya harflerinin Arapçada illet harfleri olduğunu, kendilerinden önceki hareke, illet harfinin cinsinden olursa med harfi olacağını" ifade etmiştir.[111]

Tayyar Altıkulaç, *Tecvîd'ul-Kur'an* adlı eserinde med harfleri hususunu *Karabaş Tecvidî'*ne benzer şekilde ifade etmiştir.[112] Ali Kemal Belviranlı *Tecvid* adlı eserinde med

[110] Tuğral, *Ana Hatlarıyla Kur'an Tecvidi*, 18-19.
[111] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 66.
[112] Tayyar Altıkulaç, *Tecvîd'ul-Kur'an* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986), 11.

harfleri hususunda *Karabaş Tecvidî*'ne yakın ifadelerde bulunmuştur. Burada dikkat çeken önemli bir detay ise bir elif miktarı uzatma ölçüsüne "iki saniyeye yakın" ifadesi ile bir uzatma süresi belirlemiş olmasıdır.[113] *Karabaş Tecvidî* başta olmak üzere diğer tecvid eserlerinde bu şekilde bir süre tayini yapılmamıştır.

Yukarıda adı geçen eserlerde med harfleri "vav, ya, elif" harekesiz gelmeleri durumunda kendinden önceki harfi uzatan harflerdir. Eserlerde genel olarak bu üç med harfinin yanında gizli olarak geldikleri yerlerden de bahsedildiği görülmektedir. İncelenen eserlerde her ne kadar uzatma ölçüleri benzerlik taşısa da "iki saniyeye yakın" şeklinde ifadelere yer verilmiştir. Bunların yanında birçok eser med başlığı altında "ferî ve aslî med" şeklinde ayrımdan söz etmişlerdir.

Bu itibarla incelediğimiz eserler med harflerinin detaylarına dair çeşitli kaynaklardan alınan bilgileri içermektedir. Karabaşî'nin *Karabaş tecvidi* eseri üzerinden yapılan açıklamalar ve diğer müelliflerin görüşleriyle med harfleri, med türleri, sebeb-i med ve mukadder harf-i med gibi konular detaylı şekilde ele alınmıştır. Eserler arasında yapılan karşılaştırmalar, medd-in nasıl ve ne zaman kullanılacağı hakkında çeşitli bakış açıları sunmaktadır

3.2.1. Medd-i Tabîî

Tecvid kaidelerinin ilk basamağı "medd-i tabîî"dır. Dolayısıyla bu kaide tüm tecvid kitaplarında yer almıştır. Aslında medd-i tabîî konusu med harfleri konusu ile benzer şeyi ifade etse de eserlerde bu konuya müstakil bir başlık atılarak aktarılmıştır. *Abdurrahman Karabaşî* eserinde "medd-i tabîî" konusunu şu şekilde aktarmıştır:

Kaçan harf-i med olup sebebi med olmasa ol zaman medd-i tabîî olur. Misali: تَوَّابًا, اَبَدًا, طٰهٰ'nın 'الام ر ـَ ا sı ve حا ميمك 'in 'حا'sı gibi. Amma bunun mertebesi bir elif miktarı okunmaktır. Bir elif miktarı demek yani bir parmak kadar kaldırılacak demektir.[114]

Görüldüğü üzere medd-i tabî'nin ne zaman gerçekleştiği ve ne kadar uzatılacağı hususu açıkça zikredilmiştir. Bunların haricinde başka bir bilgi verilmemiştir. Günümüz tecvid eserleri incelendiğinde konu hakkında daha detaylı bilgiler verildiği görülmektedir.

Rahmi Tuğral tecvid eserinde medd-i tabîî *Karabaş Tecvidi*'nde olduğu gibi nasıl gerçekleşeceğine değindikten sonra, medd-i aslî veya medd-i zati şeklinde isimlendirildiğinden bahsetmiştir. Daha sonra medd-i tabîî örnekleri vermiştir. Buraya kadar *Karabaş Tecvidî* ile

[113] Belviranlı, *Tecvid*, 19-21.
[114] Karabaşî, *Karabaş Tecvidî*, 4.

benzerlik taşımaktadır. Ancak devamında gizli med meselesine değinmiştir: Med harfi, gizli (mukadder) de olabilir: şeklinde açıklama yaparak konuyu şu şekilde detaylandırmıştır.

Gizli elif: Harfin üzerindeki dik çizgi şeklindedir. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ, هٰذَا, السَّمٰوَاتِ bu misallerde lâm, mîm ve he harflerinde görülen dik çizgiler birer "gizli elif" tir. Gizli vav: Gizli vav'ların bir kısmı ile sonralarına bitişen ötreli zamir bir kısmı ise kelimenin aslından olan ötreli vav harfidir. Ötreli zamirler: عَبْدُ، وَرَسُولُهُ، لَهُ، اِنَّهُ Bu misallerdeki zamir olan ötreli he (ہُ) harfleri هُو şeklinde gizli vav takdir olunarak okunur. Zamir olmayan ötreli vav'ların altında genellikle küçük "مد" işareti bulunur. Bu işaretin bulunduğu vav harfi "وُو" şeklinde okunur. Gizli ye: Harfin altında dik çizgi şeklindedir; genellikle zamirlerde görülür. وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ bu misallerde, med harfi ya takdir olunur (gizli bir ya vardır, denilir) ve sondaki zamirler هِي şeklinde okunur.[115]

Rahmi Tuğral, medd-i tabii bahsinin son kısmında ise bir elif miktarı uzatma meselesini aktarmıştır. Medd-i tabîî'nin uzatma miktarı bir elif miktarı şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim 28 harften elifin böyle bir ölçü için kullanılmasında bir hikmet vardır. Bunlardan bir tanesi tüm harfler tek heceli iken elif iki hecelidir. Bundan dolayı bir elif miktarı, iki hece miktarı, İki hareke miktarı, elif diyecek kadar bir miktarı şeklinde ifade edilmiş. Ancak tecvid eserlerinde bir elif miktarı tabiri "bir parmak kaldıracak kadar" şeklinde ifade edildiğini görüyoruz. Bir elif miktarı ifadesinin kullanılması;

1. Kur'an eğitiminde bir elif miktarı, Kur'an hocaları tarafından yumruk şeklindeki el parmaklarının açılıp kaldırılarak gösterilir.

2. Mûsikîde notaların ölçüsünü belirtmek için işaret parmağının kaldırılıp indirilmesi bir tempo işaretidir.

Müellife göre medd-i tabîî'nin bir elif miktarı uzatılmasının hükmü farz ayarındadır. Çünkü bir medd-i tabîî terk edildiğinde anlam bozulabilir. Örnek; فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ayetindeki فَانْصُرْنَ şeklinde okunduğunda "Allahım! Kâfirlere karşı bize yardım et" yerine "Ey Kadınlar! Kâfirlere karşı yardım edin" gibi çok faklı bir anlama gelmektedir. Yine bir elif miktarından fazla uzatmadan okumak ise vacip derecesindedir. Bir elif'ten fazla uzatılarak okunduğunda, her ne kadar anlam bozulmaz ise de hoş ve tasvip edilen bir okuyuş olmaz âdâba uygun değildir.[116] Bu eserde şunu görüyoruz ki Rahmi Tuğral'ın med harfleri konusunda verdiği detaylı bilgiler okuyucunun anlamasını kolaylaştırırken, medd-i tabi bahsinde ise verdiği detaylı açıklamaların konunun uzamasına neden olduğu kanaatindeyiz.

[115] Tuğral, *Ana Hatlarıyla Kur'an Tecvidi*, 22.
[116] Tuğral, *Ana Hatlarıyla Kur'an Tecvidi*, 22-24.

Nihat Temel, eserinde med konusunu *Karabaş Tecvidî*'nden farklı olarak şöyle tanımlamıştır: "Med: Lügatte uzatmak, çekmek, yükseltmek, akmak anlamalarına gelir. Ayrıca ziyâde etmek manasını ifade etmektedir. Allah Kur'an'da "يمددكم أي يزدكم" buyurmaktadır. Buradaki "يمددكم" (Seni Uzatıyor) kelimesinde ziyade manası ifade eden "يزدكم" (o seni arttırır) anlamındadır. Istılah manası ise vav, ya ve elif olan med harflerinden biriyle sesi uzatmaktır."[117]

Münif Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri* adlı eserinde Kur'an'da harflerin bazen uzatılarak okunmasına medd-i tabîî şeklinde ifade etmiştir. Konuya Türkçe örnek vermiştir:

Ali, hala, satı kelimeleri a, ı ile

Âlî, hâlâ satî kelimeleri â, î

Tüm harfler uzatılma açısından birbiri ile aynı ölçülere sahiptir. Tabii uzatma; ya harf harekeleri denilen harekesiz elif, harekesiz vav, harekesiz ya harfleri vasıtasıyla ya da kısa bir elif'e benzeyen tabîî uzatma işareti ile yapılır. Tabi uzatma işareti üstünde bulunduğu harfi â gibi uzatarak okutur, ya harfinin altında bulunursa î gibi uzatarak okutur. Bunlardan birincisine asar, ikincisine çeker denilmektedir.[118] Şeklinde konuyu izaha çalışmıştır.

Osman Pamuk, hazırladığı *Sualli-Cevaplı Tam Karabaş Tecvidî* adlı eserinde Medd-i Tabîî konusunu ayrı bir başlık olarak almamıştır. Buna binaen *Karabaş Tecvidi*'ndeki harfi med bahsini olduğu gibi kullanarak konuyu aktarmıştır.[119]

Mehmet Ali Kurt, *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri* eserinde med harflerinden önce detaylı açıklamalarla med bahsine yer vermiştir. İlk olarak med kelimesinin lügat anlamlarına değindikten sonra, tecvid ıstılahındaki "med ve lîn harflerinden biriyle sesi uzatmaya denir" anlamına yer vermiştir. Devamında medd-i tabîî için "Bir kelimede med harfiyle bir harfi uzatma, Tabîî meddin üzerinde uzatmaya da med veya meddetme denir. Tecvid ilminde med genelde bu ikinci anlamda kullanılır" şeklinde tanımlamıştır. [120]

Yine med harflerine geçmeden önce aslî med, fer-i med ve kasr kavramlarını ele almıştır. *Karabaş Tecvidi*'ndeki bir elif miktarı uzatma ölçüsünü aslî med olarak tanımlamıştır. Ayrıca bir elif miktarından fazla uzatmaları fer-î med şeklinde aktarmıştır. Fer-î medler: medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i arız, medd-i lazım, medd-i lîn'dir. Kasr, med harfine ziyade

[117] Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 113.
[118] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 49.
[119] Pamuk, *Sualli ve Cevaplı Tam Karabaş Tecvidi*, 5.
[120] Mehmet Ali Kurt, *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri (Tecvid)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023), 5.

etmeksizin, tabîî med hâli üzere okumaya denir. Harflerin okunuşunda aslolan kasırdır. Med ise bir sebebe bağlı olarak gelir.[121]

Kadir Temir *Tecvid* adlı eserinde buna benzer şekilde konuyu açıklamıştır. Kasr ve med ifadelerinin ne anlama geldiğini açıklayarak konuya giriş yapmıştır. Buna göre; Kasr harekenin bir elif miktarı uzatılmasına, ağzın hareketinin biraz uzamasına denir. Bu hareketi gösteren harfler ise elif, vav ve ya harfleridir. Kasr tecvid literatüründe harflerin hiç uzatılmadan okunmasının yanında bir elif miktarı uzatmaya denir. Örnek olarak: "قَالَ، قِيلَ يَقُولُ، زِيدَ"[122] kelimeleri gösterilebilir. Burada kasr tanımında yer alan "bir elif miktarı uzatma" harfi, tabîî meddine ilâve yapmaksızın okumak anlamına geldiği zikredilmemiştir.[123]

Konunun devamında; "Med ise harekenin bir elif veya bir elif ten daha fazla uzatılmasına denir. Ağızın hareketi uzarsa buna med denir. Bu uzatmaya harfin üzerine konmuş büyükçe bir işaret gösterir. Harekenin bir elif miktarı uzatılmasına "aslî med, zâti med, tabîî med ve kasr" denildiği gibi, harekenin bir elif miktarından fazla uzatılmasına "fer-î med" denilmektedir." Örnek olarak: "قَالَ، جِيئَ، يَاأَيُّهَا، اَلْحَاقَّةُ"[124] kelimeleri verilmiştir. Burada da meddî tabîî'nin aslî ve fer-î med ayrımından bahsettiği görülmüştür.

Eserinde kaynak göstermeyen Davut Kaya'ya göre "uzatarak okunması gereken yeri uzatmadan okumak bir harfi yok saymak gibidir" diyerek uzatmanın en önemli tecvid kaidelerinden birisi olduğuna atıf yapmıştır. Kur'an okuyan kişi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) okuyuşuna uymak zorunda olduğundan onun gibi okuması gerektiğine vurgu yapmıştır. Müellif burada doğrudan bir med bahsi açmak yerine gerekli yerlerde uzatma yapmanın önemine vurgu yapmıştır.[125]

Daha sonra med harfleri ve uzatma gerektiren durumları şöyle açıklamıştır: "med harfleri üç tanedir, vav , ya ve elif. Bunlar, herhangi bir hareke cezm veya şedde almayıp yalın halde ve uzatma şartlarıyla geldikleri zaman uzatma harfi olurlar ve kendisinden önce gelen harfi bir elif miktarı uzatılırlar."[126] Bu tanım *Karabaş Tecvidi*'ndeki tanıma yakın bir tanımdır.

Müellife göre medd-i tabîî'nin uzatma ölçüsü olarak kullanılan bir elif miktarı uzatma, bir parmak kadar kaldıracak veya elif yazacak, bir elif diyecek kadar geçen zaman dilimi kadar uzatma okuyucuya ve okuyuşa göre farklılık gösteren bir ölçüdür. Şöyle ki; her okuma

[121] Kurt, *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 5.
[122] Temir, *Tecvit*, 40.
[123] Mehmet Ali Sarı, "Med", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/288.
[124] Temir, *Tecvit*, 40.
[125] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 104.
[126] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 104.

usulündeki (tahkik, tedvir, hadr) bir elif miktarının ölçüsünü, o hızda okunan iki harfin okunacağı kadar bir zaman dilimi olarak ifade etmek en doğru açıklama olacaktır.[127] Burada müellif *Karabaş Tecvidî* ve diğer tecvid eserlerinden farklı olarak bir elif miktarı ölçüsünün okuyuş hızına göre belirlenebileceğini ifade etmiştir.

Demirhan Ünlü ise *Tecvid* adlı eserinde med konusunda "açık veya gizli medd-i icap ettiren harflerden birisi ile kendilerinden önce gelen harfin sesini uzatarak okuma" şeklinde bir tanım yapmıştır. Ayrıca med, "harflerin değil, üstün, esre ve ötre gibi harekelerin ses doğrultularıdır" tanımına da yer vermiştir. Bu bağlamda med ses ile ilgili bir kuraldır. Ünlü, "uzatma tilaveti süsleyen bir çiçektir" detayına yer vermiştir.[128]

Fikri Yatı, *Açıklamalı Tecvid* adlı eserinde medd-i tabîî hususunda "med harflerinden bir tanesi bulunup, med sebepleri bulunmazsa o zaman medd-i tabîî olur" şeklinde bir tanım yapmıştır.[129] Bu tanım kısa ve yetersiz olarak kabul edilebilir.

Ünlü ve Aydoğan, eserlerinde aslî med yani medd-i tabîî konusuna *Karabaş Tecvidî*'ne benzer şekilde yer vermiştir. Ayrıca gizli med harfi konusuna da değinmiştir. Bir elif miktarı uzatma ölçüsü de "açık olan parmağı yumacak, kapalı olanı açacak veya elif lafzını söyleyecek kadar" şeklinde farklı bir tanımlama ile açıklamıştır.[130]

Sıtkı Gülle, *Tecvid Dersleri* adlı eserinde medd-i tabîî'nin tanımını verdikten sonra "uzatılması" şeklinde bir başlık açarak ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre medd-i tabîî, sesin iki hareke okunacak kadar uzatılmasını gerektirir. Bundan az ya da çok olamaz, az olursa kelime anlamını kaybeder. Fazla uzatılırsa bu kez de fazla uzatılma sebebi yokken diğer med çeşitlerine dönüşür. Medd-i tabîî'nin uzatılma süresini belirleme hususunda kullanılan bir elif diyecek kadar ya da bir parmağını açacak ve yahut kapatacak kadar ki klasik ölçülerden farklı olarak bir elif çizecek kadar şeklinde farklı bir yöntem aktarmıştır.[131] Buraya kadar incelediğimiz eserlerin birçoğunda aslî medden sonra fer'î med konusuna da değinilmiştir. Burada *Karabaş Tecvidî*'ne göre med, bablarına göre hemze ve sükûn ile ilgili meselelere ileride değinilecektir.

Medd-i Tabiî, tecvid kaidelerinin ilk basamağını oluşturur ve tüm tecvid kitaplarında ele alınan bir konudur. Bu kaide med harfleri ve sebebiyle alakalı olmasına rağmen, genellikle bağımsız bir başlık altında işlenir. Karabaşî'nin eserinde medd-i tabiî, med harfiyle uzatma

[127] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 104.
[128] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 66.
[129] Yatı, *Açıklamalı Tecvid*, 13.
[130] Ünlü - Aydoğan, *Kur'an Okuma ve Tecvîd Bilgisi Ders Kitabı*, 21-22.
[131] Sıtkı Gülle, *Tecvîd Dersleri* (İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, 2006), 38.

yapılmasının gerektiği durumları belirtir ve bir elif kadar uzatılmasını ifade eder. Diğer tecvid eserlerinde de medd-i tabiî'nin farklı yönlerine, örneğin gizli med konusuna elif, vav ve ya harflerinin uzatma gerektirdiği durumlara yer verilmiştir. Sonuç olarak, medd-i tabiî, tecvidin temel unsurlarından biri olup Kur'an okuma pratiğinde harflerin doğru bir şekilde uzatılması gerekliliğini ifade eder. Bu uzatma hem anlamın doğru iletilmesi hem de estetik bir okuma tarzı için büyük öneme sahiptir.

3.2.2. Medd-i Muttasıl

Tecvid ilminin önemli konularından biri olan medd-i muttasıl, Kur'ân-ı Kerîm tilavetinde harflerin uzunluklarını belirlemede temel kurallardan biridir. Med harfi ile sebeb-i med olan hemzenin aynı kelimede birleşmesiyle ortaya çıkan bu med türüdür. Bu bölümde, klasik kaynaklardan biri olan Karabaş Tecvidi başta olmak üzere, son dönem tecvid kitaplarında medd-i muttasılın tanımı, hükmü, kıraat imamları arasındaki farklı okuyuş dereceleri ve bu farklılıkların gerekçeleri ele alınacaktır.

Kaçan harf-i medden sonra sebeb-i med hemze olub ikisi bir kelimede vaki olsa medd-i muttassıl olur. Misali; سُوٓءَ - جَآءَ - أُوْلَٰٓئِكَ - إِذَا جَآءَ – gibi. Medd-i muttasılın medd-i vaciptir müttefekûn aleyh olduğu için müttefekûn'aleyh demek yani cemi kurra med etdiler ala meratibihim kasr etmediler demektir. Amma bunun mertebesi Kıraati Âsım ve rivayeti Hafs üzere dört elif miktarı med olunmaktır.[132]

Karabaş Tecvidî adlı eserde görüldüğü üzere medd-i muttasıl kısa ve net bir şekilde örnekleri ile aktarılmıştır. Araştırma kapsamındaki eserlerin genelinde bu şekilde bir tanım söz konusudur. Karabaşî, medd-i muttasılın mertebesini ise Kıraati Âsım ve ravisi Hafs'a göre dört elif olarak ifade etmiştir. Elimizdeki diğer eserlerde ise genellikle medd-i muttasılın diğer mertebelerine de yer verilmiştir.

İsmail Karaçam ise, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri* adlı eserinde medd-i muttasılı tanımladıktan sonra muttasıl meddin sebebini şöyle açıklamaktadır: "Med harfi zayıftır, hafiftir. Hemze ise kuvvetli ve zordur. Zayıf olan med harfinin zayıflığını takviye etmek için kuvvetli komşusu olan hemze sebebiyle, medde ziyâde yapılır. Diğer bir sebep ise hemzeyi, cerh ve şiddet sıfatlarından dolayı hakkını vererek okumak mümkün olsun diye medde ziyade yapılır."[133] şeklinde farklı bir açıklama ile yaptığını görüyoruz.

[132] Karabaşî, *Karabaş Tecvidî*, 4.
[133] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 257.

Burada med harfinin zayıf, hemzenin zor ve ağır olması meseleleri kıraat alimleri tarafından zayıf harfi desteklemek ve hemzeyi iyi telaffuz etmek için med konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak bazı alimler buradaki medleri kasr ile de okumuşlardır.[134]

İsmail Karaçam medd-i muttasıl bahsinde muttasıl meddin mertebelerini şu şekilde vermektedir:

1. Medd-i muttasılı, aslî medde bir elif ziyade ile iki elif miktarı okuyanlar: Kâlûn, İbnü Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Yakûb.

2. Medd-i muttasıl, aslî medde iki elif ziyade edilerek üç elif miktarı okuyanlar: İbn Âmir, el-Kisâî, Halefü'l-âşir.

3. Medd-i muttasılı, aslî medde üç elif ziyade ederek dört elif miktarı okuyanlar: Âsım.

4. Medd-i muttasılı, aslî med üzerine dört elif ziyade ederek beş elif miktarı okuyanlar: Verş ve Hamza'dır.[135]

İsmail Karaçam, medd-i muttasılın hükmü bahsinde ise genel olarak kıraat imamlarının ittifaklarından bahsettiği görülmekte ve kıraat imamlarına uymanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ancak burada dikkat çeken bir husus kıraat imamlarından muttasıl medd-i kasr ile okuyanın olmadığına yer vermesidir. Nitekim daha önce bazı alimler muttasıl medd-i kasr ile okumuşlardır. İbnü'l-Cezerî, kasr ile okunması konusunda bazı alimlerin cevaz verdiği ancak sahih ve şâz kıraatlerde bu medd-in kasr ile okunduğuna rastlamadığını belirtmiştir. Ebu Ca'fer, İbn Kesîr, İbnü'l-Muhaysin (ö. 123/741) ve Hasan-ı Basri (ö. 110/728) vakf halini göz önünde bulundurarak hemzenin etkisinin yok olması ve gereksiz olduğu nedeni ile kasr şeklinde okumuşlardır.[136]

Münif Çelebi ise *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri adlı* adlı eserinde medd-i muttasılı tanımladıktan sonra "mutlak dört kat uzatma" şeklinde ifadeye yer vermiştir.[137] Burada dikkat edilmesi gereken Kıraati Âsım'a göre medd-i muttasıl hadr ile okuyuşta iki; tedvir ile okuyuşta üç; tertil ve tahkik ile okuyuşta ise dört elif miktarı med yapılır.[138] Öyle ise okuyuşun durumuna göre farklı ölçülerde uzatma yapılabilir, bu da kıraat imamlarının tamamının ittifak ettiği med üzerine ziyade edilerek uzatılması gerektiği, ancak ihtilaflı olan

[134] İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr,* 1/1/313; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilğanî el-Bennâ Dimyâti, *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbe'ate' aşer* (Bayrut: Âlem'l-Kütüb, 2007), 2/53.
[135] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-,* 257-258.
[136] Dimyâtî, *İthâf,* 168.
[137] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri,* 93.
[138] Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf,* 62.

ölçüler konusunda farklılıkları göstermektedir.[139] Diyerek bu bahse bir farklı detaylandırma yapmıştır.

Hilmi Yıldız, *Tecvid* adlı eserinde *Karabaş Tecvidî* ile benzer şekilde meseleyi açıklamıştır.[140] Aynı şekilde Ramazan Pakdil ve arkadaşlarının telif ettikleri *İlaveli tecvid Ders Notları* adlı eserde de benzer ifadeler kullanılmıştır.[141] Yakub İskender in *Sualli Cevaplı Tecvid* eserinde benzer ifadeler yer alırken, M. Salih Tanrıbuyruğu'nun *Kur'an Tecvidi* adlı eserinde "Âsım kıraatine göre en efdali, dört elif miktarı uzatmaktır"[142] bilgilerine yer vermiştir.

Ömer Kaya, *Tecvid Kur'an Okuma Kaideleri* adlı eserinde medd-i muttasılı bitişik med olarak tarif ederken, bir elif üzerine ziyade edilmesi hususunda ittifakla vaciptir şeklinde hükmüne değinmiştir. Ancak bir ila dört elif arasında olması caizdir açıklamalarına yer vermiştir. Çekme ölçülerini bir elif üzerine birden dört elif'e kadar ekleyerek beş elif şeklinde izah etmiştir.[143]

Yapılan inceleme neticesinde medd-i muttasıl bahsinde genel olarak uzatma miktarı hususunda farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Bazı eserler Âsım kıraatini esas alarak *Karabaş Tecvidî*'ne benzer açıklamalarda bulunurken, bazı eserlerde diğer kıraat imamlarının görüşlerine de yer verilmiştir. Genel görüşe göre; hadr ile iki elif, tedvir ile üç elif ve tahkik ile okunduğunda dört elif miktarı okunması gerektiği kabulüne yer verilmiştir.

3.2.3. Medd-i Munfasıl

Tecvid ilminin en önemli konularından biri olan medd-i munfasıl, harf-i med ile sebeb-i med durumundaki hemzenin iki ayrı kelimede bulunmasıyla meydana gelen bir med türüdür. Kıraat imamları arasında med miktarı bakımından farklı yorumlara konu olan medd-i munfasıl, hem teorik hem de uygulamalı yönüyle tecvid eserlerinde geniş şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde medd-i munfasılın tanımı, hükmü, med miktarındaki ihtilaflar ve ilgili örnekler Karabaş Tecvidi başta olmak üzere çeşitli tecvid kaynaklarıyla mukayeseli bir şekilde incelenecektir.

Kaçan harf-i medden sonra sebeb-i medden hemze olup ve başka başka kelimede vaki olsa medd-i munfasıl olur. Misali; يٰاَيُّها , اِنِّى اَخٰافُ ا,اللهَ تُوبُوا gibi. Ve dahi harfi med gah vav-ı mukaddera olur. Misali;– اَنّ مٰالَهُ اَخْلَدَهُ , عِنْدَهُ الّابِاِذْنِهِ gibi ve gah ya-ı mukaddera olur. Misali; بِمَا شٰاءَ

[139] Dimyâtî, *İthâf,* 168.
[140] Hilmi Yıldız, *Tecvid* (İstanbul: Tahlil Yayıları, 2016), 13.
[141] Pakdil vd., *İlâveli Tecvîd Ders Notları*, 26; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 144.
[142] Yakup İskender, *Sualli Cevaplı Tecvit* (Ankara: Yeni İlahiyat Kitabevi Yayınları, 1979), 10-11; M. Salih Tanrıbuyruğu, *Kur'an Tecvîdi* (İstanbul: Y.y., 1976), 8.
[143] Ömer Kara, *Tecvid Kur'an Okuma Kaideleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 88.

وَمَا يُكَذِّب بِهِۦٓ إِلَّا مِن عَلْمِهِ, gibi. Medd-i munfasılın medd-i caizdir muhtelefun fihi olduğu için muhtelefun fihi demek yani bazı kurra med etdiler ve bazı kurra kasr etdiler demektir. Ve bunun mertebesi dahi kıraati Âsım ve rivayeti Hafs üzere dört elif miktarı med olunmaktır.[144]

Med harflerinden sonra aynı kelimede ya da kendinden sonraki herhangi bir kelimede değil hemen sonraki kelimenin başında sebeb-i medden "hemze (ء)" gelirse medd-i munfasıl olur. Yukarıda görüldüğü üzere *Karabaş Tecvidi*'nde medd-i munfasıl'ın tanımından sonra harf-i medlerin gizli (mukadderde) olabileceği zikredilmiştir.

Yakup İskender, *Sualli Cevaplı Tecvid* adlı eserinde tanım ve açıklamaların ardından medd-i munfasılın hükmü konusunda kıraat imamlarının bazıları "kasır" diyerek bunu bir elif miktarı, bazıları ise "med" diyerek birden fazla, iki, üç, dört bazıları beş elif miktarı kadar uzatmak demektir. Şeklinde kasr ve medd-in tanımları yapıldığı görülmektedir.[145]

İsmail Karaçam, genel manada *Karabaş Tecvidi* ile benzer açıklamalar yaparak medd-i munfasılı tarif etmektedir. Medd-i munfasılın tarifinden sonra kıraat imamların arasındaki ihtilaflara ve med mertebelerine yer vermiştir. Bunlar:

1. Medd-i munfasıl, aslî medde ziyâde etmeksizin bir elif miktârı (kasr ile) okuyanlar: Kalûn, İnbü Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Yakub.

2. Medd-i munfasılı aslî med üzerinde bir elif ilâve ile iki elif miktârı okuyanlar: Kalûn ve ed Dûrî.

3. Medd-i munfasılı, aslî medde iki elif ziyâde ile üç elif miktârı okuyanlar: İbnü Âmir, el-Kisâî, Halefu'l Âşir.

4. Medd-i munfasılı, aslî med üzerinde üç elif ziyâde ederek dört elif miktârı okuyan: Âsım.

5. Medd-i munfasılı, aslî med üzerinde dört elif ziyâde ile beş elif miktârı okuyanlar: Verş ve Hamza. Bunlarla birlikte şu şekilde de bir sınıflandırma yaptığını görüyoruz. Medd-i munfasılı kasr ile okuyanlara ashâb-ı hadr (hadr ashâbı), 2-3 elif miktârı okuyanlar (ashâb-ı tevassut), 4-5 elif miktârı okuyanlara ise ashâb-ı tul (tul ashâbı) denir. Hükmü caizdir.[146] şeklindedir.

Münif Çelebi, medd-i munfasılı tarif ederken "uzun uzatılan harfle kendinden sonraki gelen hemze veya elif ayrı ayrı kelimelerde ise uzun uzatma 4 kat veya daha az yapılır. Buna

[144] Karabaşî, *Karabaş Tecvidî*, 5.
[145] İskender, *Sualli Cevaplı Tecvit,* 11-12.
[146] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 259-260; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 260.

"ayrık uzatma" şeklinde tanımlamıştır.[147] Eserindeki diğer tecvid kaidelerinin genelinde olduğu gibi tanım ve izahlar çok kısa ve eksik olarak verilmiştir.

Fazilet Neşriyat tarafından hazırlanan *Karabaş Tecvidi* adlı eserde medd-i munfasıl bahsinde verilen bilgiler *Karabaş Tecvidi* ile benzerlik taşımakla birlikte med miktarı hususunda Âsım Kıraati'nin Hafs rivayetinde sadece dört elif miktarı olduğu aktarmıştır. Burada okuyuş hızına bağlı olarak bir ila dört elif arasındaki okuyuşlar zikredilmemiştir.[148] Benzer bir med miktarı da Tayyar Altıkulaç'ın *Tecvîd'ul-Kur'an* adlı eserinde zikredilmiştir.[149]

Ömer Kara, medd-i munfasılı ayrık med olarak tanımlarken harf-i med ile sebeb-i med ayrı kelimelerde olması durumu şeklinde tarif etmiştir. Medd-i munfasılda med harfi mezkur olabildiği gibi, takdiri de olabilir. Hükmü caizdir. Çekme ölçüsü hususunda bir elif ve bir elif üzerine dört elif'e kadar uzatılabilir.[150]

İlaveli Tecvid Notları adlı eserde not olarak medd-i munfasıl ve medd-i muttasılın kolay tanınabilmesinin kısa elif ve uzun elif ölçülerindeki istisnai durumlara yer vermiştir. Buna göre; Medd-i muttasıl olup medd-i munfasıl gibi yazılan: "أَنْ تَبُواَ بِإِثْمي" medd-i munfasıl olup medd-i muttasıl gibi yazılan: "هؤلاء" örneklendirmelerini yaptığını görüyoruz.[151]

Hilmi Yıldız, medd-i munfasıl bahsinde kısa bir tanım ve ardından örnekler vermiştir. Daha sonra mukadder vav ve ya örneklerini vermiştir. Özellikle tanımlamalar kısmı ve med miktarı *Karabaş Tecvidi* ile benzerlik bulunmaktadır.[152]

Davut Kaya, medd-i munfasıl bahsinden bahsederken medd-i munfasılın med miktarında tabii meddin üzerine ilaveten bir, iki veya üç elif miktarı ilave edilmesi bilgisinde dört elif miktarı ölçüsüne yer vermemiştir.[153] Nitekim bazı kıraat imamlarının medd-i munfasılı dört hatta beş elif'e kadar uzattığı bilinmektedir.[154]

Ali Kemal Belviranlı medd-i munfasıl bahsinde harfi medden sonra gelen sebeb-i medd-i hemze şeklinde tarif etmiştir. Burada medd-i munfasılın uzun elif ile tanınması hususunda farklılık söz konusudur. Ayrıca med miktarının iki İlâ dört elif miktarı olarak vermesi genel kabul olan bir ila beş elif miktarı ölçüsüne göre eksik bilgi verilmiştir.[155]

---

[147] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 23.
[148] *Karabaş Tecvidi*, 17.
[149] Altıkulaç, *Tecvîd'ul-Kur'an*, 15-16.
[150] Kara, *Tecvid Kur'an Okuma Kaideleri*, 89.
[151] Pakdil vd., *İlâveli Tecvîd Ders Notları*, 21.
[152] Yıldız, *Tecvid*, 14.
[153] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 114.
[154] İskender, *Sualli Cevaplı Tecvit*, 11-12.
[155] Belviranlı, *Tecvid*, 28.

Demirhan Ünlü medd-i munfasıl bahsinde "Hafs hazretlerinin munfasıl medlerde bir veya iki elif uzattığı da kuvvetli rivayetler arasındadır"[156] ifadesi ile genel görüşe göre 4 elif uzatma miktarı ile çelişmektedir. Nitekim Âsım kıraatinde genellikle 4 elif tercih edildiği aktarılmıştır.[157]

Muhammed Salih Tanrıbuyruğu medd-i munfasılı; iki kelimeyi birbirinden ayırdığı için meddü'l-fasl ya da meddü'l-best; med nedeniyle iki tane kelime tek kelime sayıldığından meddü-l-itibâr; medd-i tabîî'ye ilave yapıldığı için meddü'l-zâid veya med ile okuma hususunda kıraat imamlarının ihtilaf etmesi nedeniyle meddü'l-câiz denmiştir şeklinde detaylı bir şekilde açıklamıştır.[158]

Yapılan incelemeler neticesinde eserlerde medd-i munfasıl bahsi ele alınırken en çok ölçüsü hususunda farklılıklar söz konusudur. Med miktarının genellikle dört elif olması kabul edilse de bazı alimler bu miktarı daha az veya daha fazla olarak belirlemişlerdir. Burada dikkat çeken *Karabaş Tecvidi*ndeki Âsım Kıraati'nin Hafs rivayetinin dışında da faklı uzatma ölçülerine yer verilmesidir.

3.2.4. Medd-i Lazım

Medd-i lâzım, med harfinden sonra vakfen ve vaslen sabit olan sükûnun gelmesiyle meydana gelen ve dört elif miktarı uzatılması vacip olan bir med türüdür. Kıraat imamlarının ittifak ettiği bu med, Kur'an tilavetinde önemli bir yere sahiptir. Bu bölümde medd-i lâzımın çeşitleri ve farklı kaynaklardaki açıklamaları karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Kaçan harfi medden sonra sebebi med sükûn lazım vaki olsa medd-i lazım olur. Sükûnu lazım neye derler? Vakfen ve vaslen sabit olan sükûna derler. Ve dahi bu medd-i lazım dört türlüdür. Biri medd-i lazım kelime-i müsakkaledir. Misali: وَلَاالضَّآلِّينَ gibi. Ve biri medd-i lazım kelime-i muhaffefedir. Misali: آلْآنَ gibi. Ve biri medd-i lazım harfi müsakkaldir. Misali: الام'in lam'ı, الٓمٓصٓ'ın lam'ı, طٰسٓمٓ'in سيني' gibi. Ve biri medd-i lazım harfi muhaffefedir. Misali: الام'in mîm'i, الٓمٓصٓ'dın mîm'i ve sad'ı, الٓرٰ'nın lam'ı ve حا ميمك'in mîm'i gibi. Medd-i lazımın medd-i vaciptir, müttefekun aleyh olduğu için. Ve bunun mertebesi cemii kurra kıraatında dört elif miktarı med olunmaktır.[159]

Münif Çelebi, medd-i lazımın tanımını yaparken "uzun uzatılan harf" şeklinde med harflerini tanımlayarak "kendisinden sonraki harfe tutar veya şeddeyle bağlı ise uzun uzatma

[156]Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 38.
[157] Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf*, 63.
[158] Tanrıbuyruğu, *Kur'an Tecvîdi*, 35.
[159] Karabaşî, *Karabaş Tecvidî*, 6.

mutlak dört katı yapılır. Buna gerekli uzatma (medd-i lazım) denir." şeklinde tanım yapmıştır.[160]

Ahmet Okutan, medd-i lazım için "her zaman olması gereken uzatma" şeklinde tanımlamıştır. Devamında medd-i lazımın bir elif ten fazla uzatılmasının vacip olduğunu ifade etmiştir.[161] Aynı zamanda *İlaveli Tecvid Notları* adlı eserde medd-i lazım konusuna harfte ve kelimede gerçekleşen medd-i lazımdan bahsederek başlamış ve ardından bir tablo halinde bölümlere ayırarak vermiştir. Eserde *Karabaş Tecvidî*'ne benzer tanımlar yapılırken farklı olarak ise "medd-i lazımda harf-i medden sonra sebeb-i medden sükûn geldiği tarifindeki aynı kelimede gelme şartı gerçekleşmez ise ayrı ayrı kelimelerde olursa medd-i lazım olmaz" ifadelerine yer vermiştir. Örneğin قالو آنا [162] Bu eserin yazarlarından birisi olan Ramazan Pakdil bu konuyu aynı şekilde *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* adlı eserinde de izah etmiştir.[163] Aynı eserin medd-i lazım bahsinin son kısmında medd-i lazım'ın med miktarı konusundaki ihtilaflara yer verdikten sonra kendi araştırmaları neticesinde; Tul'ün tahkik usulünde dört elif, tedvirde üç elif, hadr tarikinde de iki elif olabileceğini ifade etmiştir.[164]

Davut Kaya eserinde medd-i lazım bahsinde harf-i müsakkal kısmında uzatma ölçüsü konusunda diğer eserlere benzer şekilde ifadelere yer verdikten sonra tüm kıraat imamlarının en hızlı okuma (hadr) halinde dahi bir elif miktarından daha çok (en az iki elif miktarı) uzatılması hususunda ittifak ettiklerine yer vermiştir.[165]

Sualli Cevaplı Tecvid adlı eserde "Kelime-i Müsakkale ve Kelime-i Muhaffefe'nin" ayrı ayrı tanımı yapılmıştır. Buna göre Kelime-i Müsakkale, ağır kelime demekken Kelime-i Muhaffefe, hafif kelime demektedir. Bu isimlerin verilme sebebi ise: "Şeddeliler, cezimlilere göre nispeten daha ağır olduklarından dolayı onlara "müsakkal" cezimliler de şeddelilere göre okunuş yönünden daha hafif olduklarından dolayı onlara da "muhaffef" denilmiştir." İfadelerine yer vermiştir. Konunun dipnotlarında ise "İstifham hemze si bulunan kelimelerde harf-i med ile sükûn-u lazım, yani cezm veya şedde ayrı ayrı kelimelerde bulunuyor gibi görünse de aslında bir kelimededir. Örnek آلْآنَ gibi. Bu kelimedeki birincisi istifham, ikincisi ise kelimenin aslından olan hemzedir. Bu şekilde iki hemze bir araya geldiğinde kural gereği ikinci hemze elif'e çevrilerek med yani uzatma harfi olur. Bu med harfinden sonra kelimede sükûn-u lazım bulunduğundan medd-i lazım olmuş olur. Önemli olan nokta ise "Med harfi

[160] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 93.
[161] Okutan, *Özet Olarak Tecvid*, 28.
[162] Pakdil vd., *İlâveli Tecvîd Ders Notları*, 29.
[163] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 145.
[164] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 150.
[165] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 118.

olarak elif'e çevrilmiş olan hemze ile ondan sonra gelen sükûn-i lazım aynı kelimede bulunmaktadır" metnine yer vermiştir.[166]

Fikri Yatı, *Açıklamalı Tecvid* adlı eserinde medd-i lazım'ın tarifini verdikten sonra medd-i lazımın meddinin uzatılması gerekliliğine değinmiş, kıraat imamlarının ittifak içerisinde olduklarını zikretmesine rağmen uzatma miktarı hususunda bilgi vermemiştir.[167] Çalışma kapsamında ele aldığımız medd-i lazım; kıraat ilminde önemli bir yer tutar ve genel olarak dört elif miktarı uzatma kabul edilse de bazı alimler okuma hızlarına göre bu miktarı değiştirebilmektedir.

Eserlerin değerlendirilmesi neticesinde medd-i lazım bahsinde kıraat imamlarının iki elif ten az uzatılmaması ittifakına yer vermişlerdir. Hükmü vaciptir ve müttefekûn aleyh olarak kabul edilir; yani bütün kıraat imamları bunun yapılması gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir.

3.2.5. Medd-i Ârız

Kur'an tilavetinde vakıf anlarında ortaya çıkan ve med harfinden sonra gelen arızî sükûnla oluşan medd-i ârız, farklı vecihlerle okunabilmesi yönüyle öne çıkanbir med türüdür. Bu bölümde, medd-i ârızın tanımı, uygulanma şekilleri ve farklı tecvid kaynaklarında nasıl ele alındığı karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Kaçan harfi medden sonra sebebi med sükûnu arız vaki olsa medd-i arız olur. Sükûnu arız neye derler? Vakfen sabit, vaslen sakıt olan sükûna derler. Misali: (يَعْلَمُونَ) يَعْلَمُونْ, يَوْمِ الدِّينْ (يَوْمِ الدِّينِ), (نَسْتَعِينُ) نَسْتَعِينْ gibi. Medd-i ârızın medd-i caizdir muhtelefun fih olduğu için. Ve amma bunun mertebesi oldur ki, kaçan ahiri meftuh olsa üç vecih caiz olur tûl, tevassut, kasr. Ve eğer meksûr olsa dört vecih caiz olur tûl, tevassut, kasr, bir de revm. Ve eğer mazmum olsa yedi vecih caiz olur tûl, tevassut, kasr, tûl ile işmam, tevassut ile işmam, kasr ile işmam, bir de revm.[168]

Ahmet Okutan, *Özet Olarak Tecvîd* adlı eserinde medd-i ârız meselesinde "med harfinden sonra sebeb-i medden arız/sonradan meydana gelen sükûn gelirse medd-i arız olur" şeklinde kısa bir tanım yapmıştır. Konunun ana meselesi olan "vakfen sabit, vaslen sakıt" hususuna değinmemiştir. Ayrıca medd-i arız ile birlikte ele alınan Revm ve işmam konusuna değinmemiştir.[169]

---

[166] İskender, *Sualli Cevaplı Tecvit*, 13-15.
[167] Yatı, *Açıklamalı Tecvid*, 18.
[168] Karabaşî, *Karabaş Tecvidî*, 6.
[169] Okutan, *Özet Olarak Tecvid*, 29.

Ömer Kara, medd-i ârız bahsinde çekme ölçülerini ârizi sükûn yapılan harfin önceki harekesine göre üç kısma ayrıldığını ifade etmektedir. Buna göre fetha harekede üç vecihten birisiyle, esre ise dört vecihten birisiyle, ötre ise yedi vecihten birisiyle okumak caizdir şeklinde konuyu açıklamıştır.[170]

Hilmi Yıldız, medd-i arız bahsi içerisinde yer verdiği işmam tanımında "Sükûndan sonra dudakları yummaktır" tanımında zamme/damme ibaresine yer vermemiştir.[171]

Sıtkı Gülle, *Tecvid Dersleri* adlı eserinde işmam ve revm hususunda dayandıkları mantığı açıklayarak konuyu aktarmıştır. Buna göre işmamda şekli görüntü vardır ses yoktur revmde ise bir ses vardır, görüntü yoktur. Revm ve işmam yapmadaki mantık sağır ve amâ olan kimseler için yapılmasıdır diyerek konuyu farklı bir açıdan ele almıştır.[172]

Abdurrahman Çetin, revm ve işmam konusunda *Karabaş Tecvidi* ile benzer bir tarif kullanmış, işmam hususunda farklı olarak "sükûndan sonra, zamme harekeye işaret etmek üzere, dudakları öne doğru toplamak demektir" tanımında zamme harekeye vurgu yapmıştır.[173] Abdurrahman Çetin, yine revm ve işmam tek başına okurken değil, dinleyici varsa yapılır. Ancak dinleyici olsa bile yapılması zorunlu değildir.[174]

Ramazan Pakdil eserinde, klasik tanımları yaptıktan sonra revm ve işmamla ilgili olarak şunları aktarmıştır. Revm ve işmam'ın gelmediği yerler:

1) Hâ-i te'nislerde,

2) Cemi mîm'lerde,

3) Hareke-i ârızalarda (Asıl hakkı sükûn iken vasl olduğu için zarureten verilen harekelerde,

4) Zamirin mâkabli mazmum veya meksur olduğu zaman mâkablinde harf-i med vav veya ya yahut harf-i lîn vav olduğu zaman, böyle zamirlerde revm ve işmam yapılmaz. Ancak zamirin mâkabli meftuh olursa veya mâkabli med olursa yahut mâkabli vav ve ya dışında sahih-i sâkin harften biri olursa zamirde de revm ve işmam yapılır.[175]

Muhammed Salih Tanrıbuyruğu, işmamı dört kısımda ele almıştır. Bunlar vakıf halinde, sükûn-u ârız okuduktan sonra aslî hareke olan zammeye işaret etmek için dudakları ileri doğru toplayarak yapılan işmamdır. Bu işmam tüm kıraat imamları tarafından yapılmaktadır. İkinci

[170] Kara, *Tecvid Kur'an Okuma Kaideleri*, 93.
[171] Yıldız, *Tecvid*, 16.
[172] Gülle, *Tecvîd Dersleri*, 57.
[173] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 222.
[174] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 223.
[175] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 154.

işmam ise تَأْمَنّا kelimesinde yapılan işmamda olduğu gibi sakin bir harfle hareke arasında, harekeyi ihfa ile okumaktır. Buradaki işmam, kelimenin aslı تَأْمَنُنَا olduğundan, birinci nûn'un harekesi olan zammeye işaret olması için مَنْ hecesinin nûn'unda ğunne yapılırken zamme okunuyor gibi son heceye geçmeden dudakları geri çekmek suretiyle yapılır. Bu İşmam çeşidi tüm kıraat imamları tarafından yapılır. Üçüncüsü ise صِراط kelimesinde bulunan sad (ص) harfini ص ile ز harfinin karışmasından meydana gelen bir ses ile okunmasındaki gibi bir harfin, başka bir harfe karışmasıyla yapılır. İşmam'ın dördüncüsü ise bir harekenin başka bir harekeye karışmasıyla yapılır. Bu duruma aslı قُولَ olan قِيلَ kelimesini okurken kâf harfinin harekesini zammeden kesraya doğru meylederek okumaktır.[176]

Bazı eserlerde *Karabaş Tecvidi*'nde olduğu gibi revm ve işmam'ın Arapça tarifleri verilmemiş, Türkçe açıklamalara da kaynak gösterilmemiştir.[177] Çalışma kapsamında incelediğimiz diğer bazı eserlerde medd-i arız bahsi genel olarak revm ve işmam konuları üzerinden aktarılmıştır. Tanrıbuyruğu'na ait eserde işmam daha ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır.

Medd-i Ârız konusu, harf-i medden sonra sükûnu arız (sonradan meydana gelen sükûn) olan durumlarda söz konusudur. Bu, vakfen sabit, vaslen sakıt bir sükûndur. Yani durulduğunda var olan geçildiğinde kaybolun sükûn. Medd-i arızın en önemli yönü, sükûn ile birlikte yapılan uzatmaların caiz olmasıdır, ancak her kıraat imamının uygulama şekli farklılık gösterebilir.

3.2.6. Medd-i Lîn

Medd-i Lîn, Kur'an tilavetinde harfi lîn olarak adlandırılan vav veya ya harfinin sakin olduğu ve kendisinden önce gelen harfin fetha olduğu durumlarda ortaya çıkan bir med çeşididir. Medd-i lîn'in hükmü, uygulama şekli ve uzatma ölçüleri kaynaklar arasında farklılık göstermekte olup, özellikle sükûn-u lâzım ve sükûn-u ârız ayrımı üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde, medd-i lîn'in tanımı, çeşitleri ve kıraat alimleri arasındaki farklı uygulamalar detaylandırılmıştır.

Kaçan harfi lînden sonra sebeb-i med sükûn vaki olsa medd-i lîn olur. Amma harf-i lîn neye derler? Vav, veya ya sakin olsa mâkablileri meftuh olsa ona derler. Misali: وَالصَّيْفْ (وَالصَّيْفِ), (مِنْ خَوْفٍ) مِنْ خَوْفْ, (وَلاَ نَوْمٌ) gibi. Medd-i lîn'in meddi caizdir, muhtelefun fih olduğu için ve amma bunun mertebesi oldur ki kaçan bunda sebeb-i med sükûn lazım olsa iki vecih caiz olur tul, tevassut. Misali: حم عسق, كهيمص kavli şeriflerinde vaki olan "عَيْنْ" lafzı gibi. Ve

[176] Tanrıbuyruğu, *Kur'an Tecvîdi*, 41-42.
[177] Bozkaya, *En Kolay Tecvit Dersleri*, 17; Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 121; *Karabaş Tecvidi*, 21; Aydın, *Tecvid Kitabı*, 35; Mahi Dağdeviren, *Tecvîd* (İstanbul: Şadırvan Yayınları, 2017), 34.

eğer sükûnu arız olsa medd-i arız gibidir ki üç ya da dört ya yedi vecih caiz olur. Misali mukaddem zikrolunan misaller gibi.[178]

Bir kelimede harf-i linden sonra sebeb-i medden sükûn bulunursa medd-i lîn olur. Lîn harfi kelimesin ortasında sâkin yani harekesiz olarak bulunan ve kendinden önceki harfin harekesi üstünlü olarak geldiğinde vav ve ya harflerine denir. Sükûn-ı lîn ise, harf-i lînden sonraki sükünâ denir.

Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvîdi* adlı eserde medd-i lîn bahsinde "medd-i lîn olan kelimelerde harfi lînden sonra' Aslında sâkin' bir harf bulunursa' Lazım Lîn',' sonradan sakin' bir harf bulunursa' Arız Lîn' hemze bulunursa' muttasıl lîn' ayrımına yer vermiştir.عَلَيْهِمْ دَاۤىِٕرَةُ السَّوْءِ örneğinde olduğu gibi[179]

Fatma Kahya, *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı* adlı eserde medd-i lîn'i iki kısma ayırmıştır. Bunlar medd-i lîn'in lazımi kısmı ve medd-i lîn'in arızi kısmı şeklindedir. Bunu renkli bir görselle aktarmıştır.[180]

Şekil 14: Fatma Kahya, Medd-i Lîn Görseli

Yakup İskender, *Sualli Cevaplı Tevcîd* adlı eserde "medd-i lîn olan kelimede durulmaz ve geçilirse bunların sükûnları sükûn-u arız olduğu için hiç uzatılmadan son harfin harekesi ne ise öyle okunur, medd-i lîn olmaz. Bu kaide dışında Kur'an'da "كهيعص- عسق ح" ayn'ların sükûnları, sükûn-u lâzım olduğundan dolayı bunların üzerinde durulduğunda ya da geçildiğinde bunlar "medd-i lîn" olur." ibarelerine yer verilmiştir.[181]

Ramazan Yıldız, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tacvîdi* adlı eserde Yakub İskender'e benzer bir şekilde konuya değinmiştir.[182] Yine konunun devamında "medd-i lîn ile medd-i ârız, kelimenin sonundaki harfler kalkale harflerinden biri olduğunda revm ve işmam caiz değildir." ifadesini kullanmıştır. Örneğin بِالْغَيْبِ.[183]

---

[178] Karabaşî, *Karabaş Tecvidî*, 7.
[179] Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi* (Konya: Hibaş Yayınları, ts.), 81.
[180] Kahya, *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı,* 67.
[181] İskender, *Sualli Cevaplı Tecvit*, 16-17.
[182] Yıldız, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidî*, 27-28.
[183] Yıldız, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidî*, 28; *Karabaş Tecvidi*, 22-23.

Demirhan Ünlü' lîn' ibaresinin yumuşaklık manasına geldiğinden bu medde "yumuşak med" ifadesini kullanmıştır.[184] *Karabaş Tecvidi*'nde bu şekilde bir kullanım bulunmamaktadır. Farklı olarak medd-i arız da geçerli olan hükümlerin medd-i lîn'de de geçerli olduğunu belirtmiştir. Yine, "medd-i lîn tam bir med olmadığı için medd-i lînde ki tûl üç elif, tevassut iki elif tir ve kasr bir elif miktarı uzatmak veya onun da terk edilmesi demektir" şeklinde bir tanım yapmıştır. Ayrıca medleri de şu şekilde sıralamıştır:

1) Meddü'l-Asl
2) Meddü'l-Hacz
3) Meddü'l-Temkîn
4) Meddü't-Tafsîl
5) Meddü'r-Revm
6) Meddü'l-Fark
7) Meddü'l-Mebniyye
8) Meddü'l-Bedel
9) Meddü'l-Mubâleğa
10) Meddü's-Sıla
11) Meddü'l-Ivad

"Meddü'l-Ivad kelimenin sonunda, bir elif veya hemze üzerinde bulunan tenvin (-ً-ٌ-ٍ) lerden iki üstünün vakfedildiğinde sakin bir elif'e çevrilerek med yapılmasıdır. Misali: حكيماً. Meddü'l-Fark ise, Kur'an-ı Kerîm'de şâz olarak vardır ve dört yerde geçer. Medd-i fark denmesinin sebebi; meddin istifham cümlesi ile haber cümlesini birbirinden ayırdığı içindir." Diyerek med bölümünü bu şekilde sonlandırmıştır.[185]

Zeycan Aydın, *İzahlı Tecvid Kitabı* adlı eserinde medd-i lîn bahsinde "Her ne zaman ki harfi lîn yani vav veya ya harflerinden biri cezimli olarak gelip, durulan bir kelimenin son harfinden bir evvel olarak gelirse, kendisinden evvelki harfin harekesi üstün olursa bu durağa medd-i lîn denir."[186] şeklinde bir tanım kullanılmıştır. Burada medd-i lîn için bir durak tanımlaması yapılmıştır. Ayrıca "Harfi lînden sonra sükûnu lazım gelirse burada medd-i lîn vaciptir ve kasr yapılmaz." detayını da not olarak vermiştir.[187]

Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* adlı eserindeki medd-i lîn bahsinde med ölçüleri hususunda şöyle bir detaylandırma yaptığını görüyoruz: "Medd-i lin!in meddi, medd-i

[184] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 96.
[185] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 98.
[186] Aydın, *Tecvid Kitabı*, 42.
[187] Aydın, *Tecvid Kitabı*, 42.

arızdaki gibidir, bazılarına göre ise daha azdır. Buna göre tûl: 3, tevassut: 2, kasr: 1elif (veya daha az) miktarı uzatmaktır."[188]

Burada verilen bilgiler ile *Karabaş Tecvidi* adlı eserdeki bilgiler uyuşmadığı görülmektedir. Nitekim *Karabaş Tecvidi* adlı eserde, medd-i lîn'in uzatılması caizdir. Uzatma konusunda sebeb-i med sükûn-u ârız olursa iki vecih caizdir. Tûl uzun, dört elif ve tevassut orta, iki elif miktarı uzatılır.[189]

Davut Kaya, "Medd-i lîn, harf-i lînden sonra gelen harfin aldığı harekeye göre (medd-i arızdaki gibi) farklı şekillerde okunur. Kelimedeki son harfin harekesi (üstün, esre, ötre)den hangisi olursa olsun duruş halinde lîn harfi bir elif miktarından üç elif miktarına kadar uzatılabilir. Medd-i lîn'deki "tûl" ölçüsü diğer med çeşitlerinden bir elif miktarı azdır. Çünkü burada aslî med harfi yoktur" ifadelerine yer vermiştir.[190] Ayrıca medd-in hükmü konusunda (caizdir/vaciptir) şeklinde bilgi vermemiştir.

Mahi Dağdağan, medd-i lîn bahsinde "lîn harfinden sonraki sükûn "sükûn-u lazım" ise, yani aslından cezimli ise medd-i lîn uzatmak vaciptir. Burada iki şekil geçerlidir. Tûl ve tevassut en fazla dört, en az iki buçuk elif, kasr ile okumak caiz değildir."[191] ifadelerine yer vermiştir. Burada "en az iki buçuk elif" ifadesi iki elif ten fazla çekilmesi gerektiğine işaret etmektedir ki, iki elif miktarı uzatmanın yanlış olduğu düşüncesini ortaya çıkartmaktadır. Ayrıca vaciptir hükmü *Karabaş Tecvidi* ve bazı önemli eserlerde caizdir şeklinde hüküm verilmesine karşı dikkat çekicidir.

Zeycan Aydın, medd-i lîn'in uzatılması hususunda uzatmanın caiz olduğunu, uzatılma derecesinin de harf-i lînden sonraki sükûna göre değiştiğini, sükûn-u arız ise medd-i lîn'den sonraki durulan harfin harekesine göre 3-4 veya 7 vecih caizdir. Harf-i lîn'den sonraki sükûn sükûn-u lazım ise yani durularak değil de aslında cezimiyle medd-i lîn'in medd-i vaciptir. 2 vecih 1 Tûl, 2 Tavassut ile okunabilir.[192] Burada diğer eserlerde olduğu gibi sükûn-u arız ve sükûn-u lazım ayrımı üzerinde bir açıklama yapmıştır.

Fikri Yatı, medd-i lîn caizdir. Medd-i lîn'in uzatılması hususunda kıraat imamlarının görüş birliğinde olmadığını aktarmıştır. Ancak medd-i lîn'den sonra gelen sükûn-u lazım geldiğinde tûl ve tevassutla okumak caizdir." ifadelerine yer vermiştir. Böyle bir lîn meddi istenirse dört elif miktarı (tûl) istenirse 2 elif (tevassut) miktarı okunabilir. Diğer kaynaklarda

[188] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 230.
[189] Karabaşî, *Karabaş Tecvidî*, 8.
[190] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 123.
[191] Dağdağan, *Tecvid*, 37.
[192] Aydın, *Tecvid Kitabı*, 36.

dört elif miktarı (tûl) vermektedir.[193] Ramazan Pakdil ise dört elif hususunda medd-i lînlerde sükûn-u lazım olursa okunabileceğini aktarmıştır.[194]

Çalışmamızın kapsamındaki ele alınan bazı eserlerde medd-i lîn konusu hiç ele alınmamıştır. Münif Çelebi'nin *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri (Tecvid)* adlı eserinde medd-i lîn bahsine yer verilmemiştir. Ali Rıza Sağman, medleri şemalandırırken lîn meddini bu şemaya dahil etmeyen müellif, medlerin beşe inhisarının itibari değil, istikrai olduğunu belirterek, hakikatte bunlardan başka med hadisesinin olmadığını söylemiştir.[195]

Yapılan incelemeler neticesinde harfi lin, vav ve ya harflerinin sakin, bir öncesinin ise meftuh olması şeklinde tarif edilmiştir. Ayrıca Münif Çelebi, medd-i lîn bahsine hiç yer vermemiştir. Medd-i lîn'in hükmü konusunda da ihtilaf olduğu görülmektedir. Yine çalışma kapsamında ele aldığımız farklı eserlerde medd-i lîn'in tûl ve tevassut miktarlarında uzatılabileceği belirtilmiş, ancak genellikle kasr (kısa) okumak önerilmemiştir.

3.2.7. Tenvin ve Sakin Nûn

Tenvin ve sakin nûn, Kur'an tilavetinde önemli tecvid konularından olup, her ikisi de harekesiz nûn sesiyle ilişkilidir. Tenvin, kelime sonunda yazılı işaretlerle gösterilen ses iken, sakin nûn hem kelime ortasında hem de sonunda bulunan harekesiz nûn harfidir. Her iki hâlde uygulanan tecvid kuralları benzerlikler taşısa da, yazılış ve okunuş açısından farklılıklar söz konusudur. Bu bölümde, farklı kaynaklardan yapılan tanımlar, uygulamalar ve aralarındaki farklar incelenecektir.

Tenvin, iki üstün ve iki esreye ve iki ötreye derler. Ve amma nûn'u sakin (نْ) cezimli nûn'a derler.[196] Demirhan Ünlü, konuyu çok kısa bir şekilde ama farklı bir şekilde ele alıp tenvini üç bölüme ayırmaktadır. Bunlar: ğunne tenvini, izhar tenvini ve ihfa tenvini şeklindedir. Ayrıca tenvin ve sakin nûn' un hükümlerini de ihfa, izhar, iklab ve idğam olarak dört başlık halinde ele almıştır.[197]

Ramazan Pakdil ise tenvinin tanımında "nunlamak" anlamına geldiği, "iki üstün, iki esre ve iki ötreye tenvin denir" dedikten sonra isimlerin sonuna gelen zaîd nûn'dan ibarettir, yani geldiği ismin sonundaki harekeye sakin nûn sesi verir şeklinde tanımlamıştır. Sakin nûn'u ise harekesi olmayan sakin ve cezimli nûn şeklinde tarif etmiştir.[198] Burada harekesi olmayan

[193] Yatı, *Açıklamalı Tecvid*, 21.
[194] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 155-156.
[195] Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidî*, 18.
[196] Karabaşî, *Karabaş Tecvidî*, 8.
[197] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 101-103.
[198] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 161.

sakin ve cezimli nûn şeklinde kullanım aynı şeyi kastetmektedir. Sakin ve cezimli şeklinde ifade edildiğinde farklı iki halden bahsediliyor hissi doğmaktadır.

Ramazan Pakdil, aynı konunun devamında tenvin ve sakin nûn'un benzerlikleri ve farklılıklarına da değinmiştir. Buna göre tenvin ve sakin nûn'un ikisinde de sâkin, cezimli nûn okunuşu vardır. Yazılışları farklıdır. Dolayısıyla sâkin nûn'dan sonra gelen harfe göre hangi tecvid kuralı oluşuyorsa tenvinden sonra da aynı kural oluşur. Farklılıkları ise dört maddede ele almıştır.

> 1. Tenvinde sakin nûn okunuşu olduğu halde yazıda harf olarak görülmez. Sakin nûn, açık cezimli nûn olarak yazılır ve görülür.
> 2. Tenvin daima kelimenin sonunda bulunur, sakin nûn ise kelimenin ortasında ve sonunda bulunabilir.
> 3. Tevinli bir kelime üzerinde vakfedildiği (durulduğu) zaman tenvin okunuştan düşer, son harf üzerinde sükûn üzere, cezimli gibi durulur, cezim görünmez; sakin nûn'da ise durulsa da geçilse de nûn düşmez ve cezimli nûn olarak gözükür ve okunur.
> 4. Tenvin, genellikle isimlerde bulunur, sakin nûn ise hem isimlerde hem de fiillerde ve hem de harflerde bulunabilir.[199]

Pakdil, tenvin ve sakin nûn'un olduğu her yerde muhakkak bir tecvid kaidesi bulunur ve nûn sesi izhar dışındaki üç tecvid kaidesinde de değişikliğe uğrar.[200] Devamında ise tenvin ve sakin nûn'un halleri olan ihfa, izhar ve iklâb bahislerine yer vererek tamamlamış, idğam-ı ise ayrı bir başlık altında ele almıştır.

Muharrem Bozkaya, eserinde tenvin ve sakin nûn meselesini çok kısa bir şekilde giriş yapmış ardından direkt olarak ilgili tecvid kaidelerine geçiş yapmıştır.[201] Yine bazı eserlerde tenvin ve sakin nûn konusu çok kısa alınmıştır.[202]

Nurettin Başyiğit, tenvinin tanımını yaparken, "vasl halinde isimlerin sonuna zaid olarak gelen sakin nûn" şeklinde ifade etmiş ve tenvinin sadece isimlerin sonunda bulunduğu bilgisini aktarmıştır. Ayrıca tenvin, vasl halinde ismin sonunda sabit, vakf halinde sakıt olur. Kesreli ve zammeli tenvinler vakıf halinde cezm ile okunurken, ha-i te'nis dışındaki fethalı tenvinler vakıf halinde medd-i tabii yapılarak okunur. Müellif tenvin ve sakin nûn'u açıkladıktan sonra, ihfa, izhar, idğam ve iklab bahislerini de bu başlık altında ele almıştır. Daha sonra ise tenvin ve sakin nûn hallerini yeniden başlıklar halinde açıklamıştır.[203]

Zeycan Aydın, *İzahlı Tecvid Kitabı* adlı eserinde ise tenvin ve sakin nûn açıklandıktan sonra ince kalın okunduğu yerlerden söz edilmiştir. Buna göre tenvin ince harfleri, üstün de

[199] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 162.
[200] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 163.
[201] Bozkaya, *En Kolay Tecvit Dersleri*, 20.
[202] Pakdil vd., *İlâveli Tecvîd Ders Notları*, 34; *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 132; Yatı, *Açıklamalı Tecvid*, 23.
[203] Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf*, 70-71.

(en) kalın harfleri (an) ile okutur. Yalnız ses (ı) harfinden sonra (i) harfine döner. İki esre: İnce harfleri (in) sesi, kalın harfleri (ın) sesi ile okutur. Yalnız ses (ı) harfinden (i) harfine döner. İki ötre: ince harfleri (ün) kalın harfleri (un) sesi ile okutur. Tenvin, kalın harflerden birinin üzerinde olursa, birinci harfi (u) sesi ile, bağlandığı nûn harfi ince okutur.[204] Burada tamamen bir Türkçe anlatım kullanılmıştır. Kalın harflerin okunuşu hususunda örnekler vermemiştir.

Kadir Temir, tecvid kitabında tenvini açıklarken tam bir ifade ile tanım yapmamış, ilgili açıklamaları farklı cümlelerle aktarmıştır. Eserde, "Tenvin, ismin sonunu sakin nûn ile okutmaktadır. İki üstüne, iki esreye ve iki ötreye denir. Tenvin, daima kelimenin sonunda bulunur (en-in-ün)."[205] tanımına yer vermiştir.

Fazilet Neşriyat tarafından hazırlanan *Karabaş Tecvidî* adlı eserde tenvinli bir kelimede durulduğunda nasıl durulması gerektiği hususunda "eğer kelime iki esre ve iki ötre bulunan kelimelerde durulduğunda, tenvinler okunmaz" ifadesinde sanki iki üstünlü kelimede durulduğunda tenvin, okunuyormuş gibi tarif edilmiştir. Devamında ise iki üstünlü kelimelerde yuvarlak te (ۃ) olduğunda sonunun he olarak okunduğu, yuvarlak te (ۃ) olmadığı zaman ise elif olarak okunduğuna değinilmiştir.[206]

Davut Kaya, tenvin ve sakin nûn meselesini tüm eserlerden farklı yönde ele aldığı görülmektedir. tenvin ve sakin nûn bahsinde idğam ve ğunne konusuna değinmiştir.

> Tenvin ve sakin ile oluşan tutma durumunun ne bir harf ne de iki harf kadar tutulmayacağı, ancak tam bir buçuk harfte olmadığına değinmiştir. Burada tutma ölçüsü olarak kullanılan bir buçuk elif ifadesinin hatalı olduğunu aktarmıştır. Bunun sebebi elif uzatma için kullanılan bir ölçü birimidir. Oysa tutma olayı her türlü okuyuş şeklinde aynıdır. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus şudur: Bahsedilen tutma miktarları şeddeli mîm ve nûn un dışındaki tutma yerlerine mahsustur. Şeddeli mîm ve şeddeli nûn a gelince, diğerlerindeki tutma miktarının dışında şeddenin ilk bölümü olan cezimin okunmasının bir harflik okunma payı ilave edilir. Dolayısıyla da tutma süresi bir harf miktarı daha uzun olur. Mesela اِنَّ kelimesinin açık yazılışı olan اِنْنَ nin okunuşunda اِنْ derken cezimli nûnun kendi okunma payı, ayrıca da kendisinden sonra gelen harekeli nûn ile beraber okunmasında oluşan tutma miktarı (bir harften çok, iki harften az okunma süresi) uygulanır. Şeddeli olan ya da idğam sebebiyle yine şeddeliymiş gibi okunan mîm ve nûn harfleri daima bu tutma kuralı ve miktarı ile icra edilir. Onun için bunlardaki tutma süresi daha uzundur.[207]

Davut Kaya, tenvin ve sakin nûn konusunda yukarıda verilen ön bilgilerden sonra tenvin ve sakin nûn'un klasik tanımına yer vermiştir. Tanımdan önce verdiği bilgiler aslında tenvin ve sakin nûn'un halleri konusu içerisinde ayrı ayrı aktarılacak bilgilerdir. Buradaki verilen bilgiler

[204] Aydın, *Tecvid Kitabı*, 43.
[205] Temir, *Tecvit*, 53.
[206] *Karabaş Tecvidi*, 23.
[207] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 124-125.

tenvin ve sakin nûn halleri bahsinde değinmemiştir. Muhtemelen bu bilgilerin burada verilmesinden dolayı konular içerisinde ayrıntıya girmemiştir.

Ramazan Yıldız *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidi* adlı eserde tenvin bahsine örnekler ile açıkladıktan sonra birçok tecvid eserinin ortaya koyduğu tenvinin isim olan kelimelerde meydana geldiği bahsinin aksi bir örnek vermiştir. Buna göre Kur'an'da fiil olarak geçen وَلَيَكُونًا لَنَسْفَعًا – bu iki kelime sonunda tenvin de te'kîd için gelmiş "Nûn-ı Muhâfete" halinde tenvin gelmiştir. Müellif, tenvin için geniş açıklamalar vermesine rağmen sakin nûn için "doğrultusuz" yazıp bırakmıştır.[208]

Tenvin; iki üstün, iki esre veya iki ötre işaretine denir. Sakin nûn ise, harekesiz (cezimli) nûn harfidir. Bazı kaynaklarda tenvin ve sakin nûn üzerine yapılan açıklamalar kısa tutulmuşken bazı kaynaklar ise bu konuyu detaylı ele almıştır. Farklı yazarlar ve kaynaklar, tenvin ve sakin nûn arasındaki farkları ve benzerlikleri çeşitli şekillerde ele almıştır. tenvin ve sakin nûn, yazılış ve okunuş bakımından farklılıklar gösterse de her iki durumda da sakin nûn okunuşu söz konusudur. Fakat tenvin, kelimenin sonuna eklenen bir işaret olarak kullanılırken, sakin nûn her yerde görülebilir.

3.2.8. İhfâ

Tenvin ve sakin nûn dan sonra muhakkak bir tecvid kaidesi söz konusudur. *Karabaş Tecvidi*'nde bunlardan ilki olan "İhfâ" bahsine yer verilmiştir. Eserde ihfa harflerinin sayısı ve hangi harfler olduğu klasik beyit örneği ile verilmiştir. İhfâ; tecvid ilminde, tenvin veya sakin nûn'dan sonra gelen belirli on beş harfin oluşturduğu bir okuma kuralıdır. Bu kuralda, nûn sesi tamamen ortaya çıkmaz; ne izhâr gibi açık ne de idğâm gibi tam kapalı okunur, hafif bir gizleme ve ğunne ile birlikte okunması esastır. Bu bölümde ihfa harfleri, uygulama şekilleri ve hükmü üzerinde durulacaktır.

İhfâ harfleri onbeş harftir ki, bu beytin evvelki harfleridir. صِفْ ، ذَا ، ثَنَا ، جُودَ ، شَخْصٍ ، قَدْ ، سَمَا ،كَرَمَا ضَعْ، ظَالِمًا، زِدْ ، ثُقَا ، دُمْ ، طَالِبًا ، فَتَ. Kaçan tenvin veya nûn u sakin bu on beş harften birine uğrarsa ihfa olur. Misali: غَنِيٌّ كَرِيمٌ, وَفَتْحٌ قَرِيبٌ, عَنْ صَلَاتِهِمْ. Tarifi: اَلْإِخْفَاءُ : حَالَةٌ بَيْنَ الْإِظْهَارِ وَ الْإِدْغَامِ عَارِيَةٌ عَنِ التَّشْدِيدِ مَعَ بَقَاءِ الْغُنَّةِ

Fikri Yatı, ihfa bahsinde ihfanın, izhar ve idğam arasında bir durum olduğunu ifade etmektedir. tenvin ya da sakin nûn ihfa harflerinden önce gelirse ne izhar gibi açık ne de idğam gibi kapalı okunur. İzhar ile idğam arası hafif bir ses karıştırılması yapılarak okunur. Burada

[208] Yıldız, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidî*, 29.

yer verilen tanım aslına uygun olarak farklı bir şekilde aktarılmıştır. Ayrıca ihfada nûn sesinin gizlenmesinden dolayı ihfa (gizleme) denildiğine vurgu yapmıştır.[209]

Ramazan Yıldız'ın ihfa bahsini genişçe ele aldığı görülmektedir. Burada en dikkat çekici olan tenvin ve sakin nûn dan sonra (ط د ت) harfleri gelirse buna "İhfa-ı Kalîl" diğer ihfa harfleri gelirse de buna "İhfa-i Kâmil" denilmesidir. Daha sonra ihfa çeşitlerine yer vermiştir. Bunlar şefevî ihfa (dil ihfası): tenvin ve sakin nûn dan sonra ihfa harfleri gelirse tabi med ölçüsü kadar uzatılır. Burada tanım doğru ancak şefevî ihfa aslında dudak ihfasıdır. Burada isimlendirme hatası yapılmıştır. Dudak İhfası: Be harfine uğrayan mimin sükûnu (ğunnesi) normal sükûndan yarım ya da bir misli fazla uzatılıp dudak üzerinde tutulur.[210]

Fazilet Neşriyat *Karabaş Tecvidi* adlı eserde ihfanın Türkçe tanımını verdikten sonra sakin mîm'in hallerinden dudak ihfasına geçmiştir. Burada ihfa bahsinde ilk olarak dudak ihfasından bahsetmiştir. Tanımda: İhfa, "bir buçuk harf" okuyacak kadar uzatılır. tenvin veya sakin nûn ihfa harflerinden tı (ط), dal (د), te (ت harflerine uğradığı zaman ihfa-i kâlil (az ihfa), diğer on iki harfe uğradığında ise ihfa-i kâmil (tam ihfa) olur."[211] ifadelerine yer vermiştir.

İlaveli Tecvid Ders Notları adlı esere göre ihfanın mertebesi iki harften az, bir harften fazladır ve hükmü vaciptir. İhfa iki çeşittir; "ihfa-i lisanî (dil ihfası) ve ihfa-i şefevî (dudak ihfası)."[212] şeklinde bir ayrım yapmıştır.

Davut Kaya, tenvin ve sakin nûn dan sonra gelen ihfa harfleri ile gerçekleşen ihfa için "ihfa-i hakîkî" tabirini kullanmıştır.[213] İhfa-i hakîkî ifadesinden kastının ne olduğunu zikretmemiştir. Klasik ihfa tanımını yaptıktan sonra sanki farklı bir ihfa bahsi daha varmış algısı oluşturmaktadır ancak böyle bir ayrım yapmamıştır.

Muharrem Bozkaya, eserinin ihfa bahsinde tanım ve ihfa harflerini verdikten sonra, ihfanın izhar ve idğam arasında ve ğunne ile şeddeden uzak bir haldir demiştir. İhfanın yapılışı hususunda ise ağız bir miktar açılır, dil altı dişlere yaslanır ve iki nûn sesi gibi bir ses çıkartılır.[214] Burada dilin altı dişe yaslanması ifadesi yanıltıcı bir ifade olup, nûn mahrecine yakın bir konumda olması gerekmektedir.

Nurettin Başyiğit, telif ettiği eserde "İhfa; nûn veya tenvinde ğunne yi baki kılarak, ihfa harfini şeddeden uzak, izhar ile idğam arası bir sıfatla okumaktır." tanımını yapmıştır. Bu tanım *Karabaş Tecvidî* ile aynı manaya gelmekte olup detaylandırmada farklılıklar bulunmaktadır.

---

[209] Yatı, *Açıklamalı Tecvid*, 23-24.
[210] Yıldız, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidî*, 30-31.
[211] *Karabaş Tecvidi*, 24-25.
[212] Pakdil vd., *İlâveli Tecvîd Ders Notları*, 36.
[213] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 134.
[214] Bozkaya, *En Kolay Tecvit Dersleri*, 20.

İhfanın yapılışı bahsinde şu ifadelere yer vermiştir: "İhfada tenvin ile sâkin nûn'un zatları tamamen gidip, ğunne sıfatı baki kaldığı için, dil ucu damağa yapışmayıp boşta kalarak, nûn sesinin sıkmadan tabii şekilde genizden ve ağızdan gelmesiyle, makablindeki harfi işba etmeden, izhar ve idğam yapmadan, ihfa harfi okunarak yapılır. Bu durumda sâkin nûn tamamen giderilip ğunnesi baki kılınmış olur."[215]

Sıtkı Gülle'nin *Tecvid Dersleri* adlı eserde ihfa harflerinin beytinin anlamını da yazdığı görülmektedir.[216] İhfa bahsinin devamında ihfanın derecesi üçtür: en kuvvetlisi (ط د ت) en zayıfı (ق ك)ve orta olanı ise geri kalan ihfa harfleridir. İhfanın hükmü vaciptir. Bütün kıraat imamları tenvin ve sakin nûn dan sonra on beş ihfa harfinden birisi geldiğinde ihfa ile okumakta ittifak etmişlerdir. Kıraat imamlarından Ebu Ca'fer ha ve ğayn (خ, غ) harflerini de ihfa harflerine katarak ihfa ile okumuştur. Dolayısıyla bu harflerde ihfa caizdir. İhfanın mertebesi iki hareke (yani bir elif) miktarıdır diyerek farklı kıraat imamlarının görüşlerine de yer vermiştir.[217]

İzahlı Tecvid Kitabı adlı eserde ihfanın tarifi yapılırken: İhfa izhar ile idğam arası bir haldir. Ğunne'nin hafifçe kalmasıyla şeddeden uzak bir haldir. Nûn sesi çok hafifçe genize verilip, sonra ağza alınır. Ağız bir miktar açılıp, dil alt dişlere yaslanıp iki nûn sesi gibi bir ses verilir. İhfada aslolan dilin ucunun nûn mahrecine yakın veya boşta olmasıdır. İki nûn sesi gibi olduğundan şeddeden uzak denildi. Şeddede açıkça iki nûn sesi okunur. Burada öyle değildir. İzharda olduğu gibi ayrı ayrı okunmaz.[218] Buradaki tarif çok karışık şekilde aktarılmıştır. Nûn sesinin iki nûn gibi çıkarılacağı ifade edilirken, şeddeden uzak durulacağı da ifade edilmiştir.

Halil İbrahim Çolaklı, Karabaş Tecvidi adlı esere benzer bir ihfa tanımı yaptıktan sonra ihfanın yapılışı hakkında "Sesi iniltili bir şekle sokup, tenvin veya sakin nûn'u saklayarak mahrecine yaklaşıp, dili üst veya alt damağa dokun durmadan okuyuş yapmaktır. İdğam ile izhâr arası şeddeden uzak ğunneli okuyuş sağlanmalıdır."[219] Şeklinde farklı bir detaylandırma yapmıştır.

Kadir Temir, ihfa bahsinde standart ihfa tanımı ve harfleri bilgisi verildikten sonra, yapılışı hakkında bilgiler verilmiştir: "Tenvin ve sakin nûn'un ğunnesi ihfa harfleri üzerinde ölçüsüne uygun uzatılarak okunur. Nûn sesi tamamen kalkarken ğunne sıfatı baki kalır. Nûn mahreci kendi mahrecinden ğunnenin mahreci olan genize intikal etmiş olur. İhfa yapılırken dil ucu boşta kalmalıdır ve dil ucunun üst genişliği yandaki üst dişlere yapışmalıdır. İhfa yaparken

[215] Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf,* 73.
[216] Gülle, *Tecvîd Dersleri,* 68.
[217] Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf,* 75.
[218] *İzahlı Tecvid Kiabı* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Mahmudiye, 2012), 47.
[219] Halil İbrahim Çoraklı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Doğru ve Güzel Okuma Kılavuzu Tecvid,* (İstanbul: Şadırvan Yayınları, 2013), 44.

idğamdan ve sakin nûn'u şeddeli gibi okumaktan kaçınmak lazımdır. İhfa yapılırken ölçüsü; tertile göre bir buçuk, tedvire göre bir, hadre göre yarım elif miktarı kadardır. İhfanın yapılması vaciptir."[220] Burada vacip olan ihfanın yapılmasıdır. Ölçülerin net bir şekilde verilip ardından vaciptir ifadesinin kullanılması yanlış anlaşılmalara yol açmaktadır.

Ali Kemal Belviranlı, ihfa bahsinde ihfa harflerinin sıfatlarını Arapça vermemiş, onun yerine Türkçe okunuşlarını kullanmıştır. Ayrıca tecvid literatüründe farklı olarak "tutarlı nûn" cezimli nûn ve "nûnlatan harekeler" (tenvin) ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadeler herkes tarafından bilinmediğinden konunun tam anlaşılması hususunda zorluk yaşanabilir. Ayrıca ihfa konusunda yapılan açıklamalar yetersizdir. İhfanın ölçüsü bir elif miktarı uzatılır şeklinde tarif edilmiştir. Ayrıca farklı olarak dudak ihfasına yer vermiştir.[221]

Münif Çelebi, ihfa bahsinde Ali Kemal Belviranlı'da olduğu gibi "tutuk nûn" ve "nunlatan harekeler" terimlerini kullanmıştır. Yine ihfa harfleri Türkçe karakterlerle gösterilmiş ve on beş ihfa harfi yerine ز harfini eksik yazarak on dört harf verilmiştir. Şekil 3.4'te gösterildiği üzere bazı harflerin Türkçe karşılığı değişik şekillerde gösterilmiştir. İhfa bahsinde dudak ihfasından örnekleri ile bahsetmiştir.[222]

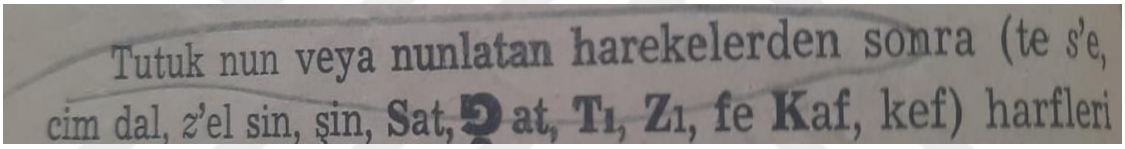
Tutuk nun veya nunlatan harekelerden sonra (te s'e, cim dal, z'el sin, şin, Sat, ﻎ at, Tı, Zı, fe Kaf, kef) harfleri

Şekil 15: Münif Çelebi İhfa Harfleri Şekli

Fikri Yatı, ihfa bahsinde عَنْ صَلَاتِهِمْ - فَتْحٌ قَرِيبٌ - غَنِيٌّ كَرِيمٌ örnekleri verdikten sonra konuyu şu şekilde ele almıştır: "Tenvin ve sakin nûn'lar tutularak okunur, buna dil ihfası denir. Bir de dudak ihfası vardır ki, sakin mîm'den sonra be harfi gelirse, o zaman olur." Bu ihfa yapılırken, sakin mîm'den sonra, dudaklar sıkılarak be (ب)sesi verilir.[223] ifadelerine yer vermiştir.

Mahi Dağdağan, ihfa tanımında sakin nûn ve tenvin (-ً -ٌ -ٍ)den sonra ihfa harfleri aynı ya da ayrı kelimelerde olabilir şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca ihfa yapılırken ğunnenin tamamen terk edilmemesi gerektiği, dilin ortasının damağa yapışmaması, ihfanın ölçüsü tamam olmadan diğer bir harfe geçilmemelidir. İhfanın ölçüsü bir elif miktarıdır ve hükmü vaciptir şeklinde bilgiler vermiştir.[224]

Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* eserinde ihfa bahsine geniş yer vermiştir. İhfanın hükmü konusunda kıraat imamlarının ittifakı söz konusu olduğundan vaciptir. Ancak

[220] Temir, *Tecvit,* 54-55.
[221] Belviranlı, *Tecvid*, 43-45.
[222] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri,* 100-101.
[223] Yatı, *Açıklamalı Tecvid,* 24.
[224] Dağdağan, *Tecvid,* 54-55.

İmam Ebu Ca'fer, ha (خ) ve ğayn (غ) harflerini ihfa harflerinden saydığı, böylece on yedi harf şeklinde olduğu zikredilmiştir. Yine ihfanın mertebesi meselesinde tutulma süresi bir elif miktarıdır dedikten sonra diğer görüşlere de yer vermiştir. Bunlar şu şekildedir:

> Dil ihfası (İhfâ-i lisânî): tenvin veya nûn-u sâkinden sonra ihfa harflerinden birisinin gelmesiyle yapılan ihfadır ki, buna nûn'un mahrecine nispetle nûn, dil bölgesi harflerinden olduğu için dil ihfası denilmiştir.
> Dudak ihfası (ihfa-i şefevî): mîm-i sakinden sonra be harfinin gelmesi ile yapılan ihfaya denir. Buna da mîm'in mahrecine nispetle bu isim verilmiştir.
> Harekenin ihfası: harekeyi, zayıf sesle hızlı bir okuma suretiyle yapılan ihfadır ki buna ihtilâs denir. لَا تَأْمَنَّا ayetindeki birinci nûn'un harekesinde yapılan ihfa böyledir. Burada birinci nûn'un ötre harekesi, hafif bir sesle ve hızlıca okunarak ihfa yapılmış olur.[225]

Abdurrahman Çetin ihfa meselesinde bu üç tür ihfadan bahsetmiştir. Genel olarak tecvid eserlerinde dil ve dudak ihfasından bahsedilirken, harekenin ihfası ise Abdurrahman Çetin ve İsmail Karaçam'da verilmiştir.[226]

İsmail Karaçam, eserinde ihfanın tanımına yer verdikten sonra bazı esaslardan bahsetmiştir. Buna göre;

1) Tenvin ve sakin nûn ihfa olduğu zaman, izhar ile okunmayacaktır.
2) İhfada idğam olmamalıdır.
3) İhfa olunan sakin nûn şeddeli okunmamalıdır.
4) İhfada ğunne bâki kalmalıdır.[227]

Bu ifadelerden sonra ihfanın sebebinden bahsetmiştir. İhfanın sebebi, nûn harfi ile ihfa harflerinin mahreç bakımından orta durumda bulunmalarıdır. Yani bu harflerle nûn harfinin mahreç mesafeleri ne idğam edecek kadar yakın ne de izhâr edecek kadar uzaktır. Durum böyle olunca, idğam ile izhâr arasında bir hükümle okunma zarureti ortaya çıkıyor ki, bu da ihfadır. Zira ihfada, ne izharda olduğu gibi harfin zât ve sıfatını tamamen ibkâ etmek vardır ne de idğamda olduğu gibi kendinden sonraki harfe çevirmek vardır. Ancak lazımi sıfatı olan ğunneyi bâki kılmak suretiyle olur. Söylenen bu sebeplere binaen ihfa, bazen izhâra da idğamdan daha yakın olur. Burada ayrıca el-Mer'âşî'nin, İbnü'l-Cezerî'den naklen nûn harfine göre ihfa harflerinin üç mertebesine yer vermiştir:

1. Nûn'un mahrecine en yakın olanlar: (ط د ت)
2. Nûn'a çok uzak olanlar: (ق ك)
3. Orta (vasat) durumda olanlar. Bunlar da diğer ihfa harfleridir.[228]

---

[225] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 165-167.
[226] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 309.
[227] Karabaşî, *Karabaş Tecvidî*, 306-307.
[228] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 307.; Bu bilgiyi Saçaklızade Muhammed Maraşi, *Cühdü'l-Mukıll,* s. 78'den aktarmıştır.

Araştırma kapsamında incelediğimiz İsmail Karaçam, Ramazan Pakdil ve Abdurrahman Çetin birbirine yakın olarak ihfanın sebebine yer vermişlerdir. Ayrıca Muhammed Salih Tanrıbuyruğu, ihfa bahsinde Ebu Amr ed-Dânî'nin yapmış olduğu tanıma yer vermiştir: "İhfa, şeddeden soyulmuş halde idğam ile izhar arasında bir okumadır."[229]

Demirhan Ünlü, ihfa bahsinde *Karabaş Tecvidi*'ne yakın tanımını yaptıktan sonra devamında ihfanın tutulma ölçüsünü bir elif olarak ifade etmiştir. Ayrıca iki çeşit ihfadan bahsetmiştir. Bunlar:

1. İhfa-i ehas misal: كُنْ فَيَكُونُ
2. İhfa-i ea'm misal: يَنْصُرُ

İhfa harfleri tenvinden sonra gelirse ya da kelimenin nihayetinde bulunan sakin nûn'dan sonra olursa ihfa-i ehas olur. Zira yalnız vasl halinde ihfa edilir. Eğer ihfa harflerinden biri kelimenin ortasında bulunan sakin nûn'dan sonra gelirse, ihfa-i ea'm olur. Bu tür ihfa, vasl halinde de vakf halinde de ihfa yapılır.[230] *Karabaş Tecvidi*'nde bu tür bir ayrım görülmemiştir.

A. Celaleddin Karakılıç *Tecvid İlmi* adlı eserde ihfa bahsinde; "Harfe, sonradan gelen Sıfat-ı arıza'dan bir sıfattır ki lügatte, bir şeyi gizleyip setr etmeye denir" tanımına yer vermiştir. Daha sonra Arapça ıstılah tanımını verdikten sonra ihfa harflerine yer vermiştir. Ayrıca (ت د ط) harfleri tenvin ve sakin nûn'dan sonra gelirse ihfa-i kalîl, diğer harflere uğradığında ise ihfa'-i kâmil olur şeklinde bir ayrımda yapmıştır.[231] Burada yapılan ayrım *Karabaş Tecvidi*'nde bulunmamaktadır.

Sonuç olarak ihfa, Arapçadaki bazı harflerin, tenvin veya sakin nûn dan sonra gelmesiyle meydana gelen bir okuma kuralıdır. İhfâ harfleri 15 tanedir. İhfâ, izhar ile idğam arasındaki bir okuma biçimidir ve bu okumada nûn sesi, açık bir şekilde duyulmaz, hafif bir sesle okunur. Bu kural, nûn sesi ile ilgili okuma biçimlerini tanımlar ve bunu doğru bir şekilde öğrenip tatbik etmek, tecvidin önemli kurallarından biridir.

3.2.9. İzhar

İzhâr, tecvid kuralları içinde önemli bir yer tutan ve tenvin veya sakin nûn'dan sonra gelen belirli altı harfin ses karışımı olmadan açık ve net şekilde okunmasını ifade eden bir okuma kuralıdır. Bu kuralda nûn sesi, kendisinden sonra gelen izhâr harfi ile ayrı ayrı ve tam olarak telaffuz edilir; böylece harfler arasında ses kaynaşması veya gizlenme olmaz. Bu

[229] Tanrıbuyruğu, *Kur'an Tecvîdi*, 40.
[230] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 106-107.
[231] Karakılıç, *Büyük Tecvid İlmi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kaideleri*, 97.

bölümde izhâr harfleri, uygulama şekilleri ve tecvid açısından hükmü karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Harf-i izhâr altı harftir ki, bu esmâi şeriflerinin evvelki harfleridir. اَللّٰهُ, حَيٌّ, خَالِقٌ, عَدْلٌ, غَنِيٌّ هَادِيًا. Kaçan tenvin veya nûn'u sakin bu altı harften birine uğrarsa izhar olur. Misali: غَفُورٌ حَلِيمٌ, مِنْ خَوْفٍ, مَنْ اَمَنَ. Tarifi: اَلْاِظْهَارُ: هُوَ الْاِ نْفِصَالُ تَبَاعُدًا بَيْنَ الْحَرْفَيْنِ

İlaveli Tecvid Notları adlı eserdeki izhar bahsinde "Kelime itibariyle açıklama, açık okuma, açıkça belirtme anlamına gelen izhar, tenvin veya sakin nûn açıkça okunduğundan bu ismi almıştır. İki harfin arasını yani tenvin ya da sakin nûn'u izhar harfine katmadan ayrı ayrı ve açık olarak okumaktır. İzhar harflerine "huruf-ı halk" yani boğaz harfleri denir."[232] şeklinde konuya yer vermiştir.

Ramazan Pakdil kendi tecvid kitabında, izharın lügat anlamı "gizlemeksizin açığa çıkarmak, açıklamak olan izhâr, tecvid ıstılahında; iki harfin arasını net bir şekilde ayırarak okumak" olarak verilmiştir. Buna göre boğaz harfleri olarak bilinen (ا، ح، خ، ع، غ، ه) bu altı izhâr harfinden birisi, aynı veya faklı kelimede tenvin veya sakin nûn'dan sonra gelse izhâr kâidesi oluşur ve ilgili kelimedeki nûn sesi izhâr edilerek okunur. İzhâr ile okumaktan maksat; nûn sesinin bütün sıfatlarının doyurularak açıkça okunmasıdır.[233] Burada Pakdil'in yeterli bir açıklama yaptığı kanaatindeyiz. İsmail Karaçam ise "izhâr harflerinden غ ve خ İmâm Ca'fer'in ihfa ile okuması nedeniyle bunların izhâr ile okunması câizdir, diğerlerinin ise (ا، ح، خ، ع، غ، ه) izhâr ile okunması vaciptir" açıklamaları ile detaylandırma yapmıştır.[234]

Fikri Yatı izhar için "ses ayırması" ifadesini kullanmıştır. [235] Aynı tabir Münif Çelebi'nin eserinde de geçmektedir. "Bazı harflerin ses çıkış yerleri bir ya da birbirine yakın oldukları halde bu harflerin sesleri ayrı ayrı okunur. Buna ses ayırması (izhar) denir. Tutuk nûn'dan ve nûnlatan harekelerden sonra izhar harfleri gelirse nûn sesi bu harflerin sesine karıştırılmaz, ayrı ayrı okunur. Tutuk nûn'la " vav, ye" harfleri bir kelime içerisinde yan yana bulunursa bunların sesleri de birbirine karıştırılmaz, (izhar edilir) ayrı ayrı okunur."[236] Her iki müellifin de *Karabaş Tecvidî*'nden farklı tabirlerle konuyu ele aldığı görülmektedir.

[232] Pakdil vd., *İlâveli Tecvîd Ders Notları*, 37.
[233] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 168.
[234] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 295-296; Dağdağan, *Tecvid*, 49.
[235] Yatı, *Açıklamalı Tecvid*, 24.
[236] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 97-98.

Tayyar Altıkulaç, izhar bahsin de "tenvin ve sakin nûn'dan sonra boğaz harflerinden biri bulunursa izhar meydana gelir ve sakin nûn ya da tenvin, tabii bir şekilde izhar ile okunurlar. Sükûnları normalden fazla uzatılmaz" şeklinde kısa bir tanım vermiştir.[237]

Demirhan Ünlü, ihfa bahsi içerisinde izhar kaidesinin dışında kalıp izhar yapılan yerlerden bahsetmiştir. Buna göre eğer sakin nûn harfi ya veya vav harflerinden önce gelip aynı kelimede bulunursa izhar olur. Örnek: دُنْيَا - بُنْيَانٌ. Daha sonra da sakin mîm'in izharından bahsederek konuyu tamamlamıştır.[238]

Ali Kemal Belviranlı, izhar bahsini çok kısa olarak ele almıştır. Genel olarak izhar harflerini zikrederek konuyu açıklamaya çalışmıştır. Özellikle izhar harflerini Türkçe sıfatları ile zikretmesi konuya faklı bir bakış açısı getirmiştir.[239]

Muhammed Salih Tanrıbuyruğu izharı şu şekilde açıklamıştır: İzhar çeşitleri izhâr-ı lisani: sakin nûn ile boğaz harflerinden birinin gelmesiyle oluşan izhar, izhar-ı şefevi ise sakin mîm'den sonra be ve mîm den başka bir harfin gelmesiyle oluşmaktadır.[240] Bu tanım *Karabaş Tecvidî*'ne göre farklıdır.

Kadir Temir, klasik izhar tanımını yaptıktan sonra izharın yapılışından bahsetmiştir. "Nûn sesi, kendisinden sonra gelen izhar harfinin sesine karıştırmadan ayrı ayrı okunur. Ses az kesiliyorsa izhardır. Ve eğer çok kesiliyorsa sektedir. İzharın hükmü vaciptir."[241] Bu açıklamada tenvin ve sakin nûn ifadesi yerine sadece "nûn sesi" ibaresi kullanması yetersizdir.

İzahlı Tecvid Kitabı, izharı çok kısa bir şekilde ele almıştır. İzhar harflerini verdikten sonra "tenvin ve sakin nûn'dan sonra bu altı harften birisi gelirse izhar olur. Nûn sesi, kendisinden sonra gelen bu izhar harflerinin sesine karıştırılmadan ayrı olarak okunur" tanımına yer vermiştir.[242] Benzer bir durum Davut Kaya'nın eserinde de geçerlidir. Eserin hacmine göre çok kısa ele alınmıştır.[243]

Mehmet Ali Kurt, izharın hükmü bahsinde "İzhar harflerinden dördünün ح, ع, ه, ا izhar edilerek okunması hususunda kıraat imamları ittifak etmişlerdir, dolayısıyla bu harflerin izhar ile okunması vaciptir. Sadece İmam Ca'fer غ ve خ harflerini ihfa ederek okumuştur. Tabi ki Âsım Kıraati'nde bu altı harfin hepsi izhar ile okunur."[244] ifadelerine yer vermiştir.

---

[237] Altıkulaç, *Tecvîd'ul-Kur'an*, 28-29.
[238] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 106.
[239] Belviranlı, *Tecvid*, 40-42.
[240] Tanrıbuyruğu, *Kur'an Tecvîdi*, 39.
[241] Temir, *Tecvit*, 56.
[242] *İzahlı Tecvid Kiabı*, 37.
[243] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 134.
[244] Kurt, *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 50-51.

Ramazan Pakdil, izhar bahsine *Karabaş Tecvidi*'ndeki gibi bir tanım yaparak başlamıştır. Konunun devamında izharın hükmü bahsinde "ا ه ع ح harflerinde ittifak olduğundan vaciptir, ancak غ ve خ harflerinde ittifak olmadığından caizdir" ifadelerine yer vermiştir. İzharda dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

1. İzhar yaparken tenvin ve sakin nûn açık olarak okunup geçilirken, üzerinde durulmaz ve tutulmaz.

2. İzhar yaparken, tenvin ve sakin nûn ile izhar harfinin arasını fazla ayırıp, ses kesikliği yaparak sekte hatasına düşülmemelidir.

3. Tenvin ve sakin nûn'dan sonra izhar harfine geçerken sakin nûn'un sükûn sesini bozmamaya özen gösterilmelidir. Kıpırdatıp, kalkale veya harekeye çevrilmemelidir. Aksi halde sükûn ses değişikliği bozukluğu için hata (lahn) olur.[245] İzhar bahsinin devamında izharın çeşitlerine yer vererek konuyu tamamlamıştır.

Nurettin Başyiğit, izharın tanımı şu şekilde yapmıştır: "her harfte ve her sıfat-i lazime ve sıfat-ı arızada aslolan izhar ile okunmaktır. İzhar okunmaktan murad, harfin zatını ve sıfatını ibkadır. Bu sebeple izhar, ihfa ve sekte yapmadan ra rıfk ile eda edilmelidir. Bu tanım genel tecvid kitaplarına göre net bir tanım değildir. Tanımın sonunda kullanılan "rıfk"[246] ifadesi açıklanmamıştır. Ayrıca izhar ile ilgili tüm bahisleri (dudak izharı, izharı kameriyye ve izhar-ı kelime-i vahide) izhar başlığı altında ele almıştır.[247]

Debreli Abdülkerim Efendi göre izhar;

1. İzhar-ı halkıyye: tenvin veya nûn-u sakin izhar harflerinden birisine uğrarsa olur.
2. İzhar-ı Kameriyye: lâm-ı tarif kameri harflerden birisine uğrarsa olur.
3. İzhar-ı şefeviyye: mîm-i sakin mîm ve be'den başka harflere uğrarsa olur.
4. İzhar-ı lâm-ı fiiliyye: fiil lâm'ının açıkça izhar ile okunması ile olur. - جعَلْنَا - أرْسلْنَا - ذَلَّلْنَا أنْزلْنَا
5. İzhar-ı Mutlak: iki harf cezm ile okunursa ona izhar-ı mutlak denir.[248] فَلْيَعْبُدُوا beş kısımdır. Burada farklı bir sınıflama söz konusudur.

Hasan Hüseyin Varol, izhar bahsinin "bir kelime izhari" maddesinde şu açıklamalara yer vermiştir: Nûn-u sâkin ile vav yahut ya aynı kelimede bulunursa' bir kelime izharı' olur" tanımını yapmıştır. Ayrıca "sair hurufatı izhariyye" başlığı altında detaylandırma yaptığını

[245] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 165.
[246] Rıfk, ifadesi sesin kesilmesinde sekte yapmadan akıcı bir şekilde okumaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Karakılıç, *Büyük Tecvid İlmi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kaideleri*, 67.
[247] Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf*, 76-77.
[248] Debreli Abdülkerim b. İbrahim, *Mîzânü'l-Hurûf ve Şifâü'l-Ebdân*, 48-49.

görüyoruz ki bu kavram diğer harflerin izharı demektir. Normal olarak okuma işlemi sürdürülürken sakin harften diğer harfe geçerken, her harfin hakkını vererek izhar etmeye denir. Daha sonra başka bir yerde bulunmayan "Lâm-ı Aslî İzharı" ifadesine yer vermiştir. Bu da kelimeye sonradan gelmeyip aslında bulunan lâm harfine "Lâm-ı asli" denir.[249] Burada *Karabaş Tecvidi*'nde olmayan "Lâm-ı Aslî İzharı" konusuna değinmiştir.

İzhâr, Kur'an eğitiminde önemli yer tutan bir kavramdır. Burada bahsedilen izhâr, tenvin veya sakin nûn dan sonra gelen altı harften birine uğrayarak, bu harflerin sesine katılmadan ayrı ayrı okunmasını ifade eder. İzhâr, "açıkça okuma" veya "açığa çıkarma" olarak da tanımlanmıştır. İzhârın doğru bir şekilde uygulanması, harfler arasındaki seslerin karışmaması ve doğru okunması için oldukça önemlidir.

3.2.10. İklab

İklâb, tecvid ilminin önemli kurallarından biri olup, tenvin veya sakin nûn'un "be" harfine uğradığında nûn sesinin mîm sesine çevrilerek ğunne ile okunmasını ifade eder. Bu okuma şekli, harfler arasındaki mahreç yakınlığı ve ses uyumunu sağlamak amacıyla yapılır. Bu bölümde, iklâbın tanımı, uygulanışı ve farklı tecvid kaynaklarındaki yaklaşımları ele alınmaktadır.

Harf-i iklâb be (ب) dir. Kaçan tenvin veya nûn-u sakin "be" ye uğrarsa iklab olur. Misali: لَيُنْبَذَنَّ ,مِنْ بَعِدِ ,سَمِيعٌ بَصِيرٌ. Tarifi: اَلْإِقْلَابُ: هُوَ قَلْبُ النُّونِ السَّاكِنَةِ اَوِ التَّنْوِينِ مِيماً خَالِصًا وَاِخْفَاؤُهَا عِنْدَالْبَاءِ بِغُنَّةٍ. Ve dahi ğunne neye derler? Genizden gelen savte derler. Tarifi: اَلْغُنَّةُ, هِيَ صَوْتٌ يَخْرُجُ عَنِ الْخَيْشُومِ.

Bazı tecvid eserlerinde iklab bahsi çok kısa olarak ele alınmıştır. Bunlardan birisi Zeycan Aydın'ın eserinde görülmektedir. Eserde iklab harfi "be" harfidir. Her ne zaman ki tenvin ve sakin nûn'dan sonra "be" harfi gelirse iklab olur. İklab çevirmek demektir. Sakin nûn'u ya da tenvinin nûn'u mîm harfine çevirip "be" den önce mîm sesini ğunne öyle okumaktır.[250] Hilmi Yıldız da klasik iklab tarifine yer vermiştir.[251] Aynı durum Mustafa Yılmaz'da da geçerlidir. Ancak iklabın bir buçuk elif miktarı tutularak ğunne yapılarak okunduğunu zikretmiştir.[252] Osman Pamuk da iklabı kısa olarak ele almıştır. Aynı bahis içerisinde ihfa-i şefevi bahsine de değinmiştir.[253] Fazilet Neşriyat'ın *Karabaş Tecvidi* adlı eserde iklab bahsi çok kısa olarak ele alınmıştır.[254]

[249] Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi,* ? s.87
[250] Aydın, *Tecvid Kitabı*, 37.
[251] Yıldız, *Tecvid*, 21.
[252] Mustafa Yılmaz, *Uygulamalı, Tecvidli Kur'an Elifbası* (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2024), 33.
[253] Pamuk, *Sualli ve Cevaplı Tam Karabaş Tecvidi*, 15.
[254] *Karabaş Tecvidi*, 26.

Munif Çelebi'nin eserinde yer verdiği iklab tanımı da aynı şekilde kısa ve yetersizdir: Bu tarifte "Aşağıdaki misallerde görüldüğü üzere tutuk nûn ya da nûn latan harekelerden sonra be harfi gelirse bu nûn sesi adeta mîm sesi gibi çıkarılır. Buna iklab denir" ifadelerine yer vermiştir. Burada mîm sesi gibi çıkarılır demesi, aslında mîm'e çevrilmeyip benzer bir ses çıkarılıyormuş gibi algılanmaktadır.[255]

Tayyar Altıkulaç ise iklab bahsini kısaca ele alanlar arasındadır. Eserde "İklab lügatte' çevirmek',' bir halden başka bir hale döndürmek' gibi anlamlara gelir. Tecvid de ise sakin nûn ve tenvine ait özel bir okunuşun adıdır. Sakin nûn veya tenvin den sonra' be' harfi bulunursa iklab meydana gelir ve sakin nûn halis mîm'e çevrilerek okunur. Mîm'in ğunne si biraz akıtılır (dudakları bastırmadan hafif tutma yapılır)." tanımlarına yer verilmiştir.[256]

Ali Kemal Belviranlı'nın, iklab bahsinde *Karabaş Tecvidi*'nde olmayan "tutarlı nûn" ve "nunlatan harekeler" ibarelerine yer verdiği görülmektedir. Daha önce zikrettiğimiz üzere bu ifadeler herkes tarafından anlaşılmamaktadır. Ayrıca konu içerisinde "dudak ihfası" üzerinden bir açıklama yapılmıştır. Bu da kafa karışıklığına neden olmaktadır. Ancak bu durum bahsin sonunda verilen "dudak ihfasında mîm harfinin kendisi mevcut, iklab'da ise kendisi değil, sesi var" açıklaması ile giderilmeye çalışılmıştır.[257]

Demirhan Ünlü'nün, iklab bahsinde "lügat manasında "çevirmek" yerine "değiştirmek" anlamını kullandığı görülmektedir. Istılah olarak bir harfin diğer bir harfin yerine getirilip ğunne ile beraber hıfzı anlamına gelmektedir. Ya da tenvin veya sakin nûn'u tam bir mîm'e kalbetmek ve bu esnada dudakları birleştirerek mîm'i ğunne ile okumaktır."[258] Buraya kadar ki tanımda iklabı farklı bir bakış açısıyla tarif ettiğini görüyoruz. Devamında klasik iklab tarifini yapmıştır.

Kadir Temir, klasik iklab tarifinden sonra "İklabın zaman ölçüsü, tertile göre bir buçuk, tedvire göre bir, hadre göre yarım elif miktarı kadar beklemektir. Hükmü vaciptir." ifadelerine yer vermiştir.[259] Burada müellifin miktarlara yarım elif şeklinde yer vermesi Karabaş Tecvidi ve diğer bir çok kaynakta olmadığından konunun anlaşılmasında kafa karışıklığına neden olduğunu düşünmekteyiz.

Abdurrahman Çetin, eserinin iklab bahsinde iklabı yapmanın sebebini şöyle ele almıştır: "İklab yapmanın sebebi: Sakin nûn ve tenvin ile, be'nın mahreçleri birbirine uzaktır. Bir başka

[255] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 102.
[256] Altıkulaç, *Tecvîd'ul-Kur'an*, 29.
[257] Belviranlı, *Tecvid*, 46.
[258] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 107.
[259] Temir, *Tecvit*, 57.

deyişle, okuyuşa kolaylık verdiği için iklab yapılır. Çünkü sakin nûn'a be'nın iki mahreci yerine sakin nûn ve tenvin mîm'e çevrildiğinde mîm ile be de aynı mahreçten olduğu için, mahreç bire inmiş olmaktadır."[260] İklabın hükmü meselesinde ise hükmü vaciptir." Bununla beraber "İklabın müddeti (yani yapılırken tutulma süresi) ise bir buçuk elif miktarı olup, bir elif ten fazla iki elif ten az" ifadelerine de yer verilmiştir.[261]

Nihat Temel, iklabın "bir şeyi geri çevirmek, dışını içine çevirmek" anlamlarına geldiğini ifade etmiştir ve el-Cürcani'nin (ö. 816/1413) "mâlülü illet, illeti mâlül yapmaktır" tanımına yer vermiştir. Daha sonra "tecvid ilminde iklab, sakin nûn'u ya da tenvin'i halis bir mîm'e çevirmek ve onu be'den önce ğunne ile ihfa etmektir" şeklindeki tanımı görmekteyiz.[262]

Nurettin Başyiğit, iklabın Arapça ve Türkçe tariflerini yaptıktan sonra iklabın hükmü vaciptir. İklabın mertebesi iki hareke bir elif miktarıdır. *Karabaş Tecvidi*'nden farklı olarak iklabın sebebi sakin nûn mahrecinin uzak olması nedeniyle idğam yapılamaması, mîm ile be'nın aralarında mahreç ve sıfat bakımından birbirine yakın olması bakımından okuyuşta kolaylık sağlanması şeklinde ifade etmiştir.[263]

Genel olarak bakıldığında incelenen eserlerde iklab bahsi *Karabaş Tecvidî*'ne yakın tanımlamalar yapılmıştır. Eserlerin birçoğunda iklabın sözlük anlamının "çevirmek" şeklinde kullanıldığı, bunun da tenvin, veya sakin nûn'un mîm'e çevrildiği ifade edilmiştir. Ayrıca eserlerde iklabın tutma ölçüsü konusunda farklılıklar olduğuna müşahede edilmiştir.

3.2.11. İdğâm-ı Meal Ğunne

İdğâm-ı meal ğunne, tenvin veya sakin nûn'dan sonra gelen dört harfin (و, ن, م, ي) genizden gelen ğunne sesiyle şedde yapılarak birleşmesiyle gerçekleşen tecvid kuralıdır. Kaynaklarda idğâmın çeşitleri, hükmü ve uygulanış süreleri konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, temel prensiplerde genel bir mutabakat mevcuttur. Bu bölümde, idğâm-ı meal ğunne kavramı ve uygulama detayları farklı tecvid kaynakları ışığında ele alınmıştır.

İdğam-ı meal ğunne dört harftir. (يَمْنُو) harfleridir. Kaçan tenvin veya nûn-u sakin bu dört harften birine uğrarsa idğâm-ı meal ğunne olur. Misali, وَمَنْ يَعْمَلْ, فَضْلًا مِنَ اللهِ, خَيْرًا يَرَهُ gibi. Amma nûn-u sakin ile vav yahut ye bir kelimede vaki olsa ol zaman izhar olur. Misali, بُنْيَانٌ, قِنْوَانٌ, صِنْوَانٌ, اَلدُّنْيَا gibi.

[260] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 178.
[261] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 179.
[262] Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 90.
[263] Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf*, 81.

İsmail Karaçam, idğam-ı meal ğunne bahsine genişçe yer verdikten sonra meal ğunne'nin iki kısma ayrıldığı ifadelerine yer vermiştir. Bunlardan biri ğunneli tam İdğam-ı meal ğunne ve diğeri ğunneli nâkıs idğamdır. Ğunneli tam idğam sakin nûn veya tenvin den sonra mîm ya da nûn harflerinden birisi gelirse olur. Tam idğam olması hasebiyle, yapılan idğamda müdğam olan birinci harften hiç eser kalmayacağı için, müdğamün fih olan ikinci harf şeddeli olarak okunur. Ğunneli nâkıs idğam ise, tenvin ve sakin nûn dan sonra vav ya da ya harflerinden biri gelirse, ğunneli nâkıs idğam olur. Yalnız bu idğamın olabilmesi için sâkin nûn ile vav ya da ya'nın ayrı ayrı kelimelerde bulunması lazımdır.[264] Bu ayrım *Karabaş Tecvidi*'nde bulunmamaktadır.

Münif Çelebi, idğam konusunu "İdğam (ses karışması)" şeklinde tek bir başlık altında ele almıştır. Genel bir idğam tanımı yapmıştır: "Kur'ân-ı Kerîm'de ses çıkış yerleri birbirine yakın veya birbirinin aynı olan iki harf yanyana gelirse bu harflerin sesleri bazen birbirine karıştırılarak okunur. Buna idğam (ses karışması) denir."[265] İdğam çeşitlerini ğunneli idğam ve ğunne siz idğam olarak zikretmiştir. İdğam çeşitlerinden bahsederken Misali vermeden Arapça idğam harflerinin Türkçe sıfatlarını kullanmıştır. Aynı bahis içerisinde "biri tutuk biri harekeli aynı iki harf yan yana gelirse' misilli idğam' yapılır" ifadesine yer vermiştir.[266]

Mehmet Ali Kurt, İdğam-ı meal ğunne bahsinden önce idğam meselesine değinmiştir. Eserde "tenvin ve sakin nûn dan sonra şu altı harf يَرْمَلُونَ gelirse idğam olur."[267] ifadesine yer vermiştir. Burada altı harfi karışık bir şekilde zikretmesi kafa karıştırıcı bir bilgi gibi durmaktadır. Bu bilgiden sonra bu harflerden meydana gelen idğam bölümlerine yer vermiştir.[268]

İdğam-ı meal ğunne bahsinde doğrudan hükmü meselesine giriş yapmıştır. "Kıraat imamlarından Hamza'nın ravisi Halef hariç bütün imamlar bu harfleri ğunne ile okumuşlardır. Halef vav ve ya' yı ğunne siz idğam etmiştir. Bu münasebetle mîm ve nûn'un ğunneli okunması vacib, vav ve ya nın ğunne lif okunması ise caizdir. Mîm ve nûn tam idğam, vav ve ya nakıs idğam ile okunur. Sakin nûn, vav ve ya ile aynı kelimede bulunduğunda kıraat imamları bu kelimeleri izhar ile okumuşlardır."[269] Burada Mehmet Ali Kurt'un farklı kıraat imamlarının görüşlerine yer vermesi, Kur'an eğitimine yeni başlayan kimseler için kafa karışıklığına neden olacağı kanaatindeyiz.

[264] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 298-299; Temir, *Tecvit*, 58.
[265] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 96.
[266] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 96.
[267] Kurt, *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 51.
[268] Kurt, *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 51.
[269] Kurt, *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 51-52.

Müellif, izhar-ı kelime-i vahide bahsini de İdğam-ı meal ğunne bahsi içerisinde ele almıştır. Bunun sebebi olarak اَلدُّنْيَا – صِنْوانٌ - قِنْوَانٌ - بُنْيَانٌ bu kelimelerde şeddeli okumaya sebebiyet vermemek ve başka bir kelimeye benzeyişi önlemek, dolayısıyla kelimenin yapısını korumak gayesi ile idğam edilmeyip izhar edilmiştir. Bazı surelerin başlarında bulunan hurûf-u mukataalar ile onu takip eden vav ların okunuş şekilleri: يس وَالْقُرْانِي - ن وَالْقَلَم. Bu iki yer Âsım Kıraatında hem izhar ile hem de idğam ile okunur. İdğam ile okunduğunda iki vecih caizdir.[270]

Tayyar Altıkulaç eserinde, İdğam-ı meal ğunne bahsini kısa ve açıklayıcı olarak ele almıştır. Daha sonra doğrudan İdğam-ı meal ğunne harflerini vermek yerine "يَرْمِلُون harflerinden لر dışında kalan يَمنُو harfler geldiğinde İdğam-ı meal ğunne olur" diyerek konuyu farklı bir şekilde açıklamıştır.[271]

Ali Kemal Belviranlı, İdğam-ı meal ğunne bahsini karmaşık bir şekilde ortaya koymuştur ve tanım ile harflerin bahsedildiği cümleler birbirine girmiştir. "İdğam meal ğunne: genizde ses karışımı (nunlatan harekeler) yani; iki üstün, iki esre, iki ötreden yahut da tutarlı nûn dan sonra" dedikten sonra "yemnu: يَمنُو kelimesindeki (ye, mîm, nûn, vav)" harflerinden biri gelirse: İdğam-ı meal ğunne olur. Yani bu 4 harfin sesi, genizde (nun) sesiyle karıştırılarak çıkarılır" şeklinde aktarılmıştır. [272]

Ramazan Yıldız'ın *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidi* adlı eserinde, İdğam-ı meal ğunne klasik bir şekilde tanımlandıktan sonra, genişçe bir şekilde ele alınıp idğam meselesi farklı şekilde işlenmiştir. Buna göre: İdğam, cinsiyet ve kurbiyet alâkalarından biri ile iki harften birinciyi idhâl (girdirmek)dir. İdğam-ı meal ğunne nâkıs (yarım) idğamdır. Müdğam, hem ağızdan hem burundan ortaklaşa gelir. Bütün idğamlar, ihfanın hükmü gibi bir buçuk harf kadar genizden ses getirilerek çıkartılabilir. İdğam meal ğunnenin ölçüsü, tertile göre bir buçuk (üç hareke kadar), tedvire göre bir (iki hareke kadar), hadre göre yarım elif miktarı (bir hareke kadar) olmalıdır.

İdğam meal ğunne: Tenvin veya sakin nûn'dan sonra و ن م (ي)'dört harfinden birine, şedde getirerek birleştirmekle (içine girdirmekle) genizden ses getirmektir. "Nûn -u sakin" vav ile ya' ya uğradığında idğam-ı meal ğunne olması için "nûn -ı sakin" ile vav ya da ya' nın ayrı kelimelerde bulunması şarttır. Eğer bir kelimede bulunurlarsa izhar olur, صِنْوانٌ – اَلدُّنْيَا gibi. "İdğam-ı meal ğunne olan bazı kelimeler, tenvin veya nûn-u sakin mîm ile nûn'a uğradıklarında

[270] Kurt, *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 52.
[271] Altıkulaç, *Tecvîd'ul-Kur'an*, 30.
[272] Belviranlı, *Tecvid*, 35.

kâmil vav ile ya' ya uğradıklarında, gayr-ı kâmil olduğu için Kur'ân-ı Kerîm'de مِنْ مَا ve مِمَا lafızlarını alimler عَنْ مَا ve عَمَّا şeklinde yazarlar" şeklinde etraflıca bir tanım yapılmıştır.[273]

Kadir Temir'e göre İdğam-ı meal ğunne yapılırken, tenvin veya sakin nûn önce ى م ن و harflerinden birisi haline getirilir. Sonra genizden gelen bir sesle birbirine idğam edilir. tenvin ve sakin nûn'dan sonra م-ن harfleri gelirse "idğam-ı tam" denir. Ayrıca eserinin İdğam-ı meal ğunne bahsinde ölçü meselesinde, idğam meal ğunnenin hükmüne vacip denmiştir. Tertile göre bir buçuk, tedvire göre bir, hadre göre yarım elif miktarıdır.[274] Eserinde konuları soru ve cevap şeklinde tertipleyip o şekilde açıklamalar yapmıştır. Burada da *Karabaş Tecvidi*'ndeki tanımı farklı bir üslupla anlatmıştır.

Ömer Kara, idğâmın taksiminde şöyle bir farklılık ortaya koymuştur: Hareke-sükûn açısından idğam çeşitlerini idğam-ı kebir ve idğam-ı sağir olarak iki kısma ayırmıştır. Harfin bütünüyle bütünleşip bütünleşmemesini tam idğam ve nâkıs idğam olarak iki kısma ayırmıştır. İdğam edilen harflerin mahreç ve sıfatları açısından şeklinde üç kısma ayırarak konuyu farklı bir şekilde detaylandırarak aktarmıştır.[275]

Bu bölümde incelenen eserler konuyu *Karabaş Tecvidî*'ne benzer bir şekilde ele aldıkları görülmüştür. İdğâm-ı meal ğunne, sakin nûn veya tenvinin ardından idğam harflerinin gelmesiyle gerçekleşen bir tecvid kuralıdır. Bu kural, harflerin sesleriyle birlikte bir arada okunmasını sağlar. Kaynaklarda, bu kuralın çeşitli yönleri farklı şekillerde ele alınmış olup, bazıları uygulamanın detaylarına fazla girmemiştir. Bazı eserlerde ise idğâmın türleri ve kuralın uygulanma süresi hakkında daha kapsamlı bilgiler verilmiştir. Konu ile ilgili bazı eserlerde kıraat imamlarından ince detaylar vererek farklılıklar ortaya koymuşlardır.

3.2.12. İdğam-ı Bilâ Ğunne

İdğâm-ı bilâ ğunne harfleri iki harftir ki, lam ve ra harfleridir. Kaçan tenvin veya nûn-u sakin bu iki harften birine uğrarsa idğâm-ı bile ğunne olur. Misali: غَفُورٌ رَحِيمٌ, هُدًى لِلْمُتَّقِينَ مِنْ رَبِّهِمْ gibi. Konuyla ilgili yapılan çalışmaları ele aldığımızda telif edilen eserlerde genel olarak bir mutabakat olmakla birlikte şu şekilde farklı tanımları müşahede etmekteyiz.

Münif Çelebi, idğam-ı bilâ ğunne nin tanımında nûnlatan hareke veya tutuk nûn' dan sonra lâm, ra harfleri gelirse ses karışması genizden yapılmaz, nûn'un sesi pek zaif, lâm ve yarı sesi aşikâr çıkar, idğam ğunne siz olur şeklinde açıklamıştır.[276]

[273] Yıldız, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidî*, 34-35.
[274] Temir, *Tecvit*, 59.
[275] Kara, *Tecvid Kur'an Okuma Kaideleri*, 114.
[276] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 96.

Ramazan Pakdil, idğam-ı bila ğunne bahsinde farklı olarak bila ğunne sekte ile çakışırsa sekte okunur. İdğam-ı bila ğunne terk edilir, ifadelerine yer vermiştir.[277] Araştırma kapsamında ele aldığımız eserler idğam-ı bilâ ğunne bahsinde aynı açıklamalara yer vermiştir. Aralarında hata ya da farklılıklar bulunmamaktadır.

3.2.13. İdğam-ı Misleyn

İdğâm-ı misleyn, tecvid ilminin önemli konularından biri olup aynı mahreç ve sıfata sahip iki harfin art arda gelmesiyle oluşur. Bu tür idğâmda, birinci harf sakin, ikinci harf ise harekeli olduğunda birincisi ikincisine katılarak şedde ile okunur. Özellikle nûn ve mîm harfleriyle birlikte meal ğunne hâli ortaya çıkar. Bu konu, eserlerde farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve çeşitli örneklerle açıklanmıştır.

Karabaş Tecvidi'nden başlayarak ele alacak olursak: İdğâm-ı misleyn şol harftir ki, sakin olup yine kendi misline uğrarsa idğâm-ı misleyn olur. Misali: فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ, اَنِ اضْرِبْ بَعَصَاكَ, آوَوْا وَ نَصَرُوا gibi. Tarifi: اِدْغَامِ مِثْلَيْنْ : مَااتَّحَدَا مَخْرَجًا وَصِفَةً. Amma nûn-u sakin nûn a uğrarsa hem idğam-ı misleyn ve hem de idğam-ı meal ğunne olur. Misali: مِنْ نَارٍ, وَمَنْ نُعَمِّرْ ہُ gibi. Mîm'i sakin' in üç hali vardır: Mîm-i sakin mîm'e uğrarsa idğam-ı misleyn meal ğunne olur. Misali: عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ, اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ mîm-i sakin' be'ya uğrarsa ihfa olur. Misali: اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ, تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ mîm'i sakin mîm ile' be'nin gayrı huruf'a uğrarsa izhar olur. Misali: هُمْ فِيهِ, لَكُمْ دِينُكُمْ gibi.

Bu minvalde çalıştığımız eserleri ele alacak olursak, Ali Kemal Belviranlı idğam-ı misleyn için misilli ses karışması ifadesini kullanmıştır.[278] Münif Çelebi ise, biri tutuk, biri harekeli aynı iki harf yan yana gelirse misilli idğam yapılır, bu idğam harfleri şeddeliymiş gibi okunur. Bu harfler mîm , nûn ise idğam ğunneli olur, şeklinde detaylandırmıştır.[279]

Ramazan Yıldız, idğam-ı misleyn bahsini *Karabaş Tecvidî*'ne benzer şekilde ele almış ve sakin olan bir harf yine kendi gibi mahreç veya sıfatları aynı olan bir harfe uğradığında idğam-ı misleyn olur. Ancak nûn-u sakin, nûn'a uğradığında hem idğam-ı misleyn hem de idğam-ı meal ğunne olur. "mîm-i sâkine'nin ise üç hali vardır:

1. Mîm-i Sakine, mîm'e uğradığında idğam-ı misleyn olur.
2. Mîm-i Sakine be'y uğradığında ihfa olur.
3. Mîm-i sakine mîm ve be'den başka bir harfe uğrarsa izhar olur.

Ramazan Yıldız eserinde:

[277] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 183.
[278] Belviranlı, *Tecvid*, 38.
[279] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 97.

1. İdğam-ı misleyn; zatları ve sıfatları bir olan iki harften birincisi, ikincisine idğam edilir.

2. İdğam-ı misleyn meal ğunne: yani genizden gelen sesle beraber sâkin mîm'i "Müteharrik (harekeli) mîm" de idğam yapıp şedde ile okumaktır. Üzerinde fazla durulur.

3. Şefevî ihfa (dudak ihfası): be'ya uğrayan mîm'in sükûnu (ğunnesi) normal sükûnlardan yarım veya bir misli fazla uzatılıp dudak üzerinde tutulur.

4. Şefevi izhar (dudak izharı) olur. Sakin mîm dudaktan açığa çıkarılır. Normal sükûnlardan yarım veya bir misli fazla uzatılmasıdır" diye detaylı bir şekilde açıklamalara yer vermiştir.[280]

Kadir Temir, idğam-ı misleynin kısımları bahsinde sâkin nûn ile sâkin mîm harfleri kendi misline uğradıklarında: "idğam-ı misleyn meal ğunne" olur. Tüm şeddeli mîm'ler ve nûn'lar da bu kısma dahildir. اَنَّ -اِنَّ müstesna bunlar harftir hiçbir tecvid olmaz.[281] Burada tecvid olmaz ifadesi meseleyi yarım bırakmıştır. اَنَّ -اِنَّ meselesinde idğam meselesini kabul etmediklerinden değil, kelime üzerine şedde konulduğundan ve genellikle idğam-ı misleynde şeddesiz örnekler verildiğinden bu tür örnekler verilmemiştir. اَنَّ -اِنَّ de birinci nûn ikinci nûn'a katıldığında idğamlı okunur.[282]

Davut Kaya ise bu konuda اَنَّ اِنَّ şeddeli olan örneklere idğam-ı misleyn demek yerine şeddelenmiş harf demek daha doğrudur, görüşüne sahiptir.[283] Sonuç itibari ile Kadir Temir'in "hiçbir tecvid olmaz" ifadesi hatalıdır. Abdurrahman Çetin, اَنَّ -اِنَّ konusunda teşdid meal ğunne veya teşdid bila ğunne gibi ifadelerin kullanılmasının doğru olmadığını savunurken,[284] Ramazan Pakdil ise bu ifadelere yer vermiş ve bunların kullanılabileceğini söylemiştir.[285]

Demirhan Ünlü, idğam-ı misleyn konusuna girmeden önce büyük idğam ve küçük idğam şeklinde bir ayrım yapmıştır. Burada büyük idğam; idğam edilecek harflerin her ikisinin de harekeli olduğu yerlerdir. Bu harfler ister aynı kelimede رَبُّ جَنَّةُ isterse de farklı kelimede سَيَقُولُ لَكَ olsun ya da mahreç ve sıfatlara aynı iki harf olsun بَيَّتَ طَا ءفَةٌ ve yahut خَلَقَكُمْ gibi mahreç ve sıfatta yakınlığı olan iki harf olsun müsavidir. Bunlara büyük idğam denir. Sebebi de idğam edilecek harflerin her ikisinin harekeli olduğu yerler, birincisinin sakin ikincisinin harekeli bulunduğu yerlere nazaran Kur'an'da çok fazla bulunmasındandır.[286] Bu farklılığın kıraat imamlarından kaynaklandığından bahsetmemesi meselenin anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

[280] Yıldız, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidî*, 37-38.
[281] Temir, *Tecvit*, 63.
[282] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 238-239.
[283] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 163.
[284] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 238.
[285] Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 183-189.
[286] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 112-113.

Osman Pamuk bu hususa eserinde yer verirken büyük ve küçük idğam ayrımını Ebu Ömer ve Basriye dayandırmaktadır.[287]

Hilmi Yıldız, idğam-ı misleyn bahsinde sakin mîm'in hallerinden izhar-ı şefevi bahsinde عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينْ "İzharı meşhurî" ifadesini kullanmıştır.[288] Buraya kadar incelemiş olduğumuz eserlere göre idğam-ı misleyn bahsi kısa ve birtakım farklılıklarla ele alındığı görülmektedir. Burada dikkat çeken husus, *Karabaş Tecvidi*'nde yer verilmeyen büyük ve küçük idğam bahsidir.

İdğâm-ı misleyn konusu, tecvid ilminin hem teorik hem de uygulamalı yönünü yansıtan bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Karabaş Tecvidi ve son dönem tecvid eserleri arasında yapılan karşılaştırmalar, meselenin açıklanış biçimlerinde farklılıklar olduğunu göstermiştir. Bazı eserlerde büyük ve küçük idğâm ayrımı yapılırken, bazılarında özellikle mîm ve nûn harfleri üzerinden meal ğunne'ye vurgu yapılmıştır.

3.2.14. İdğam-ı Mütecâniseyn

İdğam-ı Mütecaniseyn, tecvid ilminin önemli alt başlıklarından biri olarak, mahreçleri aynı fakat sıfatları farklı olan iki harfin birleşmesiyle oluşan bir ses hadisesini ifade eder. Bu konu, Kur'an tilavetinde doğru telaffuzu sağlamak açısından büyük bir ehemmiyet taşır. Klâsik tecvid kitaplarında genellikle temel tanımıyla yer alan bu konu, son dönemde telif edilen bir kısım kaynaklarda farklı örnekler, açıklamalar ve kıraat farklarıyla detaylı şekilde ele alınmıştır.

Kaçan mahreçleri bir olup sıfatları başka olan harfler birbirine uğrarsa idğâm-ı mütecaniseyn olur. Amma bunun harfleri üç mahreçtedir. Tı (ط), dal (د), te (ت) mahrecidir. Misali: لَئِنْ بَسَطْتَ, وَقَالَتْ طَائِفَةٌ, اَثْقَلَتْ دَعَوُاالله, مَاعَبَدْتُمْ gibi. Ve biri zı (ظ), zel (ذ), se (ث) (peltek) mahrecidir. Misali: اِذْظَلَمُوْا, يَلْهَثْ ذَلِكَ gibi. Ve biri be (ب) mîm (م) mahrecidir. Misali: يَابُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا gibi. Tarifi: مَااتَّحَدَا مَخْرَجًا وَاخْتَلَفَا صِفَةً

Ahmet Okutan, idğam-ı mütecaniseyn meselesini çok kısa bir şekilde ele almıştır. Mahreçleri aynı, sıfatları farklı olan iki harften birincisi sakin, ikincisi harekeli olarak yan yana gelirse idğam-ı mütecaniseyn olur.[289] şeklinde açıklamıştır.

Münif Çelebi, ses çıkış yerleri bir, sesleri farklı olan biri tutuk biri harekeli iki harf yan yana gelirse bu harf sesleri birbirine katılırlar. Buna "cinsli" idğam denir. Sesleri birbirine

[287] Pamuk, *Sualli ve Cevaplı Tam Karabaş Tecvidi*, 20.
[288] Yıldız, *Tecvid*, 25.
[289] Okutan, *Özet Olarak Tecvid*, 33.

karşılaşılabilen harfler te, dal tı ve se, zel, zı ve be, mîm harfleridir,[290] şeklinde farklı bir tanımla konuyu anlatmıştır.

Kadir Temir, idğam-ı mütecaniseyn bahsinde bazı açıklamalara yer vermiştir. Buna göre;

1) Be harfi mîm harfinde idğam edilip mîm harfi şeddeli gibi okunduğunda "idğam-ı mütecaniseyn" olur.

2) Diğer harflerin birbirine idğamları ğunne siz olduğu için **"**idğam-ı mütecaniseyn bila ğunne**"** olur ifadelerine yer vermiştir.

3) Tı ve zı harfleri kalın harfler oldukları için ince harflerde tamamen idğam edilmezler. Bunun için tı ve zı harfleri kendinden sonraki ince harfte kaybolmayıp sesinin biraz duyulmasından dolayı "idğam-ı nakıs" olur.[291]

Bu açıklamadaki idğam-ı mütecaniseyn bila ğunne meselesi başka hiçbir tecvid kitabında rastlanılmamıştır. Ayrıca idğam-ı mütecaniseyn'in hükmü vaciptir. Ölçüsü ğunneli ise "idğam-ı meal ğunne" gibidir. Ğunnesiz ise "idğam bila ğunne" gibidir.[292] Bu tür tanımlamalar *Karabaş Tecvidi*'nde yoktur. Ramazan Pakdil aynı meseleyi يَابُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا ifadesini ğunneli okunur diyerek geçmiştir. Ayriyeten meal ğunne gibi ifadeler kullanmamıştır.[293]

İzahlı Tecvid Kitabı, adlı eserde idğam-ı mütecaniseyni her ne zaman ki mahreçleri yani çıkış yerleri aynı, sıfatları başka olan harfler, birincisi cezimli, ikincisi harekeli olarak gelirse, idğam mütecaniseyn olur. Birinci harf okunmaz, ikincisi şeddeli gibi okunur. Ancak tı (ط)harfi cezimli te (ت)harfi harekeli olarak gelirse mütecaniseyn olmaz, ifadelerine yer vermiştir.[294]

Demirhan Ünlü, klasik mütecaniseyn mahreçlerini verdikten sonra diğer kıraat imamlarının görüşlerine de yer vermiştir. Burada dikkat çeken ise ث ve ذ mahreci bahsinde يَلْهَثْ ذالِكَ lafzını bazı kıraat imamları ذّالِكَ يَلْهَ idğam ile okumuşlardır. Hafs yolu ile gelen rivayetlere göre Âsım kıraatında bu konuda ihtilaf bulunmaktadır. Rivayetler hem idğam hem de izhar yaptığını göstermektedir.[295] İdğam-ı mütecaniseynde idğam yapmak vaciptir. Çünkü bütün kıraat imamları idğam yapmıştır. Ancak bahsi geçen yerde ve يَابُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا muhtelefun fihtir. Onun içinde ikisinde iki vecih caizdir. Yani idğam yapanlara göre idğamlı okumak: idğam

[290] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 97.
[291] Temir, *Tecvit*, 63.
[292] Temir, *Tecvit*, 64.
[293] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 191.
[294] *İzahlı Tecvid Kiabı*, 49.
[295] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 118.

yapmayanlara göre de idğamsız okumak caizdir.[296] Bu tür bilgilere diğer tecvid kitaplarında genellikle yer verilmemiştir.[297]

Fatma Kahya, *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı* adlı eserde tecvid konularını genel olarak kısa olarak ele almıştır. Konuların tanımlarını yaptıktan sonra bolca tablolar vererek konuyu açıklamıştır. İdğam-ı mütecaniseyn bahsinde de "mahreçleri aynı sıfatları ayrı olan harflerin birbirine idğam edilmesi" tanımını yaptıktan sonra renkli tablolarla mütecaniseyn harfleri ve örnekleri vermiştir. Daha sonra da klasik idğam-ı mütecaniseyn'de tam ve nakıs idğam meselesini açıklamıştır.[298]

Şekil 16: Fatma Kahya, *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı* Tam ve Nakıs İdğam Şekli

Yusuf Tavaslı, idğam-ı mütecaniseyn bahsinde diğer tecvid kaidelerinde de olduğu gibi sual ve cevap şeklinde kısa açıklamalarda bulunmuştur. Birinci sualde ne demek olduğunu sormuş, cevap olarak "mahreçleri bir, sıfatları ayrı olan iki harfin idğam'ı" demektir. Şeklinde cevaplamıştır. İkinci sual de ise ne zaman olur sorusuna cevaben "mahreçleri bir sıfatları ayrı olan iki harf yan yana geldiği zaman, sâkin olan birinci ikinci harfte idğam edilip şeddeli okunduğu vakit olur" şeklinde cevap vermiştir. Üçüncü soruda ise mahreçler kaç tanedir sorusuna cevaben üç mahreçtir. Birincisi; tı, dâl, te, ikincisi; zı, zel, se, üçüncüsü; be ve mîm'dir şeklinde açıklamıştır.[299]

[296] Debreli Abdülkerim b. İbrahim, *Mîzânü'l-Hurûf ve Şifâü'l-Ebdân*, 53-54.
[297] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 287; Altıkulaç, *Tecvîd'ul-Kur'an*, 25; Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 138; Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf*, 84-85; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 242-243.
[298] Kahya, *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı*, 86-87.
[299] Yusuf Tavaslı, *Sualli-Cevaplı Karabaş Tecvidi* (İstanbul: Tavaslı Yayıncılık, ts.), 28.

İdğam-ı mütecaniseyn meselesi farklı tecvid kitaplarında temel olarak üzerinde ittifak olmasıyla birlikte, detaylar ve örnekler bakımından farklılıklar göstermektedir. Özellikle "meal ğunne-bila ğunne" ayrımları, kıraat farklılıkları ve bazı özel örneklerde vecihlerin caiz oluşu gibi meseleler her kaynakta yer almamaktadır. Bu farklılıklar hem kıraat rivayetleri hem de usul anlayışlarındaki çeşitliliği ortaya koymaktadır.

3.2.15. İdğam-ı Mütekâribeyn

İdğam-ı Mütekâribeyn, mahreç veya sıfat bakımından birbirine yakın iki harfin yan yana gelmesiyle meydana gelen bir idğam türüdür. Klasik tecvid kaynaklarında sınırlı örneklerle açıklanan bu konu, bazı müellifler tarafından daha geniş kapsamlı yorumlara tâbi tutulmuştur. Farklı eserlerdeki yaklaşım farklılıkları, kavramın yorumlanış biçimlerini karşılaştırmalı olarak inceleme imkânı sunmaktadır.

Kaçan mahrecinde veya sıfatında yakınlığı olan harfler birbirine uğrarsa idğâm-ı mütekâribeyn olur. Amma bunun harfleri iki mahreçlidir. Biri lam, ra mahrecidir. Misali: قُلْ رَبِّ, بَل رَفَعَهُ اللهُ gibi. Ve biri kaf, kef mahrecidir. Misali: اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ gibi. Tarifi : مَاتَقَارَباَ مَخْرَجًا اَوْصِفَةً

Ahmet Okutan, İdğam-ı mütekarıbeyn bahsini çok kısa olarak ele almıştır. Mahreç veya sıfat bakımından yakınlığı bulunan harfeler arasında meydana gelen idğama idğam-ı mütakarıbeyn denir, şeklinde tanımlamıştır.[300]

Münif Çelebi, ses çıkış yerleri birbirine yakın olan harfler yan yana gelirse' yakınlı' idğam olur. Bu harfler lâm, ra ve kâf, kef olup sesleri birbirine karıştırarak okunur, açıklamalarına yer vermiştir.[301] *İzahlı Tecvid Kitabı* adlı eserde idğam-ı mütekarıbeyn, her ne zaman ki mahrecinde yahut sıfatında birbirinin benzeri olan iki harften biri cezimli, ikincisi harekeli olarak gelirse idğam-ı mütekarıbeyn olur. Ancak ق harfi ك harfinden evvel, ل harfi ر harfinden önce gelmesi şarttır. Aksi halde mütekaribeyn olmaz. رَبَّنَا اغْفِرْ لِي [302] Ayrıca eserde İdğam-ı mütekaribeyn bahsini oldukça kısa almıştır.[303]

Demirhan Ünlü, konuya kısa ve öz sayılabilecek şekilde eserinde yer vermiş ve tam idğam ve nâkıs idğam şeklinde bir ayrım yapmıştır. Tam idğam وَدَّتْ طَّائِفَةٌ مِنْ أَحَطْتُ, nâkıs idğam örneklerini vermiştir.[304] Tayyar Altıkulaç, (ق, ك, ل,ر) mütekaribeyn harfleri dışında idğam-ı meal ğunne ve idğam-ı bila ğunne, idğam-ı şemsiye'yi de idğam-ı mütekaribeyn olarak görüp

[300] Okutan, *Özet Olarak Tecvid*, 33.
[301] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 97.
[302] Aydın, *Tecvid Kitabı*, 50.
[303] Aydın, *Tecvid Kitabı*, 42.
[304] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 120-122.

değerlendirmiştir. Bu tür bir bilgi farklı diğer kitaplarda yer almamış ve herhangi bir yerde rastlanmamıştır.[305]

Sonuç olarak mahreç veya sıfat bakımından birbirine yakın olan iki harfin, biri cezimli diğeri harekeli olarak yan yana gelmesi durumunda yapılan idğam türüdür. Genelde kısa açıklamalarla geçilmiş, örnekler verilmiştir. Tayyar Altıkulaç, bu başlık altında diğer idğam türlerini de değerlendirmiştir (bilâ ğunne, meal ğunne, şemsiyye vs.), bu yaklaşım diğerlerinden ayrılmaktadır.

3.2.16. İdğam-ı Şemsiyye

Bu bölümde, Kur'ân-ı Kerîm tilavetinde önemli yer tutan tecvid kaidelerinden biri olan *İdğam-ı Şemsiyye* konusu ele alınmıştır. Lâm-ı tarifin, kendisinden sonra gelen ve "şemsi harfler" olarak bilinen on dört harften biriyle karşılaşması durumunda ortaya çıkan bu idğam türü, hem klasik kaynaklarda hem de son dönem tecvid eserlerinde farklı açıklamalarla sunulmuştur. Çeşitli müelliflerin yaklaşımıyla bu konunun hem teorik boyutu hem de pratik uygulaması değerlendirilmiştir.

İdğâm-ı Şemsiyye harfleri on dört harftir ki, bu beyit'in evvelki harfleridir.

تُبْ ثُمَّ دَعْ ذَنْبًا رَمَي زِدْ سُمْعَةً شِمْ صَدْرَ ضَيْفٍ طَابَ ظَنَّ لَهُ نِعَمْ. Kaçan elif lam (ال) ki ona lamı tarif derler, bu on dört harften birine uğrarsa İdğâm-ı şemsiyye olur. Amma nûn'a uğrarsa İdğam-ı şemsiyye meal ğunne olur. Misali: وَالنَّاسِ gibi. Bâkisine uğradıkta idğâm-ı şemsiyye bila ğunne olur. Misali: وَالشَّمْسِ, وَالتِّينِ gibi.

Davut Kaya, idğam-ı şemsiyyede, idğam edilen harfin lam-ı tarif(ال)'in lam'ı olduğu ve idğam edildiği harfe dönüşerek o harfin şedde ile okunduğu şeklinde izah etmektedir. Her ne kadar elif lam (ال) dan sonraki harfler şeddeli gözükse de burası bir idğam-ı misleyn değildir, sadece idğam-ı şemsiyyedir.[306] Genel görüşe göre bu durumda idğam-ı misleyn bilâ ğunne olur.

İzahlı Tecvid Kitabı adlı eserde idğam-ı şemsiyye bahsini kısa bir şekilde ele almış, konu tam manasıyla aktarılmamıştır. "Her ne zaman ki elif ve lam harfleri buna harfi tarif denir, yanyana harekesiz olarak gelip, kendinden sonra da bu on beş (ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ن) harften biri şeddeli olarak gelirse idğam-ı şemsiyye olur. Şeddeli harf, şedde dersinde olduğu gibi okunur. Şems Arapça güneş demektir. Sanki bir manada, güneş çıktı kamer yani ay yerine olan lam harfi, yıldız yerinde olan elif harfi kayboldu." [307] diyerek tamamlamıştır.

[305] Altıkulaç, *Tecvîd'ul-Kur'an*, 26-27.
[306] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 140.
[307] *İzahlı Tecvid Kiabı*, 51.

Demirhan Ünlü, lâm-ı tarif suretinde kelimenin evvelinde görülen elif lam kelimenin aslından ise, kendisinden sonra ister kameri harflerden ister şemsî harflerden biri bulunsun ne izhar-ı kameriye olur, ne de izhar-ı şemsiyye olur. Harf-i tarifin lam-ı, şemsi olan ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن harflerinin evvelinde yer aldığı takdirde, bu harfler şeddeli olarak okunurlar. Lâm harfi ise yazılır fakat okunmaz. Tecvid de buna idğam-ı şemsiyye denir. İdğam denmesinin sebebi; elif lamından sonra gelen şemsi harfin şeddeli oluşunda görenler olmakla beraber tarif lâmının, mahrecinin yakınlığı dolayısıyla şemsî olan bu on dört harfte idğam edilerek okunmasında arayanlar da vardır. Şemsiyye denmesine sebepde güneşin yanında yıldız nasıl görünmüyorsa, şemsi bu on dört harfin yanında tarif lâmının kayıp olup görünmemesidir. Daha doğrusu telaffuz edilmemesidir. Ancak lâm harfinin idğam-ı şemsiyyesinde harf-i tarifin lâmı اَلَّذِى – اَلَّتِىَ kelimelerinin dışında açık olarak gelir. اَلَّذِى kelimesinin tesniyesinde harf-i tarifin lâmını yazıda görmek mümkündür. İdğam-ı şemsiyye iki türlüdür:

1. İdğam-ı şemsiyye meal-ğunne
2. İdğam-ı şemsiyye bilâ ğunne

Eğer Lâm-ı tariften sonra gelen harf, sadece nûn harfi ise idğam-ı şemsiyye meal-ğunne olur. Nûn harfinden başka bir harf ise idğam-ı şemsiyye bilâ ğunne olur. Şemsi harfleri ifade eden تُبْ ثُمَّ دَعْ ذَنْبَـًا رَمَى زِدْ سُمْعَةَ شِمْ صَدْرَ ضَيْفٍ طَابَ ظَنٌّ لَهُ نِعَمْ beytinde, her kelimenin evveline serpiştirilerek "*Geçmişten işlediğin günahtan tövbe et. Sonra sahibini cehenneme sevk edecek olan günahı terket. Semayı ziyade et. Yani Kur'ân-ı Kerîm'i çok dinle, misafirin gönlüne gir. Hoş tut. Güler yüz ve tatlı dille ve iyi niyetle ikram eyle. Gönülü al"* burada müellif baytın manasını da vermiştir. Ayrıca eserde İdğam-ı Şemsiye ve İzhar-ı Kameriyye bahsini "lâm-ı tarifin Hükmü" başlığı altında ele almıştır.[308]

Tayyar Altıkulaç, idğam-ı şemsiyye harf-i tarif olan الْ'den sonra sayıları on dört olan ve kendilerine şemsi harfler (güneş harfleri) denilen harflerden biri bulunursa olur. Lâm ile bu harflerin mahreçleri arasında yakınlık sebebiyle harf-i tarifin lâmı o harfe idğam edilir (o harf cinsine çevrilerek okunur.[309]

Ali Kemal Belviranlı, lâm-ı tarif meselesine "okunmayan harfler" diyerek harekesiz elif vav ve ya harfleri okunmaz. Harekesiz elif ile, harekesiz lâm'ın yan yana gelmesinden hasıl olan elif lam şekline harf-i tarif denir. Harfi tarifin okunup okunmaması şu şekildedir:

3. Elif lam hiç okunmaz,
4. Elif lam'ın elif' i okunur; lam'ı okunmaz.

[308] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 123-125.
[309] Altıkulaç, *Tecvîd'ul-Kur'an*, 32.

5. Elif lam'ın lam'ı okunur; elif' i okunmaz.
6. Elif lam'ın, elif' i de okunur, lam'ı da.[310]

Bu ifadeler aslında idğam-ı şemsiyye ve izhar-ı kameriyye kaidelerinden doğan okunuş şekillerini ifade etmektedir. Ancak bu açıkça yazılmadığından konu tam olarak anlaşılmamaktadır. Daha sonrasında bu iki tecvid kaidesine yer verilmişse de burası tam açıklayıcı bir giriş değildir. Ali Kemal Belviranlı, şemsi ve kameri harfleri ve kaideyi akılda kalıcı olabilmesi amacıyla ay ve güneş şeklinde aşağıdaki şema halinde göstermiştir.[311]

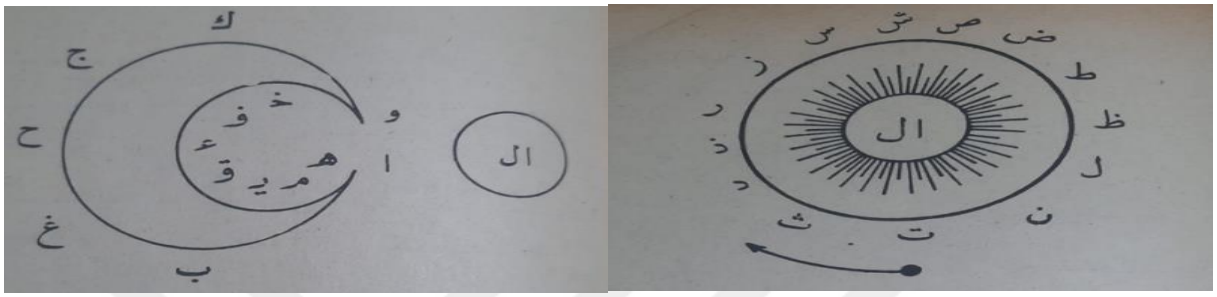

Şekil 17: Ali Kemal Belviranlı Şemsi ve Kameri Harflerin Şekli

Abdurrahman Çetin, idğam-ı şemsiyye bahsini kitabın hacmine göre kısa ele almıştır. Lâm-ı tariften sonra, şemsi harflerden birisi gelirse idğam-ı şemsiyye olur. Bu durumda lâm-ı tarif, kendisinden sonra gelen şemsi harfe idğam edilir. İdğam-ı şemsiyye iki kısma ayrılır:

1. İdğam-ı şemsiyye meal-ğunne: Lâm-ı tariften sonra ن harfi gelince olur ve bir buçuk elif miktarı tutulur.
2. İdğam-ı şemsiyye bila ğunne: Lâm-ı tariften sonra, nûn dan başka diğer 13 harften birisinin gelmesiyle olur ve okunurken özel bir tutma zamanı ayrılmaz.

İdğam-ı şemsiyyede yapılan idğam tam idğamdır. Bu bakımdan lam-ı tarif, kendisinden sonra gelen şems'i harfin içinde tamamen kaybolur ve şemsi harf, şeddeli bir harfmiş gibi okunur. Aynı sayfanın dipnot kısmında; "idğam-ı şemsiyyede, müdğam ال takısındaki "lâm" harfi, müdğamün fih de kendisinden sonra gelen şemsî harftir. Bu bakımdan buna iki aynı harfin idğamı olmadığı için aynı zamanda idğam-ı misleyn de olur denilmez"[312] bilgisini paylaşmıştır.

İsmail Karaçam, İdğam-ı şemsiyye bahsini klasik bir tanım ve şemsî harflere yer vererek başlamıştır. Daha sonra "bu idğama idğam-ı şemsiyye (şemsi idğam) denilmesinin sebebi, bu bahsin anlatılması veya anlaşılmasında eş-Şemsü kelimesinin çok kullanılmış olmasıdır." ifadelerine yer vererek konuya çok farklı bir bakış açısı getirmiştir.[313] Yine bahsin devamında

[310] Belviranlı, *Tecvid*, 51.
[311] Belviranlı, *Tevcid*, 51.
[312] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 244-245.
[313] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 292.

idğam-ı şemsiyyede müdğam ve müdğamün fih aynı harf olması ve şeddeli de bulunması yönünden, aynı zamanda idğam-ı misleyndir.[314] Ramazan Pakdil'de benzer durumda idğam-ı şemsiyye ve idğam-ı misleyn olacağını belirmiştir.[315]

Ahmet Okutan, idğam-ı şemsiyye bahsini oldukça kısa ele almıştır. Klasik tanımını yapmış ve oda şöyledir. Harfi tarif denilen ve ismin başına gelen ال takısından sonra gelecek harfe göre okumayı gerektiren durumlardan birisi idğam-ı şemsiyyedir. ال takısından sonra, on dört harften (şemsî harften) birisi gelirse olur ve ال takındaki "lâm" idğam-ı şemsiye harfinden olan bu harfe idğam edilerek okunur. Konuyu İdğam-ı şemsiye harflerini şu şekilde vererek bitirmiştir ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن'.[316]

Mahi Dağdağan, elif lam (ال) dan sonra şemsi harflerden birinin gelmesiyle, bu elif lam'ın o harfe idğam edilmesine idğam-ı şemsiyye denir. Şemsî idğamda idğam tamdır. Yani elif lam kendinden sonraki harfe çevrilerek idğam edilir. İdğam-ı şemsiyye harfleri on dört tanedir: ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن. İdğam-ı şemsiyye iki kısımdır:

1. İdğam-ı şemsiyye meal ğunne, şemsi idğamda ğunne, şemsi harfler içerisinde sadece nûn'da yapılır. İdğam esnasında ses genizden verilir.
2. İdğam-ı Şemsiyye, şemsî harflerden nûn'un dışında kalanların tümünde yapılır.317 Bu tanımlar kısa ve tam açıklama içermeden verilmiştir.

Münif Çelebi, eserinde idğam-ı şemsiye ve izhar-ı kameriye ifadelerine yer vermemiştir. Konuyu "Okunmayan Harfler" başlığı altında kısa ve yetersiz bilgi ile sunmuştur. İzhar-ı kameriyyeyi "okunmayan elif" başlığı altında açıklamıştır. İdğam-ı şemsiyyeyi de "okunmayan elif lâm" şeklinde açıklamıştır.[318]

Alican Dağdeviren, idğam-ı şemsiyye bahsinde klasik tanımlama yaptıktan sonra, idğamdan sakınılması gereken yerler başlığı açarak idğam yapılmaması caiz olan harflerden bahsetmiştir. Bunlardan bazıları ayn (ع), ğayn (غ) ve he (ح) dır. Ayn'ın, ğayn'a veya he'nin ayn'a veya tersi idğâmlı okuyuş caiz değildir. Misali; وَسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ، اَفْرِغْ عَلَيْنا، فَصْفَحْ عَنْهُمْ gibi.[319]

İncelediğimiz eserlerde, idğam-ı şemsiyye bahsinde *Karabaş Tecvidî*'ne yakın tanımlamalar yapılmıştır. Ancak bu tanımlamaların haricinde farklı bazı detaylar verilmiştir. Özellikle idğam-ı misleyn ile ilişkisi, idğam-ı misleyn olup olmadığı konusunda farklı görüşler

[314] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 293.
[315] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 193.
[316] Okutan, *Özet Olarak Tecvid*, 35-36.
[317] Dağdağan, *Tecvid*, 60.
[318] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 60.
[319] Alican Dağdeviren, *Kur'an Okuma Sanatı Tecvid*, (İstanbul: Işık Akademisi Yayınları, 2009), 104.

vardır. Yine konuya bu ismin verilme sebebi ve şedde meselesinde farklı görüşler ortaya konmuştur.

3.2.17. İzhâr-ı Kameriyye

İzhâr-ı Kameriyye, tecvid ilminde lâm-ı tarif (ال) harfinin, kendisinden sonra "kamerî" olarak adlandırılan ondört harften biri geldiğinde açıkça okunmasıdır. İzhar-ı kameriyye konusunda çeşitli açıklamalar ve detaylar bulunmakla birlikte, temel olarak lâm-ı tarifin idğam edilmeden, açık ve belirgin şekilde telaffuz edilmesi esas alınır. Bu bölümde, klasik ve modern eserlerdeki tanım ve uygulama farklılıkları karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

İzhâr-ı Kameri harfleri ondört harftir ki, اَبْغِ حَجَّكَ وَخَفْ عَقِيمَهُ harfleridir. Kaçan lamı tarif bu ondört harften birine uğrarsa izhar-ı kameriyye olur. Misali: اوَالْعَصْرِ, وَالْفَجْرِ, وَالْقَمَرِ gibi.

Tecvid ile ilgili telif edilen eserler de konuya şu şekilde yer verilmiştir. *İzahlı Tecvid Kitabı* adlı eserde, izharı kameriyye bahsi şu şekilde ele alınmıştır. Eser de "İzhar-ı Kameriyye harfleri 14 tanedir. ا ب ج ح خ ع غ ف ف ك م و ه ى Her ne zaman ki lam-ı tariften elif harekesiz olarak gelip de, lam harfi cezimli gelirse izharı kameriyye olur. Kendisinden sonra izharı kameriyye harflerinden birisinin gelmesi şarttır. Harekesiz yazılmış kitaplarda bunu bilmek, okumayı doğru okutur. Lam harfine cezimli olarak bağlanırken ses yumuşak olarak bağlanır. Lam harfine fazla basılmaz hafif akıtılarak okunur. Lam harfinin sanki iki lam gibi okunmamasına çok dikkat edilir" [320] ifadeleriyle bazı ince detaylar verildiği görülmektedir.

Kadir Temir, izhar-ı kameriyye bahsini oldukça kısa ele almıştır. "Lâm-ı tarif ile kameriyye harfinin arası açık okunur. Buna' lam-ı tarifin izharı' denir. İzharı kameriyyede lâmı tarif okunur. Şemsiyede ekseri okunmaz." şeklinde bir açıklama yapılmıştır.[321] Burada "şemsiyede ekseri okunmaz" ifadesi hatalı bir tariftir. Nitekim idğam-ı şemsiyyede lam-ı tarif hiçbir zaman okunmamaktadır. Fatma Kahya, *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı* adlı eserinde diğer tecvid kaidelerinde olduğu gibi renkli ve resimli bir özet hazırlamıştır. Ancak tanımları çok kısa tutmuştur.[322]

Demirhan Ünlü, izhar-ı kameriyye bahsine "Lâm-ı tarifin Hükmü" bahsi içerisinde yer vermiştir. "İzhar-ı kameriyye, ayın yanında yıldızların görülmesiyle, kamerî olan bu on dört harfin yanında lâm-ı tarifin görülmesi yani lafzen okunması arasında bir benzerlik kurulması

[320] *İzahlı Tecvid Kiabı*, 52.
[321] Temir, *Tecvit*, 67.
[322] Fatma Kahya, *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı*, 88-89.

gibidir. Mezkûr on dört harften evvel gelen harf-i tarifin lâm'ı daima cezimli okunur." ifadelerine yer vermiştir.[323]

Tayyar Altıkulaç, "İzhar-ı kameriyye harf-i tarif olan ال'den sonra sayıları on dört olan ve kendilerine kamerî harfler (kamer: ay harfleri) denilen harflerden biri bulunursa izhar-ı kameriyye olur. Yine elif lam daki lam izhâr edilerek (açığa çıkarılarak) ve tabiî şekilde okunur. Bu on dört harf, şemsi harflerin dışında kalan harflerdir." ifadelerinde bulunmuştur.[324] Tayyar Altıkulaç, genel olarak eserde tevcid kaidelerini kısa ve öz bir şekilde vermiştir. *Karabaş Tecvidi*'nde olduğu gibi çok detaya girmeden konuyu ana hatlarıyla aktarmıştır.

Muharrem Bozkaya, izhar-ı kameriyye bahsinde "Lam'ı tarif denilen el (ال) takısından sonra kameri harflerden biri gelirse izhar-ı kameriyye olur. Yani el takısı okunmaz ve el takısından sonra gelen kelime şeddeli olarak okunur" ifadelerine yer vermiştir.[325] Burada idğam-ı şemsiyyenin tanımı yanlış yapılmıştır çünkü izhar-ı kameriyyede elif lam okunmaktadır.

İsmail Karaçam'a göre, izhar-i kameriyye, lâm-ı tarifden sonra kameri harflerden birinin gelmesiyle olur. Bu durumda lâm-ı tarifin lâmı, bu harflere idğam edilmeden, açık bir şekilde okunur. Kameri harfler ا ب ج ح خ ع غ ف ف ك م و ه ى'dir. Bu harflerde idğam ile hafifletmeye hacet olmadığı için, elif lâm izhar okunmuştur. Buna da izhar-ı kameriyye kamerî izhar denmesinin sebebi, bu konunun anlatılmasında "el-Kamer" kelimesinin çok kullanılmasından veya kamerî harflerle başlayan bir kelimede bu harfler, ayın yıldızların görünmesine engel olmadığı gibi, elif lâm'ın mevcudiyetine mâni olmadıklarından dolayıdır.[326] Burada verilen bilgiler diğer eserlere göre daha ayrıntılı şekildedir.

Ahmet Okutan, izhar-ı kameriyye bahsini oldukça kısa almıştır. Tanıma göre izhar-ı kameriyye idğam-ı şemsiye harfleri dışındaki diğer 14 harften birisi elif lam takısından sonra gelirse olur ve "lâm" harfi açığa vurularak okunur. İzhar-ı kameriye harfleri şu 14 harftir: ا ب ج ح خ ع غ ف ف ك م و ه ى [327]. Bu ifade de doğrudan kameri harfler denilmesi yerine idğam-ı şemsiyye dışındaki harfler şeklinde açıklama yapılmıştır.

Mahi Dağdağan, izhar-ı kameriyye bahsini, "Kameri izhar, elif lam'dan sonra kamerî harflerden birinin gelmesiyle oluşur. Bu durumda lam kendinden sonraki harfe çevirmeden ve idğam edilmeden olduğu gibi okunur. Tarif harfinin başındaki hemze ise vasl yani geçiş hemze

[323] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 123.
[324] Altıkulaç, *Tecvîd'ul-Kur'an*, 33.
[325] Bozkaya, *En Kolay Tecvit Dersleri*, 30.
[326] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 293.
[327] Okutan, *Özet Olarak Tecvid*, 36.

si olduğunda ona itibar edilmez. Kameri harfler on dört tanedir: ا ب ج ح خ ع غ ف ق م و ه ى. şeklinde açmıştır.[328] Burada izhar ile okunması hususuna değinmemiştir. Yani neden izhar ve kameri denildiği meseleleri açıklanmamıştır.

Yapılan incelemeler neticesinde eserlerde sıklıkla tanımlar yapılarak kameri harfler verilmiştir. Genellikle okunuşta lam'ı tarif'in izhar yapılarak okunması gerektiği şeklinde bilgiler verilirken eserlerde çoğunlukla izharı kameriyyenin Arapça tariflerine yer verilmediği görülmüştür. Muharrem Bozkaya'da ise idğam-ı şemsiyyenin tarifi ile izhar-ı kameriyenin tanımı karışmıştır. Bunların yanı sıra bazı eserlerde elif lam (ال) takısından lamı tarif diye bahsedilirken bazı eserlerde harfi tarif diye adlandırılmıştır.

3.2.18. Kalkale

Kalkale, tecvid ilminde özel bir öneme sahip olan ve belirli harflerin sakin halde bulunması durumunda mahreçte kuvvetli ve belirgin bir sesle okunması gereken bir kuraldır. Bu harfler, kelimenin ortasında veya sonunda bulunabilir ve okunurken harfin çıkış yerinde hafif bir titreşim ya da "çarpma" etkisi oluşturur. Kalkale, Kur'an tilavetinde telaffuzun netleşmesini sağlayan önemli bir kural olarak çeşitli tecvid kaynaklarında açıklanmış ve farklı yönleriyle ele alınmıştır. Bu bölümde bu çalışmaları Karabaş tecvidine göre karşılaştırmalı olarak ele alacağız.

Harf-i kalkale beş harftir ki, قُطْبُ جَدٍ harfleridir. Kaçan bu beş harften biri kelimenin ortasında veya ahirinde sakin olsa kalkale olur. Misali: يَدْخُلُونَ, اَحَدْ, بِالْحَقِّ gibi. Kalkale lügatte: "اَلتَّحرُّكَ والإضْطِرابُ،" ve ıstılahta "تَقَلْقُلُ الْمَخْرَجِ حَتّى يُسْمَعَ لَهُ نَبْرَةٌ قَوَيَّةٌ"

İzahlı Tecvid Kitabı adlı eserde kalkale şu şekilde izah edilmiştir: "

> Kalkale harfi 5 tanedir. (ق ط ب ج د). Bu harflerden biri cezimli olarak veya medd-i arızda olduğu gibi durakta cezimli hükmünde gelirse kalkale olur. Kalkalenin lügat manası hareketlendirmek demektir. Gazoz kapağının açıldığı zaman çıkardığı ses gibidir. Sanki iki tane kâf harfi varmış gibi okunur. Kalkale harfinin harekesi ne olursa olsun, harekenin sesi hissettirilmez. Yalnız cim harfi kalkale olduğu zaman, kendisi yumuşak, peltek bir harf olduğu için, çok şiddetli bir ses ile okunmaz."[329]

Burada cim harfinin peltek bir harf olarak ifade edilmesinde hata vardır. Nitekim klasik peltek harflerin dışında kalan bir harftir. Dolayısıyla cim harfi kalkale olduğunda kalkale şiddetli olarak yapılır. Burada gazoz kapağı örneği enteresan bir örnekleme olmuştur.

İsmail Karaçam, kalkaleyi normal tecvid kuralları sırasında değil, harflerin sıfatları içerisinde ele almıştır. Ayrıca kalkalenin kısımları bahsinde "aslî" ve "fer'î" şeklinde bir

[328] Dağdağan, *Tecvid*, 61.
[329] Aydın, *Tecvid Kitabı*, 50.

sınıflandırma yapmıştır. Aslî kalkale, kalkale harfleri kelimenin ortasında veya sonunda sakin olarak bulunduğunda; fer'î kalkale ise kalkalenin sebebi vakf olduğunda gerçekleşmektedir diyerek konuya çok ayrı bir yerden bakmıştır.[330]

Ramazan Pakdil, kalkale'nin kısımlarını derece bakımından iki kısımda izah etmiştir:

1. "*Kalkale-i Suğra (Küçük Kalkale): Kalkale harfinin, kelimenin ortasında sâkin olmasına denir.*

2. *Kalkale-i Kübra (Büyük Kalkale): Kalkale harflerinden birisi, kelimenin sonunda sakin olarak bulunursa, kalkale-i kübra olur*."[331]

Benzer bir ayrım Mustafa Varlı tarafından hazırlanan "*İmam-Hatip Liseleri İçin Kur'ân-ı Kerîm ve Tecvid Bilgisi*" adlı eserde de geçmektedir.[332] Bazı eserlerde ise "kalkale harfi idğam durumunda olduğu zaman kalkale terk edilir" şeklinde detay bilgisine yer verilmiştir.[333]

Davut Kaya, eserinin hacmine göre kalkale bahsini kısa bir şekilde ele almış ve eserde kalkale ile ilgili şu bilgilere yer vermiştir:

> Lügatte, kuvvetli ses anlamına gelen kalkale, kuvvetli ses duyulacak şekilde mahrecinin depreştirilmesi, sarsılması demektir. قُطْبُ جَدٍ kelimeleriyle sembolleşen beş harften birisi cezimli okunduğu zaman, mahreçte kuvvetli bir ses çıkarılır ki buna kalkale denir. Kalkale, öğretme esnasında abartılı yapılabilir, tilavet icra halinde ise okuma edasına uygunluğu korunur."[334]

Davut Kaya, kalkale bahsini *Karabaş Tecvidî'*ne yakın ele almış ancak kendisinin Arapça tanıma yer vermediği görülmüştür.

Kadir Temir, klasik قُطْبُ جَدٍ tamlamasının "talih ve kutup yıldızı" anlamlarına geldiğini bildirmiştir. Ayrıca; kalkalenin suğra ve kübra olmak üzere iki kısmına değindikten sonra bunları açıklamıştır. Buna göre: "*Eğer kalkale harfinin sükûneti aslî ise' suğra' arizî ise yani vakf sebebiyle ortaya çıkmış vasl halinde yok olan bir nitelikte ise kübra kısmına girer. Kalkale-i kübra, kalkale-i suğradan daha kuvvetli ve muhkemdir*."[335] şeklindedir.

Müellif daha sonra kalkalede ses tonu hakkında bilgiler vermiştir. Buna göre: Kalkale harfinin makabli üstün olursa ses tonu fetha olur. Eğer kalkale harfinin makabli zamme olursa ses tonu zamme olur. Kalkale harfinin makabli kesre olursa ses tonu ince olur.[336] رجع – صدع

[330] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 211-213.
[331] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 200.
[332] Mustafa Varlı, *Kur'ân-ı Kerîm ve Tecvid Bilgisi* (Ankara: Kalem Yayınları, 1995), 46.
[333] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 201; Altıkulaç, *Tecvîd'ul-Kur'an*, 38.
[334] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 141.
[335] Temir, *Tecvit*, 67-68.
[336] Temir, *Tecvit*, 67-68; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 127.

kelimelerinde duruş halinde ayrı bir incelik vardır. Bu ve benzer kelimeleri okuyanların geneli burada kalkale harfine veya ayn harfine duruş halinde esre hareke verilmektedir. Burada kalkale harfinin ses tonu üstün olmakla birlikte Ayn harflerinde ağzı açarak ve üstün hareke verilerek okunmalıdır.[337] Kadir Temir, صدع – رجع örnekleriyle kalkale bahsinde farklı bir noktaya değinmiştir. Kalkalenin kelime üzerindeki etkisini göstermeye çalışmıştır.

Demirhan Ünlü, kalkale harflerini ifade eden kelimenin "talih ve kutup yıldızı" anlamında geldiğini aktardıktan sonra klasik kalkale tanımını yapmıştır. Ayrıca, الا رضً kelimesinde bazılarının ra harfinde kalkale yaparak okuduklarını, bunun ise hatalı olduğu bilgisini aktarmaktadır.[338] Bu detay farklı bir eserde bulunamamıştır. Tanım kısmında *Karabaş Tecvidî'*ne benzer bir tanım kullanılmış ve Arapça tanıma yer verilmemiştir.

İlaveli Tecvid Notları adlı eserde, kalkale harfleri beş tanedir. Bu harfler قُطْبُ جَدٍ cümlesindeki harflerdir. Bu beş harften biri kelimenin ortasında veya sonunda sakin olursa kalkale olur. Kuvvetli bir ses çıkartılacak şekilde harfin çıkış yerini titretme, çatlatmaya denir. Kalkalenin ses meyli; önce harfin harekesine göre olmalıdır. Kalkale harfi şeddeli olduğunda kalkale sakıt olur. Yani kalkale yapılmaz düşer. Ancak şeddeli kalkale harfinde durulursa kalkale olur.[339] Buna benzer bir şeddeli kalkale harfi bahsi Demirhan Ünlü tarafından da yapılmıştır.[340]

Ali Kemal Belviranlı, diğer tecvid kaidelerinde olduğu gibi kalkale bahsinde de çok karışık ve ders anlatma tarzında bilgilerle konuyu ele almıştır. Kalkale de çıkan sesi bilyenin vuruş sesine benzetmiştir.[341] Buradaki bilye benzetmesi farklı bir örnek olmuştur.

Sıtkı Gülle, *Tecvid Dersleri* adlı eserinde kalkale bahsinde kalkalenin hükmü ve dereceleri hakkında bilgiler vermiştir. Buna göre kalkalenin hükmü vaciptir. Bunun yanında kalkale yapılırken aşırılıktan kaçınılması gerekmektedir. Kalkalenin dereceleri hususunda kalkale yapılma şartlarını taşıyan kalkale harflerinin ise büyük, orta ve küçük kalkale olmak üzere üç gruba ayrıldığını aktarmaktadır.[342] Bu ayrım farklı bir eserde görülmemiştir ki, diğer eserlerde büyük ve küçük şeklinde ayrım yapılmıştır. Sıtkı Gülle, eserinde ilk olarak büyük, orta ve küçük ayrımı yapmışken, sonrasında kalkalenin büyük ve küçük kalkale şeklinde ayrımının daha doğru olduğunu aktarmıştır.[343] Burada verdiği bilgileri eleştirdiği görülmüştür.

[337] Temir, *Tecvit*, 69.
[338] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 127.
[339] Aydın, *Tecvid Kitabı*, 52.
[340] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 127.
[341] Belviranlı, *Tecvid*, 54-56.
[342] Gülle, *Tecvîd Dersleri*, 116.
[343] Gülle, *Tecvîd Dersleri*, 116.

Yaptığımız incelemeler neticesinde kalkale bahsinde genel olarak benzer tanımlar ve anlatımlar yapılmıştır. Demirhan Ünlü, kalkaleyi kısımlandırırken sükûnu arız ve sükûnu lazım penceresinden bakarak isimlendirmiştir. Diğer eserlerde suğra ve kübra olarak yani sükûn kelimenin ortasında olduğunda suğra, kelimin sonunda olduğunda ise kübra şeklinde ifade edilmiştir. Kadir Temir ise صدع – رجع örnekleri üzerinden kalkalenin farklı bir haline değinmiştir.

3.2.19. Hükmü'r-Ra

Kur'an tilavetinde ra harfinin ince veya kalın okunmasıyla ilgili kapsamlı kuralları içeren önemli bir tecvid konusudur. Bu hüküm, ra harfinin harekesine, sakin veya şedde ile gelmesine, kendisinden önce ve sonra bulunan harflerin özelliklerine göre farklılık gösterir. Ayrıca "hurûfu istilâ" olarak adlandırılan harflerin ra' nın kalın okunmasında etkisi büyüktür. Müellifler ve kıraat imamları arasında çeşitli yorumlar ve detaylı açıklamalar bulunan bu mesele, son dönem tecvid eserlerinde de detaylıca ele alınmıştır. Bu bölümde bu eserleri tahlil edeceğiz.

Kaçan ra meftuh veya mazmum olsa kalın okunur. Misali: نَصْرُاللهِ, اَلرَّحِيمُ, اَلرَّحْمَنُ gibi. Ve dahi ra sakin olup makablî meftuh veya mazmum olsa kalın okunur. Misali: بِالنُّذُرْ, مَنْ شَكَرْ, وَانْحَرْ gibi. Ve dahi ra sakin olup makablî meksûr olursa ince okunur. Misali وَاصْطَبِرْ, وَاسْتَغْفِرْهُ gibi. Amma bu sureti ra sakin olup makablinin kesresi arız olsa o zaman yine kalın okunur. Misali: لِمَن,اِرْجِعِي. Ra' nın makablinde huruf-u istiladan biri vaki olsa o zaman kalın okunur. Huruf-u istila yedi harftir ki, خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ. Misali وَاصْطَبِرْ, وَاسْتَغْفِرْهُ gibi. Misali مِرْصَادًا, وَقِرْطَاسٍ, وَفِرْقَةٍ gibi. Amma huruf-u istila meksur olsa, ol zaman ince ve kalın okumak caiz olur. Misali كُلُّ فِرْقٍ gibi. Ve dahi ارْتَضَي gibi. Ve dahi ra sakin olup makabli dahi sakin olsa, sakine itibar edilmez, makabline itibar olunur. Eğer makabli meftuh veya mazmum olsa kalın okunur. Misali: بِالصَّبْرْ, فِي الصُّدُورْ, مِنْ كُلِّ اَ مْرْ gibi. Ve eğer meksur olsa ince okunur. Misali: قَدِيرْ, بَصِيرْ gibi. Ve dahi ra sakin olup makabli harfi lîn olsa ol zaman dahi ince okunur. Misali: خَيْرْ, سَيْرْ gibi.

Münif Çelebi, Hükmü'r-Ra bahsine "rı harfinin okunuşu" başlığı altında yer vermiştir. ra harfinin ince, kalın ve hem ince hem de kalın okunduğu yerlere değindikten sonra, ra harfi tutuk olmakla birlikte ra' dan sonra istilâ harfi denen ve daima kalın okunan "خ - ص - ض - ط – ظ" (bunları Türkçe ve farklı karakterde harflerle göstermiştir. (Şekil, 3.4) harflerinden biri bulunursa ra' dan önce gelen harfin harekesi esre de olsa ra yine kalın okunur. İstilâ harflerinin

harekesi de esre olursa ra hem kalın hem de ince okunur, diyerek ra harfinin okunuşunu toplam altı maddede sıralamıştır.[344]

Demirhan Ünlü, Hükmür'-Ra bahsinde genel olarak diğer kıraat imamlarının görüşlerine yer vermiştir. Bu durum okuyucunun kafasını karıştırmaktadır. ra harfinin hükümleri, okunuşu yönünden diğer harflere nazaran özel bir durumu vardır. ra' nın hükümlerini ihtiva eden bu durum, üç şekilde tezahür eder:

1. Tefhim
2. Terkik
3. Hem tefhim hem terkik

Tefhim, kıraat ve tecvid ıstılahında kalın okumak demektir. Ra harfi, üstün ve damme ile harekelendiğinde, ra sakin kendinden önceki harfin harekesi fetha veya damme olduğunda ra harfi sakin, kendinden önceki de sakin olduğunda ondan da evvelki harfin harekesi fetha veya damme olduğunda ra harfi sakin, kendisinden önceki harfin harekesi لِمَنِ ارْتَضَى lafzında olduğu gibi arızi kesre ise ra yine kalın okunur. Ayrıca ra harfi sakin olur, evvelindeki harfin harekesi aslî kesre, ra' dan sonra da istila harflerinden olan "خ - ص - ض - ط – ظ غ - ق" harflerinden biri bulunursa ra yine kalın okunur.

Terkîk, kıraat ıstılahında ince okumak demektir. Harfin terkikî onu inhâf etmek yani mahreçte cılız düşürmek, sıfatta zayıf kılmaktır. ra harfinin ince okunduğu yerler: ra kelimenin başında, ortasında veya sonunda kesleri ise ince okunur. ra sakin, kendisinden önceki harfin harekesi kesre ise ince okunur. ra harfi sakin, evveli de sakin ise daha önceki harfin harekesi dikkate alınarak esreli ise ince okunur. ra sakin, kendisinden önceki harf, lîn harfi olan " vav" yahut " ya " ise vakıf halinde ra ince okunur. Hûd Suresi'nde geçen "مَجْرَهَا" kelimesinde fetha olduğu halde, imale vechinin varlığı yüzünden ra harfi ince okunur. Esere göre ra harfinin hem ince hem de kalın okunduğu yerler hususunda vasl halinde ise "مِصْرَ" kelimesindeki ra harfinin kalın, "قِطْرٍ" kelimesindeki ra' nın ince okunmasında ihtilaf yoktur. Çünkü ra harfinin kendi harekesi dikkate alınacaktır.[345]

Muharrem Bozkaya, Hükmür'-Ra meselesini kısa ve eksik olarak ele almıştır. Nitekim ra sakin, kendisinden önceki harf de esreli istila harfi olursa hem ince hem de kalın okumak caizdir. كُلُّ فِرْقٍ. Eserde kalın ve ince okunan yerler tam olarak verilirken hem kalın hem de ince okunan yerler hususunda yukarıda görüldüğü üzere tek örnek verilmiştir.[346]

[344] Çelebi, *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*, 104.
[345] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 128-130.
[346] Bozkaya, *En Kolay Tecvit Dersleri*, 33.

Hilmi Yıldız'a göre, Hükmür'-Ra meselesinde istila harflerinin ra' yı kalın okutabilmeleri için ra ile bir kelimede bulunmaları lazımdır. Dolayısıyla اَ اَنْر قَوْمَكَ فَا صْبِرْ صَبْرًا جَميلاً deki ra' lar, istila harfleriyle ayrı kelimelerde bulundukları için kalın okunmazlar.[347]

Osman Pamuk, ra' nın kalın ve ince okunduğu yerler hakkında bilgi verdikten sonra Hurûf-ı istila harflerini "خ - ص - ض - ط –غ - ق" şeklinde vermiştir. Osman Pamuk eserde ra ile ilgili hükümleri soru cevap şeklinde özet olarak vermiştir.[348]

Fikri Yatı, eserinde hurûf-ı istila harflerini aynı şekilde vermiştir. Ra harfinin ince ve kalın okunduğu yerleri ayrı bir madde halinde vermemiş, kalın okunan yerleri izah ederken, "Eğer, sâkin ra' dan sonra istila harflerinin harekesi esre olursa, bu durumda ra' yı kalın veya ince okumak caizdir" ifadelerine yer vermiştir.[349]

Mahi Dağdağan, ra harfinin altı yerde kalın okunduğunu ifade etmiştir. Bunları şöyle izah etmiştir:

1. Ra harfi harekesi "üstün" veya "ötre" olursa kalın okunur.
2. Ra harfi sakin (cezimli, kendinden önceki harfin harekesi de "üstün" veya ötre" olursa kalın okunur.
3. Ra harfi ile ra harfinden önceki harf sakin, daha önceki harfin harekesi ise "üstün" veya "ötre" olursa kalın okunur. Bu durum duraklarda olur.
4. Ra harfi "sakin", kendinden önceki harfin harekesi de "ârızı esre" (geçici, yani aslından sakin olup da geçildiği için esre okunuyor) ise kalın okunur.
5. Ra harfi sakin, kendinden önceki harfin harekesi "esre" ve ra' dan sonra istilâ harfleri dediğimiz, ط ق ظ خ ص ض ع yedi harften biri de bulunursa kalın okunur.
6. Ra harfi elif ya da vav ile medd-i tabîî olursa kalın okunur. Bu bilgi fazlalık bir bilgidir.

Ra' nın beş yerde ise ince okunduğunu belirtmiştir:

1. Ra harfinin harekesi "esre" olduğu zaman ince okunur.
2. Ra harfi "ye" ile çekildiği zaman ince okunur. Bu bilgi gereksizdir.
3. Ra harfi sakin olup kendisinden önceki harfin harekesi "esre" olduğu zaman ince okunur.
4. Ra harfi ile ra harfinden önceki harf "sakin" olur da, daha önceki harfin harekesi de "esre" ise ince okunur.
5. Ra harfi sakin olup, kendinden önce lîn harflerinden vav, ya bulunursa ince okunur.

[347] Yıldız, *Tecvid*, 32.
[348] Pamuk, *Sualli ve Cevaplı Tam Karabaş Tecvidi*, 26-27.
[349] Yatı, *Açıklamalı Tecvid*, 37-39.

Ra’ nın kalın ve ince okunduğu yerleri ise şu şekilde izah etmiştir:

1. Ra sakin, kendinden önceki harf de eserli olursa ve sakin ra’ dan sonra esreli bir istilâ harfi gelirse kalın veya ince okunabilir. Ancak ince okunması esastır. Kur’an’da tek örneği; كُلِّ فِرْقٍ (Şuara, 26/63).

2. Ra sakin, kendinden önce “sad” ya da “tı” harflerinden biri de “sakin” olursa ve de bir önceki harfin harekesi “esre” olursa kalın veya ince okunur. Bu ra’ nın üzerinde durulduğu zaman olur.[350]

Konunun sonunda ise ra harfinin idğamlı veya şeddeli olduğu durumlarda idğam edilen ikinci ra’ ya bakılır. İkinci ra kalın okunuyorsa, birincisi de kalın, ikincisi ince okunuyorsa birincisi de ince okunur.” şeklinde konuyu fazla detaylandırmış.[351]

A. Celaleddin Karakılıç, tecvid kitabının Hükmür’-Ra bahsinde çok geniş açıklamalara yer vermiştir. Bu durum meselenin anlaşılması hususunda kafa karışıklığına neden olmaktadır.[352] Muhammed Salih Tanrıbuyruğu, ra’ nın kalın okunduğu yerlerden birisini ra sakin, kendisinden önceki harfin kesreli; kendisinden sonraki harfin ise huruf-u istila olup aynı kelimede bulunmaları durumunda ra ayrı ayrı kelimelerde olursa ince okunur, şeklinde açıklamıştır.[353]

Zeycan Aydın, ra’ nın okunuşunu maddeler halinde açıklamıştır. Bu maddelerden birinde “ra” harfi durakta gelip cezimli hükmünde ise, kendinden önceki harfte cezimli ise, daha önceki harfe itibar edilir. Daha önceki harf eğer üstün veya ötre ise “ra” harfi kalın ve takrirle okunur, esre ise ince okunur. Misaller: بِالذِّكْرِ - وَالْعَصْرِ - وَالْفَجْرِ – بالصَّبْرِ

Abdurrahman Çetin ve Ramazan Pakdil, Hükmü’r-Ra meselesini Âsım Kıraati’nin Hafs rivayetine göre okunuşuyla ilgili kuralları şu şekilde yer vermiştir:

Ra’nın kalın okunduğu yerler:

1. Ra meftuh ya da mazmum ise
2. Ra sakin, mâkabli meftuh ya da mazmum ise,
3. Ra sakin, mâkabli de sakin, onun makabli meftuh ya da mazmum ise,
4. Ra sakin, mâkablinde arızi bir kesre varsa. Bunu şu şekilde de ifade etmek mümkündür. Ra sakin, makablinde vasl hemzesi varsa ve bundan önce de kesre bulunursa ra yine kalın okunur.

[350] Dağdağan, *Tecvid*, 41-45.
[351] Dağdağan, *Tecvid*, 45.
[352] Karakılıç, *Büyük Tecvid İlmi, Kur’ân-ı Kerîm Okuma Kaideleri*, 105-108.
[353] Tanrıbuyruğu, *Kur’an Tecvîdi*, 37.

5. Ra sakin, makabli meksur ve mâbâdinde meftuh bir istila harfi varsa ra kalın okunur.

Ra' nın ince okunduğu yerler:

1. Ra meksur ise
2. Ra sâkin, mâkabli meksur ise
3. Ra sakin, mâkabli sâkin, onun da mâkabli meksur ise,
4. Ra sakin, mâkablinde harf-i lîn olan' ya' varsa

Ra' nın ince ve kalın okunmasının caiz olduğu yerler:

Ra üç durumda hem ince hem de kalın okunabilir. Okuyucu bu iki şekilden birisini tercih edebilir.

1. Ra sakin, makablinde sakin sad veya sakin tı bulunursa, bunların da mâkabli meksur olursa, عَبْنَ الْقِطْرْ - مِنْ مِصْرْ örneklerde vakf sebebiyle ra sakin kılınmıştır. Vakf yapılmadan geçilirse bir vecih câiz olup, harekesine göre ince veya kalın okunur.
2. Vakf sebebiyle bulunduğu duruma göre kalın; aslında lâfzen işaret etmek için ince okunabilen ra' lar: فَاَسْرْ – اَنْ اَسْرْ - اِذَا يَسْرْ.
3. Ra sakin, mâkabli meksur, mabâdinde meksur bir istila harfi varsa ra hem kalın hem ince okunur.

Şeddeli ra' larla ilgili hükümler:

Bir kelimede şeddeli idğamlı ra varsa, birinci ra , ikinci ra'nın okunuşu gibi okunur. İkinci ra' yı kalın okumak gerekiyorsa, birinci ra' da kalın, şayet ikinci ra' yı ince okumak gerekiyorsa, birinci ra' da ince okunur. Buna göre:

1. Eğer ikinci ra meftuh veya mazmum ise, kalın okunması gerektiğinden, birinci ra' da kalın okunur.
2. Şayet ikinci ra meksur ise, ince okunması gerektiğinden, birinci ra' da ince okunur.

Şeddeli ra' lar üzerinde vakf yapılırsa, bu durumda yukarıdaki kural değil, sakin ra ile ilgili hükümler geçerli olur ve mâkabline göre uygulanır.[354] ra' nın hükmü hakkında buna benzer açıklamalar Ömer Kara'nın, *Tecvid Kur'an Okuma Kaideleri* adlı eserinde de görülmektedir.[355]

Hasan Hüseyin Varol, hükmü'r-Ra bahsinde ra' nın kalın ve ince okunduğu yerleri açıklamıştır. Bu açıklamalar arasında "Ra sâkin, mâkablinde harfi medden' vav' yahut' elif' bulunursa kalın okunur" şeklinde bir bilgi paylaşmıştır. Buna örnek olarak ise "اَبْصَارْ- شَكُورْ"

[354] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 182-187; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 203-205.
[355] Kara, *Tecvid Kur'an Okuma Kaideleri*, 98.

örneğini vermiştir. İnce okunduğu yerler hakkında ise "Ra sâkin, mâkablinde' harf-i lîn' den sonra' ya' bulunursa ince okunur." İfadesinde bulunup buna örnek olarak ise "بَصِيرٌ" kelimesini vermiştir.[356]

İzahlı Tecvid Kitabı adlı eserde ra ile ilgili hükümler 11 madde halinde verilmiştir. Buna göre:

1. Ra harfinin harekesi üstün veya ötre olursa, kalın (a) veya kalın (u) sesi ile okunur. Bu tekrir denmez. Esre olursa, ağız güler gibi yapılır ince bir (i) sesi ile okunur.

2. Ra harfi cezimli olursa veya durakta son harf olup bir evvelki harf ile cem oluyorsa, evvelki harfin harekesi, üstün veya ötre ise ra tekrir ile bağlanır. Tekrir, dili ters büküp ön dişlerden bir parmak geri çekmek suretiyle ra' nın kalın okunmasına denir. Ra' dan evvelki harfin harekesi esre ise tekrir yapılmaz, ince olarak bağlanır.

3. Ra harfi cezimli olsa ve kendinden evvel elif harfi harekesiz olarak gelse bir evvelki harfin harekesi ne olursa olsun ra harfi kalın okunur.

4. Ra harfi durakta son harf olarak gelse, kendisinden evvelki harf de cezimli olursa, ondan evvelki harfin harekesine bakılır; üstün veya ötre ise kalın ve tekrirli okunur, esre ise ince okunur.

5. Yukarıda bahsedilen durumda ra harfinden evvelki harf, lîn harfi ise yani vav veya ya harfi ise, ondan önceki harf üstün bile olsa yine ince okunur.

6. Ra harfi durakta son harf olarak gelip de kendinden evvel gelen cezimli harf istila harflerinden biri ise ve ondan evvelki harfin harekesi esre ise ra harfi ince değil de kalın ve tekrirle okunur.

7. Ra harfi durakta son harf olarak gelse ve ondan evvelki harf elif veya vav ile medd-i tabii ise ra harfi ile cem olduğu için tekrirli okunur.

8. Bu durumda ra' dan evvelki harf ya ile medd-i tabii oldu ise ra ince okunur.

9. Ra harfi elif veya vav ile medd-i tabii oldu ise ra harfi tekrirli olarak çekilir. ya ile medd-i tabii oldu ise ince okunarak çekilir. Ağız yine güler gibi yapılır.

10. Ra harfi sakin, evvelki harf esreli olsa ince okunması lazım iken ra' dan sonra istila harflerinden biri gelse ve harekesi de üstün veya ötre olsa ra harfi kalın okunur. İstila harfinin harekesi esre olursa, ince de kalın da okumak caizdir.

11. Kalın bir harf ya ile medd-i tabii olursa, kendisinden sonra ra harfi durakta gelirse, ra harfi tekrir olmaz, esre ile bağlandığı zaman ince olarak da bağlanmaz. Kendisinden evvel olan

[356] Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi*, 101.

kalın harfin sesine uyarak okunur.[357] Maddeler arasında 7, 8, 9 ve 11 maddeler fazladan verilmiş olup, diğer maddelerden aynı hükümler çıkarılabilir.

Davut Kaya ise Hükmü'r-Ra ile ilgili hükümleri şu başlıklar altında ele almıştır:

1. Ra harfinin hareke ile okunuşu,
2. Ra harfinin cezm ile okunuşu,
3. Ra harfinin ve mâkablindeki harfin sakin olması halinde ra' nın okunuşu,
4. Ra harfinin diğer okunuş şekilleri;
5. Ra harfi sakin, kendisinden önceki harfi harekesi de esre iken bu durumda ra harfinden sonra gelen harf, istila harflerinden birisi olursa ve onun harekesi de üstün veya ötre ise ra harfi kalın okunur. Burada ötreye dair Kur'an'da ve eserde verilen örnek bulunmamaktadır. O sebeple ötre gereksiz yazılmıştır.
6. Ra harfi cezimli, kendisinden önceki harfin harekesi esre olup, ra' dan sonra kalın okunan harflerden birisi gelir ve onun harekesi esre olursa ra harfi hem ince hem de kalın olmak üzere iki şekilde okunabilir.
7. Ra harfi cezimli, kendisinden önceki harfin esresi de arızî, yani sonradan oluşan esre ise ra harfi kalın okunur.
8. Ra harfi sakin olup kendisinden önce de lîn harfinden ya harfi bulunursa ra harfi ince okunur.
9. Ra sakin, kendinden önce sad ya da tı harflerinden biri de sakin olursa ve de bir önceki harfin harekesi "esre" olursa kalın veya ince okunur. Bu ra' nın üzerinde durulduğu zaman olur.
10. Kur'an'da Taha Suresi 77. ayetinde اَنْ اَسْرِ Hûd Suresi'nin 11. ayetinde ve Duhan

Suresi'nin 23. ayetinde فَاَسْرِ ve Fecr Suresi 4. ayetinde يَسْرِ kelimesindeki ra harfleri duruş halinde ince veya kalın okunur.

11. Ra harfini Şedde ile Okunuşu; ra harfinde şedde ile gelen hareke üstün veya ötre olursa ra harfi kalın, şedde ile gelen hareke esre olursa ra harfi ince okunur.[358]

Davut Kaya, eserde genel olarak dipnot ve kaynak vermemiştir. Bu sebeple aktarılan bilgilerin nereden alındığı bilinmemekle birlikte, kendi bilgileri ışığında açıklamalarda bulunmuştur. Hükmü'r-Ra bahsinin sonunda verdiği tabloda bilgiler çok karışık olarak sunulmuştur.

[357] Aydın, *Tecvid Kitabı*, 27-30.
[358] Kaya, *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*, 142-146.

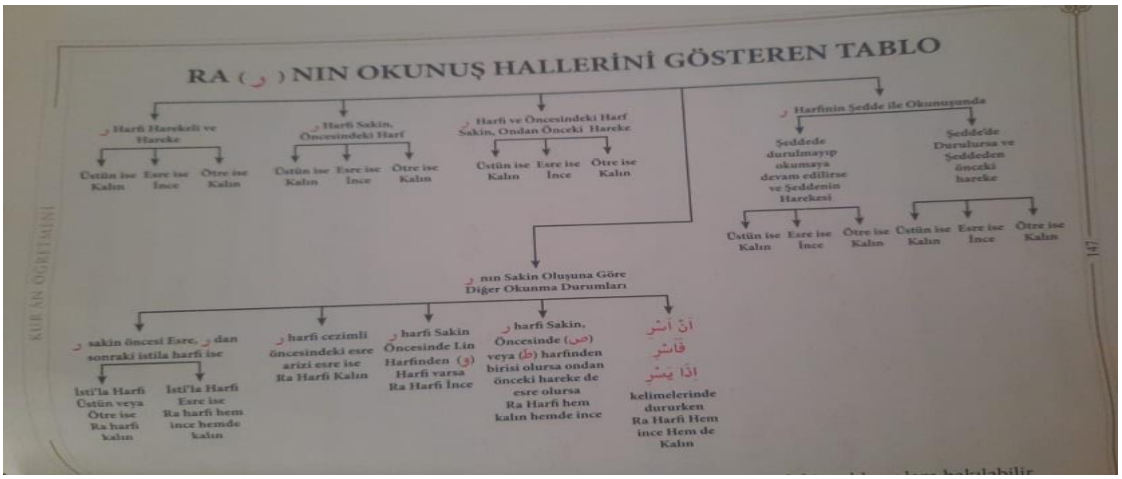

Şekil 18: Davut Kaya, Ra'nın Okunuş Halleri

Mustafa Kara, *Kur'ân-ı Kerîm Öğrenme Rehberi* adlı eserde Hükmü'r-Ra bahsinde şeddeli ra' nın okunuşuyla ilgili, ikinci ra esre harekeli ise, ince okunması gerektiğinden birinci ra' nın da ince okunacağı ayrıntısına yer vermiştir.[359]

Genel incelemeler neticesinde Hükmü'r-Ra bahsi eserlerin genelinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu arada ra harfinin ince, kalın ve hem ince hem de kalın okunduğu yerler hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bu da müelliflerin Hükmü'r-Ra bahsinde verdikleri maddelerin sayısı hususunda farklılıklar meydana gelmesinde etkili olmuştur. Genel kabule göre kalın okunan yerler 5, ince okunan yerler 4 ve hem ince hem de kalın okunan yerler 1 şeklindedir. Davut Kaya ise Hükmü'r-Ra bahsinde kalın ve ince okunması gereken yerler yerine, ra harekeli, sakin ve şeddeli olduğunda nasıl okunur şeklinde farklı bir metot kullanmıştır. Abdurrahman Çetin, ra' nın şeddeli olması durumunu detaylı bir şekilde açıklamıştır.

3.2.20. Lafzatullah

Kur'ân-ı Kerîm tilavetinde doğru ve tertil üzere okumanın en temel göstergelerinden biri, lafızların makamına uygun biçimde telaffuz edilmesidir. Bu bağlamda, "Lafzatullah" kelimesinin telaffuzu da tecvid ilmi içerisinde özel bir yere sahiptir. "Allah" lafzının doğru okunması ayrı bir vecibe telakki edilmiştir. Bu husus, gerek klasik kaynaklarda gerekse son dönem tecvid kitaplarında farklı örneklerle açıklanmıştır.

Kaçan Lafzatullah'ın makabli meftuh veya mazmum olsa kalın okunur. Misali: نَصْرُاللهِ, هُوَاللهُ gibi. Ve eğer meksur olsa ince okunur. Misali: بِاللهِ, لِلهِ gibi.

[359] Mustafa Kara, *Tecvid Uygulamalı Kur'an Eğitimi* (İstanbul: Üniversite Yayınları, 2015), 95.

İlaveli Tecvid Ders Notları adlı eserde Lafzatullah babında Lafzatullah'ı tanımlandıktan sonra ince ve kalın okunduğu yerlerden bahsedilmiştir. Bab'ın sonunda "Ali Rıza Sağman'ın "Nasrullah, Vallahi kalındır, billahi incedir" sözü konunun akılda kalmasını sağlayan önemli ve güzel bir nüktedir." [360] ifadelerine yer vermiştir.

Abdurrahman Çetin, Lafzatullah meselesinde, Lafzatullah'ın mâkabli meksur ise ince okunur: بِا للهِ - لِلهِ - اَمِ اللهُ. Lam'dan önceki harf esreli ise, lamlar ince okunur: قُلِ اللَّهُمْ. Lafzatullah'ın belirtilen şartlarda kalın okunmasının ta'zim (yüceltme) için, ince okunmasının ise tahsîn (güzelleştirme) için olduğu ifade edilmektedir.[361]

Karakaya ve Akın, *Kur'an Okuma ve Tecvid* adlı eserde Lafzatullah bahsinde lam harfinin kalın ve ince okunması gereken yerlerin telaffuzu "lala" ve "lâle" kelimelerinin telaffuzundaki fark gibi olarak açıklanmıştır. Lafzatullah'ın belirtilen şartlarda kalın okunmasının tazim için, ince okunmasının ise tahsin için olduğu ifadelerine yer vermiştir.[362] Bu bilgiye Abdurrahman Çetin'in eserinde de yer verilmiştir. Burada "lala ve lâle" örnekleriyle farklı bir bakış açısı getirerek konunun anlaşılmasını kolaylaştırdığı düşüncesindeyiz.

İzahlı Tecvid Kitabı adlı eserde klasik Lafzatullah tanımından sonra "Allah kelimesinden evvel gelen harf kalın harflerden birisi ise ve harekesi esre ise lam harfinin sesi bir evvelki harfin sesine uydurularak okunur. Çok ince okunmaz. Lam harfi başındaki elif'e bağlanıyorsa, elif'in "e" sesi "a" sesine döndürülmez" ifadelerine yer verilmiştir.[363] Mahi Dağdağan, Lafzatullah meselesini çok kısa olarak ele almıştır. Buna göre Lafzatullah'tan önce kalın harflerden biri "esreli" olarak gelirse Lafzatullah'ın "lâm"ı geldiği gibi okunur. صِرَاطِ اللهِ [364] Ali Kemal Belviranlı, Lafzatullah bahsini harflerin kalın okunma şekillerini açıkladıktan sonra açıklamıştır. Lafzatullah yerine "Lafza-i Celâl" ifadesini kullanmıştır.[365]

Demirhan Ünlü, eserin genelinde olduğu gibi Lafzatullah bahsinde de diğer kıraat imamlarının görüşlerini belirttikten sonra klasik Lafzatullah meselesine değinmiştir. Lâm harfi, istifal harflerindendir. Yani, telaffuzu anında, ses ince ve düşük perdeden çıkar. Bu bakımdan lâm'da aslolan terkiktir ve ince okunmaktadır. Onun (kalın) tağlız ile okunuşu İstilâ harflerine tabi olmakla mümkündür. Bu harflerden biri, lâm'ın evveline veya sonunda yahut her iki tarafında اَلصَلواةُ، وَالْيَتَلَطَّفُ، فَنْطَلَقَ kelimelerinde görüldüğü gibi yer alırsa lâm tağliz ile yani kalın okunabilir. Bu hal; lâm harfinin vucûben tağlızı için bir şart olamaz. Belki caiz oluşunun sebebi

[360] Pakdil vd., *İlâveli Tecvîd Ders Notları*, 56.
[361] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 198.
[362] Karakaya - Akın, *Kur'an Okuma ve Tecvid*, 96.
[363] *İzahlı Tecvid Kiabı*, 31.
[364] Dağdağan, *Tecvid*, 41.
[365] Belviranlı, *Tecvid*, 57-59.

olabilir. Verş kıraatini benimseyen ekseri Mısır kurrası, yukarıdaki sebebe binaen lâm'ı tağlız ile okurlar, şeklinde detaylı bilgiler vermiştir.[366]

Sonuç olarak Lafzatullah'ın telaffuzunda gösterilen hassasiyet, Kur'an tilavetinde anlam derinliğini korumakla birlikte, Cenâb-ı Hakk'a karşı duyulan saygının da bir tezahürüdür. Klasik tecvid kaynaklarında yer alan "kalınlık-tağliz" ve "incelik-tahsin" ayrımı, bu lafzın tazim yönünü ön plana çıkarmaktadır.

3.2.21. Zamir

Zamir konusu tecvid ilmi literatüründe dikkat çeken başlıklardan biridir. Zamirlerin medli ya da medsiz okunması gibi ayrıntılar, müelliflerin yorumlarıyla genişletilmiş ve örneklerle desteklenmiştir. Bu bölümde, Karabaş Tecvidi üzerine zamir konusunun nasıl ele alındığı, yorumlandığı ve uygulandığı incelenerek tecvid ilmi içindeki yeri ortaya konulacaktır.

Kaçan zamirin makabli müteharrik olsa med olunur. Misali: إِنَّهُ, بِهِ, وَلَهُ gibi. Amma وَمَانَفَقَهُ, لَمْ يَنْتَهِ med olunmaz. Zira zamir değildir, nefsi kelimedendir. Ve eğer makabli sakin olsa kasr olunur. Misali: عَلَيْهِ, إِلَيْهِ, فِيهِ gibi. Amma Sure-i Furkan'da فِيهِ مُهَانَ med olunur.

Mehmet Ali Kurt, zamir meselesinde zamirin uzatılmadan (medsiz) okunmasında "Zamirden önceki harf sakin ise zamir meddedilmez. يَعْلَمْهُ اللهُ. Zamirden sonraki harf de sakin olduğunda zamir yine uzatılmaz. لَهُ الْمُلْكُ - لَعَلِمَهُ الَّذِينَ." açıklamasına yer vermiştir. Burada zamirin uzatılmayacağı yerleri ifade ederken zamirden sonraki harfin sakin olması durumunda uzatılmayacağı şeklinde detaylı bir bilgi vermiştir. Buna göre يَرْضَهُ لَكُمْ zamir medsiz okunur. Buradaki zamirin ihtilâs ile okunduğu kitaplarda zikredilmektedir. İhtilâs harekenin üçte birini giderip üçte ikisiyle okumaktır. Buradaki ihtilâstan kastedilen harfin uzatılmadan okunmasıdır. Bir de zamire benzediği halde zamir olmayan, kelimenin aslında olan he'ler vardır ki bunlar uzatılmadan okunurlar: لَمْ يَنْتَهِ - وَجْهُ اَبِيكُمْ. Gibi.[367]

Nurettin Başyiğit, zamir bahsini Ha-i Kinâye başlığı altında ele almıştır. Şöyle ki Ha-i kinaye müfred müzekker gaib zamirinden kinaye olan (ه) zamiridir. Med ve kasr ile okunur. İsim, fiil ve harfte bulunur. Hâ-i kinayenin iki harekeli harf arasında geldiğinde, iki hareke miktarı med ile okunmasında bütün kurra ittifak etmiştir. İki sâkin arasında bulunan ha-i kinaye kasr ile okunur. Ha-i kinaye, harekeli harften sonra, sâkin harften önce gelirse kasr ile okunur. Ha-i Kinâye, sakin harften sonra ve harekeli harften önce gelirse kasr ile okunur. Daha sonra sekte konusunda yer alan Ha-i sekte meselesini de burada ele almıştır.[368] Ha-i sekte bahsi diğer

[366] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 133.
[367] Kurt, *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri (Tecvid)*, 60.
[368] Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf*, 97-99.

eserlerde genel olarak sekte konusu içerisinde ele alınırken, burada zamir konusunda ele alınmıştır.

Fikri Yatı, zamir bahsinde, zamirden önce gelen harf harekeli olursa, o zaman zamir uzatılarak okunur. Eğer zamirden önce gelen harfin harekesi üstün veya ötre olursa, ötre doğrultusunda bir elif miktarı kadar uzatılır. Böyle bir durumda Hû zamirinin altında onu uzatan gizli bir vav vardır. Hû zamirinin önünde gelen harfin (makablindeki harfin) harekesi esre olursa, bu zamir esre doğrultusunda bir elif miktarı uzatılır. Böyle bir durumda zamirin altında gizli bir "ye" varmış gibi okunur. Zamirden önce gelen (makablindeki) harf sakin olursa, o zaman zamir uzatılmadan yalnızca harekesi ile okunur.[369] Ancak Furkan Suresi'ndeki فِيهِۦ مُهَانًا deki zamir söyleyişte kolaylık olsun diye bir istisna olarak uzatılarak okunur. Eserde Furkan Suresi'ndeki örnek farklı yere verilmiştir. Furkan Suresi'ndeki örnek yerine de عَلَيْهِ – اِلَيْهِ örnekleri verilmiştir.

İzahlı Tecvid Kitabı adlı eserde zamir yerine "çekilen ve çekilmeyen he harfi" ifadesi kullanılmıştır. Daha sonrada örneklerle birlikte zamirin çekildiği ve çekilmediği yerler gösterilmiştir.[370] Zeycan Aydın'da zamir için aynı ifadeyi kullanmıştır.[371] Eserde tecvid kaidelerinin sıralamalarına göre Lafzatullah'ı med bahsinden önce ele almıştır.

Abdurrahman Çetin, zamir bahsinde zamirin hükümleri konusunda şu izahları yapmıştır:

1. Vakıf halinde zamir: Zamir, vakf halinde, yani üzerinde durulunca daima medsiz (çekilmeden) okunur. عَنْهْ - مِنْهْ - رَبَّهْ - بِهْ – لَهْ

2. Vasl halinde zamir: Vasl halinde, yani kendisinden sonraki kelimeye bağlanması durumunda ise şu iki şekilden birisiyle okunur:

a. Zamirin çekilerek okunması: Zamirin mâkabli harekeli ise, (yani zamirden önceki harf üstünlü veya esreli yahut ötreli ise) uzatılarak okunur. Buna göre, zamirin harekesi ötre ise, kendisinden sonraki sakin bir vav takdir olunur ve (med sebebi hemze yoksa) bir elif miktarı çekilir. رَبُّهُو- ر بُّهُ

Eğer zamirin harekesi esre ise, sakin bir ya takdir edilir ve (med sebebi hemze yoksa) yine bir elif miktarı uzatılır. عِلْمِهِ – عِلْمِهِى– هَذِهِ kelimesi de aynı hükme tabidir. Bu durumdaki zamirden sonra, bir de med sebebi olan hemze gelirse medd-i munfasıl olur ve dört elif miktarı uzatmak caiz olur. هَذِهِ اِيمَانًا müfred müzekker ğaib zamirinin üstünlü hali yoktur. Âsım Kıraati'nde, يَرْضَهُ لَكُمْ lafzındaki zamir, ihtilâs ile ve çekilmeden okunur.

[369] Yatı, *Açıklamalı Tecvid*, 40-41.
[370] *İzahlı Tecvid Kiabı*, 31.
[371] Aydın, *Tecvid Kitabı*, 22.

b. Zamirin çekilmeden okunması: Zamirin mâkabli sakin ise, zamir çekilmez: وَاجْتَبَاهُ – مِنْهُ mâbâdi (kendisinden sonrası) sakin olan zamir de çekilmez: لَعَلِمَهُ الَّذِينَ. Aynı şekilde, iki sakin arasında bulunan zamirler de uzatılmadan okunur. مِنْهُ ابْتِغَاءَ [372] gibi.

Fazilet Neşriyat, *Karabaş Tecvidi* adlı eserde klasik zamir tanımını yaptıktan sonra "Zamir olan he harfinden önceki gelen harf harekeli olduğu için, he'ler daima uzatılarak okunur. Ancak مَانَفْقَهُ – لَمْ يَنْتَهِ kelimelerindeki he'ler med olunmaz. Çünkü buralardaki he'ler, zamir olmayıp kelimenin asıl harflerindendir. Bir de يَرْضَهُ olup mâkabli hükmen sakin olduğu için uzatılmaz. Çünkü zamirlerin mâkabli sakin olunca, zamir çekilmez. Yine zamirden sonra hemze varsa medd-i munfasıl olur ve dört elif miktarı çekilir: مِنْ عِلْمِهِ اِلَّا بِمَا شَاءَ. Şayet zamirden sonra sebeb-i med sakin olursa med olunmaz. اِنَّهُ الْحَقَّ. Eğer zamirin mâkabli sakin olursa kısa okunur, çekilmez. اِلَيْهِ – عَلَيْهِ." ifadelerine yer vermiştir.[373]

Ramazan Yıldız'ın, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidi* adlı eserine göre, zamirin uzatma ölçüsü; eğer zamirden sonra sebeb-i medden hemze görülmez ise "medd-i tabii" babından olur ve bir elif miktarı çekilir, eğer görülür ise medd-i munfasıl babında olur ve dört elif miktarı çekilmesi caizdir, açıklamasında bulunmuştur. Yine zamir üzerinde gerek sükûnla gerekse revm ile durulduğunda her yerde sıla terk edilir. Kehf Suresi'ndeki وَمَا اَنْسَانِيهُ ve Fetih Suresi'ndeki عَلَيْهُ اللهَ zamirleri kaide hilâfına olarak ötre okunurlar, şeklinde bir tabirde bulunmuştur.[374] Bu iki farklı detay verilerek konuyu tamamlamıştır.

İsmail Karaçam, zamir ve ha-i kinaye konusunu birlikte ele almıştır. Genel olarak Âsım Kıraati'ne göre zamir meselesine değinmiştir. Konuyu zamirin ötreli ve esreli okunması şeklinde iki kısma ayırmıştır. Zamirden önceki harf üstün, ötre veya sakin ise zamirin harekesi ötre olur. Örnek: مِنْهُ. Zamirden önceki harf eserli veya sakin ya ise zamirin harekesi esre olarak gelir. Örnek; عَلَيْهِ. Asım kıraatine göre bu ikinci kaidenin iki istisnası vardır. Kehf Suresi'ndeki وَمَا اَنْسَانِيهُ ve Fetih Suresi'ndeki عَلَيْهُ اللهَ zamirleri kâide hilâfına olarak ötre okunur.[375] Eserde diğer kıraat imamlarının da görüşlerine yer vermesi kafa karışıklığına neden olmuştur.

Kadir Temir, zamirin müfred müzekker şahsı ifade eden "he" olduğu ve bazen uzatılarak bazen de uzatılmadan okunduğu ifadelerine yer vermiştir. Daha sonra zamirin uzatıldığı ve uzatılmadığı yerlere değinmiştir. Buna göre; Uzatıldığı yerler:

1. Zamirin makabli harekeli olursa uzatılır,
2. Zamir ötreli ise harfi medden " vav " ile, esreli ise "ye" ile bir elif miktarı uzatılır.

Uzatılmadığı yerler:

[372] Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 193-195.
[373] *Karabaş Tecvidi*, 39-40.
[374] Yıldız, *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidî*, 51.
[375] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 313.

1. Zamirin makabli sakin olursa uzatılmaz,
2. Zamirin üzerinde vakfedilirse uzatılmaz,
3. Zamir kendinden sonraki harfe bağlanırsa uzatılmaz,
4. Zamirin makablinde harfi medden birisi bulunursa uzatılmaz.[376]Temir'in konuyu bu şekilde madde madde detaylandırdığını görmekteyiz.

Osman Pamuk, zamir bahsinde; Furkan Suresi'nde geçen فِيهِۦ مُهَانًا kelimesinde esreden ötreye geçiş zor olduğu için zamirden önceki harf harekesiz olduğu halde zamirin uzatılarak okunduğunu belirtmiştir. Bunun sebebinin geçişi kolaylaştırmak olduğu detayını vermiştir.[377]

Demirhan Ünlü, zamir bahsini diğer eserlerden farklı olarak "damir" şeklinde ifade etmiştir. Konunun tamamında "damir" tabirini kullanmıştır. Zamirin klasik tanımını verdikten sonra nerelerde uzatılması ve uzatılmaması gerektiği hususunda bilgiler vermiştir. Ayrıca Kehf Suresi ve Fetih Suresi'ndeki istisnai duruma da değinmiştir. Bu görüşlerini diğer kıraat imamlarının görüşleri ile detaylandırmıştır.[378]

Karakaya ve Akın, *Kur'an Okuma ve Tecvid* adlı eserde zamir bahsinde genel olarak zamirin uzatılıp uzatılmadığı yerler üzerinde durarak, kendinden önceki harf harekeli olduğunda zamirin uzatılarak okunması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu uzatmanın özellikle damme hareke ile geldiğinde yazıda gösterilen bir alameti yoktur. Zamirin harekesi damme olduğunda kendinden sonraki sakin vâv kesra olduğunda ise harekesiz ya takdir edilir ve medd-i tabi ölçüsü olan bir elif miktarı uzatılır, şeklinde açıklamalara yer verilmiştir.[379]

Ebu Muhammed, zamir bahsini "Çekilen ve Çekilmeyen He" başlığı altında ele almıştır. Klasik zamir tanımını yaptıktan sonra çekileceği ve çekilmeyeceği yerler hakkında *Karabaş Tecvidî*'ne yakın açıklamalarda bulunmuştur.[380]

Genel olarak incelediğimiz eserlerde zamir konusunda benzer tanımlar verilmiştir. Ancak bazı detaylandırmalarda farklılıklar görünmektedir. Bu farklılıklardan birisi Demirhan Ünlü'nün zamir yerine damir ifadesini kullanmasıdır. Ayrıca bazı eserlerde Kehf ve Fetih Sureleri'ndeki istinai durumlara değinilirken bazı eserlerde bu konuya değinilmemiştir.

3.2.22. Sekte

Kur'ân-ı Kerîm'in tertil ile okunması, sadece harflerin doğru çıkarılmasıyla sınırlı olmayıp, kelimeler arası duraklar, nefes süreleri gibi hususları da içermektedir. Bu bağlamda Sekte uygulaması hem Kur'an'ın manasının doğru anlaşılması hem de kıraat geleneklerinin

[376] Temir, *Tecvit*, 74-75.
[377] Pamuk, *Sualli ve Cevaplı Tam Karabaş Tecvidi*, 29.
[378] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 135.
[379] Karakaya - Akın, *Kur'an Okuma ve Tecvid*, 96-97.
[380] Ebu Muhammed, *Tecvid Kitabı* (Eğitim Fakültesi Kütüphanesi, ts.), 22-23.

korunması açısından büyük önem taşır. Bu bölümde, sektenin tanımı, Kur'an'daki yerleri, yapılma sebepleri ve farklı kıraat alimlerinin konuya yaklaşımları Karabaş Tecvidi ve diğer tecvid eserleri çerçevesinde ele alınmıştır. Sektenin caiz veya vacip olduğu yerler, mana bozulmalarının önlenmesi açısından örneklerle açıklanmış, özellikle "ha-i sekte" konusuna dikkat çekilmiştir.

Sekte Kur'an-ı Azîm-u Şan'da dört yerdedir. Biri sure-i Kehf'te: عِوَجًا, قَيِّمًا ve biri sure-i Yasîn'de: مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا ve biri sure-i Kıyame'de: وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ve biri de sure-i Mutaffifin'dedir: كَلَّا بَلْ رَانَ gibi. Tarifi: اَسَّكْتَةُقَطْعُ الصَّوتِ دوُنالنَّفْس. Malum ola ki ha-i sekte ile kıraat olunan kelimatın haleti vasıllarında yani مَاهِيَهْ ومَاادْرَايكَ وسُلْطانِيَهْ، ومالِيَهْ، وحِسابِيَهْ، وكِتابِيَهْ، وَاقْتَدِهْ، ,لمَ يَتَسَنَّهْ ha-yı isbat eden kurra için bir ha-i sakine ilhak lazımdır. Hazreti Asım cemi mevazı'da vaslında ha-i isbat eyledi. Eimme-i kuradan bazıları وَكِتابِيَهْ، وحِسابِيَه lafızlarının ğayrısına isbat etmediler. Amma vakıf halinde sektelerin isbatı muttefekun aleyhtir.

Tecvidle ilgili eserlerde bahsi geçen konuyu incelediğimizde; Nurettin Başyiğit, eserinin sekte bahsinde Asım kıraatinin Hafs rivayetinde, Kur'ân-ı Kerîm'de altı yerde sekte olduğu ve onların dördünün vacib, ikisinin caiz kabul edildiği bilgisine yer verilmiştir. Vacip olanlar için *Karabaş Tecvidi*'ndeki Kehf Suresi 1., Yasin Suresi, 52., Kıyame Suresi 27. ve Mutaffifin Suresi 14. ayetlerini sunmuştur. Ayrıca caiz Hakka Suresi 28-29. Ayetler arasında ve Enfâl Suresi son ayeti ile Tevbe Suresi'nin ilk ayetleri arasında caiz olan sekte olduğunu ifade etmiştir.

"Hakka Suresi 28-29: هَلَكَ / مَالِيَهُ lafızları arasında sekte yapılmakta. Enfal Suresi, son ayeti ve Tevbe Suresi ilk ayet: إِنَّاللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ / بَرَاءةٌ مِنَاللهِ ayetleri arasında sekte yapılır."[381] Genel tecvid kitaplarının istiaze babında ele alınan bu uygulama, burada sekte bahsinde ele alınmıştır. Ayrıca burada üç vecih caizdir; birincisi iki sure arasını vasl etmek, ikincisi vakfedip Tevbe Suresi'nden başlamak ve üçüncüsü de sekte yapmak şeklindedir.[382] Fikri Yatı, klasik sekte tanımını yaparak dört ana sekte örneklerini vermiştir. Ancak kendisinin, *Karabaş Tecvidi*'nde yer alan ha'i sektelerden bahsetmediği görülmüştür.[383]

Mahi Dağdağan, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan dört sekteyi ele alıp Kehf Suresi'nin 1., Yasin Suresi'nin 52., Kıyame Suresi'nin 27. ve Mutaffifin Suresi'nin 14. ayetlerini vermiştir. Ancak Kehf Suresi'nin 1-2. ayetlerinde عِوَجًا قَيِّمًا ve Yasin Suresi'nde مِنْ مَرْقَدِنَاهَذَا kelimeleri arasındadır ve geçiş vasıl esnasında yapılır. عِوَجًا kelimesinde tenvin elif'e çevrilerek عِوَجَا denip elif üzerine medd-i tabîî yapılır. Sonra nefes almadan sesi bir müddet kesip ardından devam

[381] Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf*, 102-103.
[382] Başyiğit, *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf*, 103.
[383] Yatı, *Açıklamalı Tecvid*, 42.

etmek suretiyle sekte yapılmış olur. Ayet sonu olması nedeniyle burada sekte caiz ise de durmak daha doğrudur. Yine Kıyame Suresi 27. وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ve Mutaffifin Suresi 14. كَلَّا بَلْ رَانَ kelimeleri arasında sekte yapmak zorunludur ifadelerini kullanmıştır. Buradaki zorunluluktan maksat, yapılmadığı takdirde mananın bozulacağıdır.[384]

Fazilet Neşriyat, *Karabaş Tecvidi* adlı eserde sekte meselesinde "Kehf Suresi 1. ve 2. ayetindeki عِوَجًا قَيِّمًا kelimeleridir. Buradaki sekte bu iki kelime arasında ve vasl (geçiş) halindedir. Burada sekte yapılmasının sebebi; قَيِّمًا kelimesini açıklamak ve mananın yanlış anlaşılmasını önleyip, doğru anlaşılmasına yardımcı olmak içindir. Çünkü, geçiş halinde sekte yapılmadığı takdirde, "dosdoğru" manasına gelen "قَيِّمًا" kelimesinin, eğri-aksak manasına olan "عِوَجًا"in sıfatı olduğu zannedilebilir. O, zaman da "dosdoğru, eğri-büğrü" gibi yanlış ve karışık bir mana ortaya çıkar. İşte, sekte ile bu karışıklık önlenmiş olur. Ayrıca ayet sonu olması sebebiyle burada sekte yapmak caiz ise de vakıf yapmak daha münasiptir"[385] açıklamalarına yer vermiştir. Burada Kehf Suresi'ndeki sekte olan kelimelerin manalarını vererek detaylandırmıştır.

Aynı eserde Yasin Suresi 52. ayetinde sekte yapılmasının sebebinin ise, iki kelime arasındaki manayı birbirine karıştırmamak için olduğu belirtilmiştir. Çünkü, birinci kelimede kabir ehlinin sözleri bitiyor, ikinci kelimede ise Melâike-i Kiramın sözleri başlıyor. Sekte yapılmak suretiyle bunlar, birbirinden ayrılmış oluyor. Yani مِنْ مَرْقَدِنَا de durak olduğu için durulacak olursa, sekte değil med yapılarak durulur.[386] Bu ayette kabir ehli olarak ifade edilen topluluk, aslında kafir olanları ifade etmektedir.

İlaveli Tecvid Ders Notları adlı eserde sekte için "nefes almaksızın yalnız sesi kesmeye denir" tanımı yapılmakla beraber, "vakıf gibidir ama vakıf değildir" tabirine de yer verilmiştir. Kur'an okurken duracakmış gibi nefes almaksızın sesi keserek bir miktar durduktan sonra aynı nefesle devam etmek suretiyle yapılır, şeklinde tanımlamıştır.[387] Daha sonra sekte yapılan yerlerin sekte sebeplerini şu şekilde aktarmıştır:

Kehf Suresi 1. ve 2. ayetleri arasındaki sektenin sebebi; sıfat mevsuf gibi algılanmasını önlemek içindir. Burada ayet sonu olduğu için sekte caiz ise de vakıf evladır. Yasin Suresi 52. ayetindeki sektenin sebebi; iki kelime arasındaki sıfat ve mevsuf benzemesine mani olmak ve beyan içindir. Yani kafirlerin sözleri birinci kelimede bitmektedir. İkinci kelimede de müminlerin veya melaikenin sözleri başlamaktadır. Böylece sekte yapmakta kafirler ile

[384] Dağdağan, *Tecvid*, 64.
[385] *Karabaş Tecvidi*, 41.
[386] *Karabaş Tecvidi*, 42.
[387] Pakdil vd., *İlâveli Tecvîd Ders Notları*, 59.

müminlerin sözleri birbirlerinden ayrılmaktadır. Burada vakıf yapmak efdal, sekte ise caizdir. Kıyame Suresi 27. ayetindeki sektenin sebebi; iki kelimenin ayrı ayrı olduklarını ve tek kelime olmadıklarını açıklamak içindir. Mutaffifin Suresi 14. ayetindeki sektenin sebebi; iki kelimenin ayrı ayrı olduklarını ve tek kelime olmadıklarını açıklamak içindir. Sekte yapılmaksızın iki kelime beraber okunursa (berran) küpçü anlamına gelir. Burada sekte yapmak evla vakıf yapmak ise vakf-ı ısdırari olarak caizdir.[388] Eserde sekte sebepleri maddeler halinde tek tek ele alınmış ve genel olarak mana değişikliğinden dolayı sekte yapıldığı ifade edilmiştir.

Kadir Temir, sekte bahsinde sekte yapılan yerlerin sekte sebeplerini şu şekilde açıklamıştır: "Kehf Suresi'ndeki عِوَجًا قَيِّمًا lafızları arasındaki sektede قَيِّمًا kelimesinin عِوَجًا kelimesinde sıfat düşmesi ihtimalini ortadan kaldırmaktır."[389] Buradaki açıklamada sanki sıfat mevsuf ilişkisi varmış gibi algılanmaktadır. Genel görüşe göre burada sekte yapılmasının sebebi bu ilişkinin oluşmamasıdır.

Yasin Suresi'ndeki مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا ifadesindeki iki kelime arasındaki manayı birbirine karıştırmamak içindir. Birinci kelimede kafirlerin sözleri bitiyor. İkinci kelimede mü'min ya da melekler başlıyor. Burada vakf evla, sekte caizdir.[390] Bu ayetin tefsirinde buradaki ikinci sözün ilk sözü söyleyen kâfirler veya onlara cevap veren melaikeler ya da mü'minler olduğu yönünde farklı görüşler bulunmaktadır.[391]

Aynı şekilde Kıyame Suresi'ndeki sektenin sebebi, iki kelimenin ayrı ayrı iki kelime olduklarını ve tek kelime olmadıklarını açıklamak içindir. Şayet Sekte yapılmazsa sakin nûn dan sonra ra harfi geldiği için idğam bila ğunne olması gerekir ve böyle olursa, ayetin manası "çorbacı" şeklinde olur. Sekte yapılmak suretiyle idğama mani olunuyor. Bu iki kelime ayrı ayrı okunuyor.[392] Genel olarak bazı tecvid eserlerinde buradaki sektenin sebebi olarak kelimelerin sektesiz okunduğunda "çorbacı" anlamına geldiği yönündedir.[393] Ancak bazı eserler bu manayı kullanmamışlardır.[394] Mutaffifin Suresi'ndeki كَلَّا بَلْ رَانَ kelimeleri arasında sekte yapılmasının sebebi, idğamlı bir şekilde okunduğunda manasının "küpçü" manasına geldiği, bunun da ayetin manası ile alakalı bir ifade olmadığını belirtmiştir.[395]

Ramazan Pakdil, eserinde klasik sekte tanımını yaptıktan sonra, sektedeki bekleme süresini iki hareke süresi ya da bir elif miktarı bir süre olarak ifade etmiştir. Genel olarak kıraat

[388] Pakdil vd., *İlâveli Tecvîd Ders Notları*, 59-60.
[389] Temir, *Tecvit*, 76.
[390] Temir, *Tecvit*, 76.
[391] Hayrettin Karaman vd, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), 4/504-505.
[392] Temir, *Tecvit*, 76-77.
[393] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 212.
[394] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 347-348.
[395] Temir, *Tecvit*, 77.

imamlarının görüşlerine yer vererek meseleyi açıklamıştır. Daha sonra sekte he'leri meselesini açıklamıştır. Ha-i sekte, bazı kelimelerin son harekesini belirtmek ve muhafaza etmek için kelimelerin sonuna ziyade edilen sâkin he'lerdir. Yazılış bakımından zamire benzer. Zamirden farkı; zamirler harekelidir, ha-i sektelerin tamamı ise cezimlidir, yani sakindir. Asım kıraatinde, vasılda ve vakıfta okunur, bazı kıraatlerde ise vasıl halinde düşer. Asım kıraatinde vasıl halinde ha-i sekte sakin okunur. Hafif bir sekte caiz olduğu gibi terki de caizdir. Sekte evladır. Bunun için buna, "ha-i sekte" denir. Kur'an'da ha-i sekte olan yerler: Bakara 259, En'âm 90, Hâkka 19-25, Hâkka 20-26, Hâkka 28, Hâkka 29, Kâria 10.[396]

İsmail Karaçam, sekte bahsinde yine kıraat imamlarının görüşlerine yer vermiştir. Bazı kitaplarda sektenin hükmünün, vakıf hükmü gibi olduğu kaydedilmiştir. Meselâ tenvinin elif'e , tâ-i merbutanın he'ye çevrilmesi veya harekeli bir harfin sakin kılınması gibi. Bir kısımları da sektenin hükmünün, vakfın hükmüne kıyas edilemeyeceğini, zira bunun ancak rivayetle sabit olabileceğini, nitekim Hafs'ın عِوَجًا kelimesinde, vakf olduğu gibi, tenvini elif'e kalbetmek suretiyle sekte yaptığını, Hamza'nın ise شَيْـًٔالَا de tenvini elif'e kalbetmeksizin sekte ile okuduğunu ileri sürmüştür. el-Mer'âşî, doğru olan görüşün, sektenin hükmünü vakfın hükmü gibi olduğu yolundaki görüş olduğunu, zira sektenin vakfa benzediğini söylemektedir. Daha sonra da Hafs, İmam Asım kıraatine göre sekte yapılan dört yeri ve sebeplerini açıklamıştır.[397]

Demirhan Ünlü, sekte bahsinde sekte müddetinin nefes vermek için geçen zamandan daha kısa olduğunu ve en azından bir saniye kadar durulması gerekir şeklinde belirtmiştir.[398]

A. Celaleddin Karakılıç, tecvid kitabında sekte bahsinde özellikle ha'-i sekte bahsi üzerinde durmuştur. Bu bahis içerisinde İmam Âsım ve bazı kurraların görüşlerine dair bilgiler aktarmıştır. Son olarak "vakıf halinde, bütün kurralar, hâ'i sekteleri okumuşlardır. Bunun için vakıf halinde, ha'-i sektelerin okunması "muttefekun aleyh'dir" açıklamalarına yer vermiştir.[399]

Hatice Yıldız, *Hazırlık Elifbası* adlı eserde sekte bahsini açıklamış ancak ha-i sektelerden bahsetmemiştir.[400]

Genel olarak incelediğimiz eserlerde sekte yapılmasının sebebi olarak kelime manalarındaki değişikliklerin önlenmesi gösterilmiştir. Eserlerin genelinde ha-i sekte bahsine de değinilmiştir. Yine sekte olan yerlerde vakıf ve vasl hallerinden bahsedilmiş ve en münasip olan, sekte yapılması olarak kabul edilmiştir. Kıyame ve Mutaffifin Suresi'ndeki sekteler için

[396] Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 209-211.
[397] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*, 346.
[398] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*, 140.
[399] Karakılıç, *Büyük Tecvid İlmi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kaideleri*, 112.
[400] Yıldız, *Hazırlık Elifbâsı*, 107.

vacip, Yasin ve Kehf Sureleri'ndeki sekteler ise caizdir görüşü genel kabul olarak görülmektedir. Son olarak "vakıf halinde, bütün kurralar, hâ'i sekteleri okumuşlardır. Bunun için vakıf halinde, ha'-i sektelerin okunması muttefekun aleyhtir" hükümlerine yer verilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, Osmanlı döneminde tecvid ilmi sahasında kaleme alınan en önemli eserlerden biri olan Karabaş Tecvidi'ni temel alarak, özellikle Cumhuriyet dönemi Türkçe tecvid literatüründe yer alan bazı tanım, kavram ve uygulamaların tahlilini amaçlamaktadır. Tecvid ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in lafzî ve mânevî yönüyle doğru okunması için belirlenen kurallar bütünüdür. Bu kuralların Osmanlı döneminde sade bir dille sistematik biçimde sunulduğu en dikkat çekici eserlerden biri Karabaş Tecvidi'dir. Eser, kısa ve öz anlatımı sayesinde asırlar boyunca eğitim-öğretim süreçlerinde yaygın olarak kullanılmış, halk arasında da geniş bir kabul görmüştür.

Çalışmada, tecvidin hem teorik hem de pratik yönlerinin daha iyi kavranması hedeflenmiş; Karabaş Tecvidi esas alınarak farklı kaynaklarda yer alan tanım ve tariflerin kıyaslaması yapılmıştır. Bu farklılıkların ilmî ve pedagojik arka planları sorgulanarak, doğru ve geleneksel kıraat çizgisine ne derece bağlı kalındığı değerlendirilmiştir.

Karabaş Tecvidi, hakkında yazılan birçok şerh ve haşiyeye rağmen orijinal muhtevasını koruyarak günümüze kadar ulaşabilmiş nadir tecvid risalelerindendir. Müellifi Abdurrahman Karabaşî'ye ait biyografik bilgiler oldukça sınırlı olup, İstanbul'da yaşadığı ve muhtemelen kıraat ilmiyle meşgul bir müderris olduğu tahmin edilmektedir. Hangi medresede ders verdiği bilinmemekle birlikte, özellikle tecvid öğretimiyle iştigal ettiği anlaşılmaktadır.

Çalışmada karşılaştırmaya tabi tutulan eserler arasında, Karabaş Tecvidi ile Demirhan Ünlü'nün eseri arasında birçok tanım farklılığı tespit edilmiştir. Bu farklılıklar, Ünlü'nün eserinin Karabaş çizgisinden en çok ayrılan örneklerden biri olduğunu göstermektedir. Ali Kemal Belviranlı'nın eseri daha çok Türkçe örneklerle ve ders anlatım üslubuyla hazırlanmışken; Ramazan Pakdil, Abdurrahman Çetin ve İsmail Karaçam gibi müelliflerin çalışmaları ise klasik tecvid kaidelerini daha kapsamlı ve ayrıntılı bir biçimde ele almıştır.

Öte yandan Davut Kaya, Ömer Kara ve Mustafa Kara gibi yazarların eserlerinde kaynak gösterilmemesi, telif açısından önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bazı eserlerde konulara gereğinden fazla ayrıntı verilirken, bazılarında ise ciddi derecede yüzeysel açıklamalara yer verilmiştir. Örneğin, Davut Kaya'nın eserinde izhâr, izhâr-ı kameriyye ve kalkale gibi konular oldukça yüzeysel işlenmiştir. Muharrem Bozkaya'nın eserinde ise izhâr-ı kameriyye başlığı altında hatalı biçimde idğâm-ı şemsiyye tanımına yer verildiği tespit edilmiştir. Bu hata, yayıncı kaynaklı olabileceği gibi doğrudan müelliften de kaynaklanmış olabilir.

Çalışmada incelenen eserlerin çoğunda Arapça ıstılahların kullanıldığı, fakat bazı eserlerde Karabaş Tecvidi'ne kıyasla tanımların ya fazlaca detaylandırıldığı ya da kavramsal karışıklıklara neden olabilecek şekilde sadeleştirildiği görülmüştür.

Sonuç olarak, Karabaş Tecvidi, Türkçe tecvid literatürünün miladî niteliğinde bir eser olup, hem klasik geleneğe bağlılığı hem de sadeliği sayesinde sonraki tecvid kitaplarına kaynaklık etmiş; son dönem tecvid eserleriyle birlikte bu ilmin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Eserler arasında yer alan farklılıklar ise kıraat ilmine hem çeşitlilik hem de tartışma alanı sunmakta, bu yönüyle literatürü zenginleştirmektedir.

Çalışma kapsamı gereği, Karabaş Tecvidi'nin bazı kenar açıklamaları (şerhler) ve istiaze–vakıf gibi konulara değinilmemiştir. Bu durum, söz konusu bahislerin eserde yer almamasından kaynaklanmaktadır. Muhtemelen, Karabaşî döneminde bu meselelerin tecvid değil, kıraat ilminin özel alt başlıkları içerisinde değerlendirilmesi gerektiği görüşü hâkim olduğundan eserde bunlara yer verilmemiştir.

KAYNAKÇA

Akkuş, Recep. *Tarihsel Boyutlarıyla Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi ve Reisü'l-Kurralık*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2008.

Altıkulaç, Tayyar. *Tecvîd'ul-Kur'an*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986.

Atik, Bilal vd. "Kıraat ve Tecvid Terminolojisi". *İlahiyat Terminolojisi*. ed. Ersin Kabakcı. Ankara: İdeal Kültür Akademisi Yayınları, 2024.

Atik, M. Kemal. "Ayet ve Surelerin Tevkifiliği Meseleleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 (1989), 201-218.

Aydın, Zeycan. *Tecvid Kitabı*. İstanbul: el-Mektebetül Mahmudiyye, 2012.

Başyiğit, Nurettin. *Tecvîd Ta'lîm ve Tashîh-i Hurûf*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.

Belviranlı, Ali Kemal. *Tecvid*. İstanbul: Nedve Yayınları, 1965.

Bozkaya, Muharrem. *En Kolay Tecvit Dersleri*. İstanbul: Fatih Yayınları, 2017.

Buhâri, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail. *Sahih-i Buhari*. 1-6 Cilt. İstanbul: Polen Yayınları, 2009.

Bursalı Mehmed, Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. thk. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınları, 1972.

Can, Mustafa. *Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan KıRa at ve Tecvîd İlmine Dair Yazma Eserler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif. *Tarifat (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

Çelebi, Münif. *Kur'an Dili Alfabesi ve Okuma Kaideleri*. Ankara: Yeni Matbaa, 1952.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2011a.

Çetin, Abdurrahman. "Tecvid". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011b.

Çiftçi, Ali. "Kur'an Okuyucularının Uygulamasında İttifak Sağlayamadıkları Bir Konu Olan İklâb'ın Değerlendirilmesi". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2011), 237-256.

Çollak, Fatih. "Tecvid İlmi, Ortaya Çıkışı ve Gelişimi" Tarihten Günümüze Kıraat İlmi, Uluslararası Kıraat Sempozyumu 16-18 Kasım 2012, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021, 365-386.

Çoraklı, Halil İbrahim. *Kur'ân-ı Kerîm'i Doğru ve Güzel Okuma Kılavuzu Tecvid.* İstanbul: Şadırvan Yayınları, 2013.

Dağdağan, Mahi. *Tecvid*. İstanbul: Şadırvan Yayınları, 2005.

Dağdağan, Mahi. *Tecvîd*. İstanbul: Şadırvan Yayınları, 2017.

Dağdeviren, Alican. *Kur'an Okuma Sanatı Tecvid.* İstanbul: Işık Akademisi Yayınları, 2009.

Dânî, Abu Amr Osman b. Said b. Osman el-Ümevi ed-. *et-Tahdid fil-tkan vet-Tecvid*. Amman: Daru Amar, 2010.

Debreli Abdülkerim b. İbrahim. *Mîzânü'l-Hurûf ve Şifâü'l-Ebdân*. Erzurum: Ömer Nasuhi Bilmen Dini İhtisas Merkezi Yayınları, Sad. Abdurrahim Dursun., 2013.

Delibaş, Yunus. *Üslup ve Konuları Bakımından Osmanlı Dönemi Tecvid Eserlerinden Cühdü'l-Mukill ve El Kavlü's-Sadid Fî İlmi't-Tecvîd (Tecvid-i Cedid) Eserlerinin Karşılaştırılmalı İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Dimyâti, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilğanî el-Bennâ. *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kıra âti'l-erbe'ate' aşer*. Bayrut: Âlem'l-Kütüb, 2007.

Ebu Muhammed. *Tecvid Kitabı*. Eğitim Fakültesi Kütüphanesi, ts.

Esad Efendi, Muhammed. *el-Virdü'ş-Müfid fi şerhi't-tecvîd*. İstanbul: Şirket-i Safahiye-i Osmaniye Matbaası, 1311.

Fera Hîdî, Halil b. Ahmed el-, Ebû Abdirrahmân b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk: Davud Sallum Süleyman el-Anbekî. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 2004.

Gökdemir, Ahmet. *Osmanlı Tecvîd Risâleleri*. Ankara: Son Çağ Akademi, 2020.

Gülle, Sıtkı. *Tecvîd Dersleri*. İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, 2006.

Hamed, Ğanim Kaddûrî. *ed-DiRa sâtü's-Savtiyye inde Ulamâi't-Tecvîd*. Amman: y.y., 2003.

Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*. İstanbul: y.y., 1993.

Herevî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-, *el-Minehü'l-Fikriyye fî şerhi'lMukaddimeti'l-Cezeriyye*. thk.: ʿUsâme ʿAtâyâ. Dımaşk: Dârü'l-Ğavsânî, 2012.

Hocapaça İmamı, Hasan b. Ahmed. *Şerhi Cedîdi Karabaş (Yazma Eser)*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü Nr. 11.

İbn Hişam, Muhammed Abdulmelik. *Siretü'n-Nebi*. ed. Thk.: Muhammed b. Muhyiddin Abdulhamid. Daru'l-Fikr, 1981.

İbnü'l-Cezeri, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-KıRa âti'l-'Aşr*. ed. Thk.: Celaleddin Muhammed Şeref. Tanta: Dâru's-Sahabe, 2002.

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvid*. ed. Thk: Ganim Kadduri el-Hamed. Beyrut: Resalah Publishers, 1986.

İbnü'l-Cezeri, Muhammed. *Mukaddime-i Cezeri*. çev. Mehmet Talu - Hüseyin Harputlu. İstanbul: Tereke Yayınları, 2013.

İmam Birgivî. *Dürr-i Yetîm*. İstanbul: Mektebe-Amire, 1280.

İpek, Ali - Nuhoğlu, Güller, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Tecvid ve Usûl-i Fıkıh Eserler Kataloğu*. Erzurum: y.y., 1987.

İskender, Yakup. *Sualli Cevaplı Tecvit*. Ankara: Yeni İlahiyat Kitabevi Yayınları, 1979.

İzahlı Tecvid Kiabı. İstanbul: *el-Mektebetü'l-Mahmudiye*, 2012.

Kahya, Fatma. *Renkli Resimli İzahlı Tecvid Kitabı*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2016.

Kara, Mustafa. *Tecvid Uygulamalı Kur'an Eğitimi*. İstanbul: Üniversite Yayınları, 2015.

Kara, Ömer. *Tecvid Kur'an Okuma Kaideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.

Karabaş Tecvidi. Yer yok: *Fazilet Neşriyat*, 2010.

Karabaşî, Abdurrahman. *Karabaş Tecvidî*. Dersaadet: Şerh Cemiyeti, 1330/1911-1912.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufassal Tecvid-*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.

Karakaya, Ayşe - Akın, Mehmet. *Kur'an Okuma ve Tecvid*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2001.

Karakılıç, A. Celaleddin. *Büyük Tecvid İlmi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kaideleri*. Ankara: y.y., 1977.

Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.

Kastamonî, Ömer b. Ahmed. *Risâle-i Münciyye (Yazma Eser)*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyye Bölümü Nr. 119.

Kaya, Davut. *Delilleriyle Açıklamaları Kur'an Öğretmeni*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.

Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî Ebî Tâlib b. Hammûş b. Muhammed el-. *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd*. ed. Thk: Ahmed Ali Hasan. Kahire: Mektebetü'l-Adab, 2011.

Kurt, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma Kaideleri (Tecvid)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023.

Maraşi, Saçaklızâde Mehmet Efendi el-Mar'. *Cühdü'l-Mukil*. ed. Thk.: Salim Kadduri Hamed. Umman: Dâru Ummar Li'n-Neşr, 2008.

Mekkî, Muhammed Mekki Nasr el-Cüreysi el-, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd fi İlmi Tecvidi*. ed. thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 2003.

Okiç, Tayyib. *Tefsîr ve Hadîs Usûlünün Bazı Meseleler*. İstanbul: Nun Yayınları, 1995.

Okutan, Ahmet. *Özet Olarak Tecvid*. Tekirdağ: Yay. Y., 2008.

Öge, Ali. "Rivâyet ve DiRa yet Tefsirlerinde tertil Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi" *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyaat Fakültesi Dergisi* 25 (2015), 27-61.

Pakdil, Ramazan vd. *İlâveli Tecvîd Ders Notları*. İstanbul: Kadıköy Anadolu İmam-Hatip Lisesi Kültür Hizmeti, 2007.

Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.

Pamuk, Osman. *Sualli ve Cevaplı Tam Karabaş Tecvidi*. İstanbul: Pamuk Yayıncılık, ts.

Sağman, Ali Rıza. *İlaveli Yeni Sağman Tecvidî*. İstanbul: Ahmed Sait Matbaası, 1958.

Salihu, Arlind. *Tecvid Ahkâmının Arka Planı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Sarı, Mehmet Ali. "Med". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Sindi, Abdülkayyûm b. Abdülğafûr. *et-Teshîl fî Kavâidi't- tertil*, Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 1427.

Şa'ban, Zekiyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.

Talû, Mehmet. Türkçe, Osmanlıca, *Arapça Tecvid.* İstanbul: Kitaş Yayınları, 1995.

Tanrıbuyruğu, M. Salih. *Kur'an Tecvîdi*. İstanbul: y.y., 1976.

Taşpınar, Kadir. *"Türkçe Tecvid Eserleri üzerine Bir Değerlendirme -Karabaş Tecvidi Örneği-" Yunus Emre ve Türkçe Yılı'nda Türk Dili Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2021.

Tavaslı, Yusuf. *Sualli-Cevaplı Karabaş Tecvidi*. İstanbul: Tavaslı Yayıncılık, Trs.

Temel, Nihat. *KıRa at ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.

Temir, Kadir. *Tecvit*. İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.

Tetik, İbrahim. *Tecvid İlmi: Tarihsel Evveliyatı, Doğuşu ve Gelişim Süreci*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Tetik, İbrahim. "Tecvid Kelimesinin Semantik Analizi". *Universal Journal of Theology* 2/3 (ts.), 179-197.

Tuğral, Rahmi. *Ana Hatlarıyla Kur'an Tecvidi*. İzmir: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009.

Tuncel, Emrullah. "İlk Dönem Tecvid Eserlerinin Teşekkülünde Lahn Olgusunun Etkisi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59 (Aralık 2020), 105-129.

Türk, İdris. "Karabaş Velî ve Esâsü'd-dîn Adlı Eseri'nin Edisyon Kritiği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54 (Haziran 2013), 213-236.

Ünlü, Demirhan. *Kur'ân-ı Kerîm Tecvidî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Ünlü, Demirhan - Aydoğan, Mahi. *Kur'an Okuma ve Tecvîd Bilgisi Ders Kitabı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.

Varlı, Mustafa. *Kur'ân-ı Kerîm ve Tecvid Bilgisi*. Ankara: Kalem Yayınları, 1995.

Varol, Hasan Hüseyin. *Yeni Karabaş Tecvidi*. Konya: Hibaş Yayınları, ts.

Yatı, Fikri. *Açıklamalı Tecvid*. İstanbul: Fatih Matbaası, 1976.

Yeşildağ, Adem. *Kur'ân-ı Kerîm KıRa ati Çerçevesinde Arap Harflerinin Fonetiği*. Ankara: İlâhiyat Yayın, 2022.

Yıldız, Hatice. *Hazırlık Elifbâsı*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2024.

Yıldız, Hilmi. *Tecvid*. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2016.

Yıldız, Ramazan. *Tam ve Mükemmel Karabaş Tecvidî*. İstanbul: Nursa yayınları, ts.

Yılmaz, Mustafa. *Uygulamalı, Tecvidli Kur'an Elifbâsı*. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2024.

Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi ez-. *el-Keşşaf*. Riyad: Mektebetü'l-Abikan, 1998.

Zerkeşî, Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. *el-, Bürhân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 1391.

Zihni Efendi, Mehmed. *el-Kavlu's-sedîd fî ilmi't-tecvîd yahud tecvîd-i cedîd*. İstanbul: Dâru't-Tıbâati'l-Âmire, 1328.

ÖZ GEÇMİŞ

[redacted] doğdu. İlkokulu Bayburt'ta okuduktan sonra Bayburt Oruçbeyli Kur'an Kursu'nda hafızlığını yaptı. Ortaokul ve liseyi Bayburt imam-hatip lisesinde okudu. 2003 yılında imam-hatip olarak atandıktan sonra 2010 yılında Kuran kursu öğreticiliğine geçti. 13 yıl Bayburt Oruçbeyli Kur'an Kursu'nda hafızlık hocası olarak görev yaptı. 2015 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 2013-2018 yılları arasında Hollanda'da görev yaptı. Şu an Bayburt merkez Erdem Beyazıt Proje İmam Hatip Ortaokulunda Kur'an Kursu uzman öğreticisi olarak görev yapmaktadır. Orta derecede Arapça bilmektedir. Evli ve 4 çocuk babasıdır.